

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİN
SON DÖNEM DİNDAR KADIN YAZARLARIN BAKIŞIYLA TÜRKİYE’DE
TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ DÖNÜŞÜMÜ VE DİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adnan KÜRKÇÜ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

KONYA–2013

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET VE DİN
SON DÖNEM DİNDAR KADIN YAZARLARIN BAKIŞIYLA TÜRKİYE’DE
TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ DÖNÜŞÜMÜ VE DİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adnan KÜRKÇÜ
08810201013

Danışman
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

KONYA-2013

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Adnan KÜRKÇÜ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Adnan KÜRKÇÜ tarafından hazırlanan “**Toplumsal Cinsiyet ve Din: Son Dönem Dindar Kadın Yazarların Bakışıyla Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Algısının Dönüşümü ve Din**” başlıklı bu çalışma 05.07.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet AKGÜL	Başkan	İmza
Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ	Üye	İmza
Prof. Dr. Saffet KÖSE	Üye	İmza

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adnan KÜRKÇÜ	Numarası: 08810201013
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı / Din Sosyolojisi Bilim Dalı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL	
Tezin Adı	Toplumsal Cinsiyet ve Din: Son Dönem Dindar Kadın Yazarların Bakışıyla Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Algısının Dönüşümü ve Din		

ÖZET: Toplumsal cinsiyet (gender), biyolojik cinsiyetten (sex) farklı olarak, toplumsal ve kültürel temelli belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen “cinsiyet konumu” dur. Toplumsal cinsiyet sadece cinsiyet farklılığını ifade etmekle kalmaz aynı zamanda cinsler arasındaki güç ve iktidar ilişkilerine de işaret eder. Cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardır; toplumsal cinsiyet ise, toplumun bu farklılıkları kültürel ve toplumsal bir sisteme bağlayarak yaptığı şeydir. Dolayısıyla doğuştan gelen kadın ve erkek cinsiyeti ile ilgili özellikler, zamanla, içinde yaşanılan toplumun kültürü tarafından yorumlanarak yapılandırılır ve toplumun kadın ve erkekte beklenenleri de buna göre şekillenir. Toplumsal cinsiyeti içinde mayalanıp ürettiği siyasi ve kültürel atmosferden ayırarak değerlendirmek mümkün değildir.

Toplumsal cinsiyetin oluşmasında din, çeşitli etkenler arasında en önemlisidir. Gerek dinlerin kendi kutsal metinlerinde var olan cinsiyetler arası farklılaştırıcı tutum, gerekse o dinin daha sonraki inanları tarafından yapılan yorumlar toplumsal cinsiyetin din olmaksızın izah edilemeyeceğini gözler önüne sermektedir. Bu çalışma Türkiye’deki sözkonusu tartışmaların bir tasvirini sunmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, İslami Feminizm, Din, Kadın

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adnan KÜRKCÜ	Numarası: 08810201013
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı / Din Sosyolojisi Bilim Dalı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AKGÜL	
Tezin İngilizce Adı		Gender and Religion	

SUMMARY: In this study generally it will be handled the definition of social gender, if there is the role of religion to produce and harden the social gender's inequality and the Islamic feminisme statement which struggles by setting out with the assumption that Islam which emerges in a patriarchal environment caused to fall the women to the secondary position. In the west on the contrary of the feminists who, interferes directly with religion as regards both its own and its evolution in historical process, sees the religion both source and the vehicle of patriarchal; the Islamic feminists revised Koran and hadiths again with women's sensitive hermeneutics moving from the thesis that men and women's equality exists in Islam by featuring their religious identity. In this context, in the notification the responses of Islamic feminist statement in Turkey and in the world will be handled seperately.

Key Words: Gender, İslamic Feminism, Religion, Woman.

ÖNSÖZ

Toplumsal cinsiyet çalışmaları, sosyal bilimler alanında önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda bu sahadaki çalışmalar farklı kültürlerde yaşayan kadınların katkıları ile daha geniş bir zemine kavuşmuştur. Bu çalışmalara yön veren temel kaynak şüphesiz ki batılı feminist söylemdir. Bu söylemin İslam ülkelerinde yapılan kadın çalışmalarına etkisi oldukça açık olmakla birlikte, dindar kadın yazınında nasıl bir etkisinin olduğu üzerinde yeterince durulmamıştır.

İslam ülkeleri söz konusu olduğunda Batıdaki kadar yerleşik bir toplumsal cinsiyet çalışmaları disiplininin yokluğu hemen fark edilecektir. Seküler Müslüman kadın literatürü kadar 1980 sonrasında özgün çalışmalar vermeye başlayan dindar kadın yazarların çalışmaları da henüz bir literatür oluşturacak düzeyde değildir. Bununla birlikte İslam kültürü içinde seküler eğilimden farklı bir kadın yazınının varlığını tespit etme imkânı verecek kadar birikimin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Özellikle, Ortadoğu ve batı ülkelerinde yapılan çalışmalarla ortaya çıkan bu yeni kadın yazınına yakından tanımak, Türkiye'deki çalışmaların bu yeni söyleme katkısının azlığını gösterebileceği gibi yeni çalışmaları da teşvik edebilir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, tezde çözümlenmesi amaçlanan problemin arkaplanı işlenerek ana metne hazırlık yapılmıştır. Birinci bölümde, feminist söylemin düşünsel ve tarihsel gelişimi, feminist teoriler de dikkate alınarak işlenmiş ve feminist söylemin temel argümanlarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, feminist söylemin İslam kültürüne etkisi, bu etkileme sürecine yardım eden dış ve iç faktörler ile birlikte değerlendirilmiş; etkileme süreci sonunda oluşan ortamda gelişen İslamcı feminizm konusu da ele alınarak üçüncü bölüme alt yapı hazırlanmıştır. Üçüncü bölümde, feminist söylemin İslamcı kadın yazınına etkisi, liberal feminist teolojideki ana eğilimler ve incelenen konular

bağlamında çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda da, feminist söylemin İslamcı kadın yazarlar üzerindeki etkisinin belirli bir sınır içinde kaldığına ve bir kimlik problemi oluşturmadığına işaret edilmiştir.

Çalışma boyunca her zaman yardımlarını gördüğüm danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet AKGÜL Bey'e teşekkürlerimi sunarım.

Adnan KÜRKÇÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ viii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL KÖKLER

1. 1. TEORİ OLARAK FEMİNİZM **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.1.1. Kavram Olarak Feminizm **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.1.2. Düşünce Olarak Feminizm **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.1.3. Feminizmin Tarihsel Gelişimi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.1.4. Feminizm Teorileri **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2. FEMİNİZMİN TEMEL ARGÜMANLARI . **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.1. Kadınların Ortak Ezilmişliği **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.2. Ataerkillik **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.3. “Bedenimiz Bizimdir” **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.4. Cinsel Özgürlük . **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.5. Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyetçilik ... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.6. Bilinç Yükseltme . **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

1.2.7. Kızkardeşlik **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

İKİNCİ BÖLÜM

FEMİNİST DÜŞÜNCE, İSLAM KÜLTÜRÜ VE İSLAMCI FEMİNİZM

2.1. FEMİNİZMİN İSLAM KÜLTÜRÜNÜ ETKİLEME SÜRECİ . **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2.1.1. Dış Faktörler ... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2.1.2. İç Faktörler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2.2. İSLAMCI/İSLAMİ FEMİNİZM **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2.2.1. Bir Kavram Olarak İslamcı/İslami Feminizm **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2.2.2. Bir Kimlik Olarak İslamcı/İslami Feminizm **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

2.2.3. Bir Söylem Olarak İslamcı/İslami Feminizm **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİST DÜŞÜNCE VE İSLAMCI KADIN YAZARLAR

3.1. FEMİNİZMİN İSLAMCI KADIN YAZARLARA ETKİSİ **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

3.1.1. İslamcı Kadın Yazarların Feminist Söylemden Etkilenme Süreci **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

3.1.2. İslamcı Kadın Yazının Genel Eğilimi .. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

3.2. İSLAMCI KADIN YAZININDA FEMİNİST İZLER... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

3.2.1. Durum Analizi ... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

3.2.2. Geleneğe Eleştiri . **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

3.2.3. Dini Kaynakların Sorgulanması **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

SONUÇ 120

GİRİŞ

1.ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Toplumsal cinsiyet (gender), biyolojik cinsiyetten (sex) farklı olarak, toplumsal ve kültürel temelli belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen “cinsiyet konumu” dur. Toplumsal cinsiyet sadece cinsiyet farklılığını ifade etmekle kalmaz aynı zamanda cinsler arasındaki güç ve iktidar ilişkilerine de işaret eder.

Cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardır; toplumsal cinsiyet ise, toplumun bu farklılıkları kültürel ve toplumsal bir sisteme bağlayarak yaptığı şeydir. Dolayısıyla doğuştan gelen kadın ve erkek cinsiyeti ile ilgili özellikler, zamanla, içinde yaşanılan toplumun kültürü tarafından yorumlanarak yapılandırılır ve toplumun kadın ve erkekte beklenenleri de buna göre şekil alır. Toplumsal cinsiyeti içinde mayalanıp ürettiği siyasi ve kültürel atmosferden ayırarak değerlendirmek mümkün değildir.

Toplumsal cinsiyet yapıları, bireyin içinde yaşadığı toplumdaki sosyalleştirme mekanizmaları tarafından kurulmaktadır. Daha doğum öncesinde başlayan toplumsal cinsiyet değerleri ve uygulamaları yaşam boyu devam etmekte; ad koyma, dil, kıyafet, eğitim, evlilik, aile ilişkileri, akrabalık sistemleri ve defin merasimi işlemlerine kadar yansıma bulmaktadır.

Toplumsal cinsiyet araştırmacıları bilinen biyolojik farklılıkların dışında, toplumun kendi yarattığı farklılıklara dikkat çekerek cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını gündeme getirmişlerdir. Bu ayrım, kadın ve erkek ile ilgili algı ve değerlerin büyük kısmının kurgudan başka bir şey olmadığını gösterir. Toplumsal cinsiyet araştırmaları, kadın ve erkeğe ait rollerin zamanla nasıl yerleşip kökleştiğini ve kadın ile erkek arasındaki güç ve iktidar ilişkilerinin nasıl ve hangi mekanizmalar yoluyla biçimlendiğini göz önüne sermeyi amaçlamıştır.

“Kadın cinselliğinin ve doğurganlığının kontrolünü amaçlayan mekanizmalar, çoğu toplumda eril egemen sistemin varlığını sürdürmesinin en güçlü aracı konumundadır. Bu kontrol, rızaya dayalı siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel öğrenmeler kadar dolaysız baskı ve şiddetten oluşan karmaşık bir mekanizmayla da sağlanmaktadır. Bu çerçevede din, çoğu kez bu öğrenmelerin güçlü bir aracı olarak işlev görmekte ve kadınlara dair toplumsal ve kültürel algıyı meşrulaştırmaktadır” (İlkkaracan, 2003: 14).

Günümüzde, kadınların mücadele ettikleri sorunların temelinde, kadın ve erkek kimlikleri ve rolleri konusunda, toplum ve kültür tarafından belirlenmiş ön kabuller, kalıplaşmış yargılar ve cinsiyetçilik vardır. Toplumsal olarak verilmiş bu dişil ve eril kalıplar, varoluş açısından can alıcı bir önem taşımaktadır. Bu imgeler, dinlerin ve kültürlerin uzun yıllar boyunca oluşturduğu geleneklerin ürünüdür. Kendilerini dindar saymayan insanlar bile, bu imgeleri benimser, onlar aracılığıyla düşünür ve yine onlar aracılığıyla hayat tarzlarını oluştururlar. Din, özellikle de tek tanrılı dinler, bu kalıpları ve imgeleri oluşturmada ve onların insanlar tarafından benimsenerek içselleştirilmesini sağlamada belirleyici bir rol oynamaktadırlar (Berktaş, 2009: 16).

2.ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Toplumsal cinsiyetin oluşmasında din, çeşitli etkenler arasında en önemlisidir. Gerek dinlerin kendi kutsal metinlerinde var olan cinsiyetler arası farklılaştırıcı tutum, gerekse o dinin daha sonraki inanları tarafından yapılan yorumlar toplumsal cinsiyetin din olmaksızın izah edilemeyeceğini gözler önüne sermektedir. Müslüman ülkelerde, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve ideolojileri üzerine yapılan çözümlenelerde, İslam’ın rolü üzerinde özellikle durulmaktadır. Feminist ve antifeminist yaklaşımlar, İslam’ın kadın özgürlüğüne ne kadar imkân tanıdığını tartışmaktadır. Bu tartışmalardaki yaklaşımlar, cinsiyetler arasında varolan ve dinin doğal kabul ettiği düşünülen farklılığın geleneksel savunusu ile dini metinlerin ve ilk dönem İslam tarihinin ilerlemeci yorumları arasında değişmektedir. Buna tüm dinleri özellikle de İslam’ı tamamen ataerkil sistemin bir ideolojisi kabul edip tümünden reddeden görüşleri de eklemek gerekir.

“İslamcı feminist diyebileceğimiz yaklaşım, sınıf sisteminin doğuşu, ataerkil çıkarların zaferi ya da emperyalizm ve sömürgeci egemen güçlere karşı tepkisel olarak ortaya çıkan kültürel direniş sonucunda İslam’ın başlangıçta eşitlikçi olan mesajının, daha sonra değişik biçimlerde saptırıldığını öne sürmektedir. Radikal feminizm ise, İslam’ın esas itibariyle ataerkil ve kadın hakları karşıtı olduğunu iddia etmektedir. Geleneksel olarak İslam’da kadınlara zaten tüm hakların verildiği, kadın ve erkeğin birbirini tamamladığı ve dolayısıyla ‘İslam’da bir kadın sorunu olmadığı’ yönündeki görüş ise halen ağırlığını sürdürmektedir” (Kandiyoti, 1997: 84).

Cinsler arası ilişkiler ve aile kurumunun, İslami bir toplumsal düzenin kurulup devam ettirilmesinde son derece önemli olduğu görüşünden hareketle Müslüman toplumlar; kadın ve gençlerin İslami ilkelere uygun yetiştirilmeleri konularına özel olarak önem vermişlerdir. İslam’da insan olmaları bakımından, erkekle kadın arasında herhangi bir fark olmadığı, her ikisinin de eşit derecede Allah’ın emir ve yasaklarına muhatap oldukları sık tekrarlanan bir husustur. İslam’ın, erkeğe tanıdığı temel insan haklarını kadına da tanıdığı, yine Kuran referans gösterilerek doğrulanmaya çalışılmaktadır. Ne var ki pratikte durum biraz farklıdır. İslam ataerkil yapıya sahip bir ortamda doğmuştur. Kuran-ı Kerim insanlara hitap ederken orada yaşayan Arapların ataerkil düşünce yapısına göre ifadeler kullanmış, onların pratiklerini, düşünce dünyalarını yansıtan ve İslam’ı bu semboller üzerinden anlatan bir tavır takınmıştır. ‘İslamcı Feminizm’in ortaya çıkışı da bu noktaya dayanmaktadır. Önceleri İslam’a yönelik bu konulardaki eleştirilere savunmacı bir yaklaşımla; İslam’ın kadınlara değer verdiği ve aslında kadını ikincil konumdan uzaklaştırdığına işaret edilerek cevaplar verilmiştir. Daha sonraları, özellikle 90’lı yıllarda, Müslüman toplumları kadınlara verilen haklar itibariyle değerlendirmeye alan eğitilmiş, genç İslamcı kadın yazarlar kuşağı, geçmişteki savunmacı perspektifin yetersiz olduğunu hatta Müslüman toplumlardaki kadının ikincil konumunu hasıraltı ettiğini iddia ederek kadın ile erkeğin toplumda tamamen eşit hak ve statüde olması gerektiğini ve bunun dinin ilkeleriyle de uyumlu bir şekilde savunulabileceğini ifade etmeye başlamışlardır.

İslam ülkelerinin geri kalmış olduğunu, ‘kadının geri kalmışlığı’ ile

değerlendiren yaklaşımlar, entelektüel Müslüman erkeklerde ve tartışmalara katılabilen kadınlarda savunmacı bir yaklaşımı doğurmuştur. İslam'ın kadına haklarını verdiği, geleneksel yaklaşımların ve toplumsal adetlerin bu hakların uygulanmasını engellediği yönündeki cevaplar bu sürecin ürünüdür. Bu bilincin gelişiminde, her ne kadar kadınlarla aynı amaçları hedeflemeseler de erkek düşünürlerin etkisi olmuştur. Tıpkı aydınlanmacı liberal teorisyenlerin özgürlük ve haklar söylemi ile kadınların bilinçlenmesinde katkıları olduğu gibi entelektüel Müslüman erkekler de benzer bir rolü üstlenmişlerdir. Bu Müslüman entelektüellerden ilk 'Arap Feminist' olarak adlandırılan Kasım Emin'in 1899'da basılan, kadınların eğitimini, çok eşli evlilik, boşanma yasalarında düzenlemeyi ve peçenin kaldırılmasını savunan "Tahrir'ül Mer'e" (Kadınların Özgürleşmesi) adlı eseri İslam ülkelerinde kadın hareketlerine yön vermesi bakımından, aynı şekilde Halil Hamit'in "İslamiyet'te Feminizm yahut Âlem-i Nisvanda Müsavat-ı Tamme" (İslamiyet'te Feminizm veya Kadınlık Âleminde Tam Eşitlik) adlı kitabı da feminist özellikler göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Gürhan, 2010: 371).

Tarih boyunca farklı ülke kadınları, kadın kurtuluşunu kendi sorunları ve politik tecrübeleri çerçevesinde biçimlendirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla sayısız feminist hareket anlayışı ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, kadınlar birlikler oluşturarak erkek egemenliğinin hüküm sürdüğünü düşündükleri dünyanın cinsiyetçi politikalarına, normlarına ve değerlerine karşı bir mücadele başlatmışlardır. Literatürde feminizm, cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir hareket olarak tanımlanmıştır. Sorun çoğu feministe göre erkek düşmanlığı değil, cinsiyetçiliktir (Hooks, 2000: 2).

Genel anlamda feminizm denince, kadınların da erkeklerle eşit siyasal, ekonomik ve toplumsal haklara sahip olması gerektiğini savunan bir akım anlaşılır. Robert Sözlüğü'nde; kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin olarak tanımlanan feminizmin ortaya çıkışı 18. yüzyılın sonlarına rastlar. Latince kadın anlamına gelen 'femine' sözcüğünden türetilen feminizm Fransızcaya 1837'den sonra, İngilizceye ise 1890'larda "womanism" (kadıncılık) ismini alarak girmiştir (Sevim, 2005: 7).

19. yüzyılda dünyaya yayılan feminizm dalgası, bütün ülkeleri etkilediği gibi İslam ülkelerinde de tesirlerini göstermiştir. Feminist söylem, oryantalist ve sömürgeci argümanlar vasıtasıyla batı-dışı toplumları özellikle de İslam kültür coğrafyasını etkilemiştir. Sömürgecilik ve oryantalizmle başlayan müslüman kadının konumu tartışması, kısa bir süre içinde İslam ülkelerinin modernleşme/batılılaşma yanlısı aydınları tarafından da devralınarak sürdürülmüştür. Böylece feminist söylemin etkileri devam etmiş, Müslüman kadınlar arasında gelişen eleştirel yaklaşımlar feminizm başlığı altında değerlendirilmiştir. Öte yandan ‘kadın sorunu’, düşünce hayatındaki gelişmelere koşut olarak milliyetçi hareketlerin ve uluslaşma sürecinin de özel bir önem kazanmasıyla günümüze kadar tartışıla gelen bir konu olmuştur. Böylece toplumsal değişimin en önemli simgelerinden biri kadın olmuş ve kadının topluma katılımı toplumsal ilerlemenin göstergesi kabul edilmiştir.

Müslüman kadınlar hem içinde buldukları eril siyasi-sosyal yapıları sorgulamaya hem de gelenek ve dinlerinde kendilerini rahatsız eden meseleleri ele almaya başlamışlardır. Ancak bu noktada önemli bir hususa işaret etmek gerekmektedir. Müslüman kadınlar bazı ortak sorunlar ile yüzleşirlerken yaşadıkları topluma göre değişen özgün sorunlar nedeniyle farklı tecrübeler de sahiptirler. Bu husus, İslamcı feminist söylem altında birleştirilen yaklaşımların tek bir çizgide neden devam etmediğini anlamak açısından önemlidir. Genel olarak bakıldığında, İslamcı feminizm, din ve gelenek içindeki kadının durumunu eleştirel bir bakış açısı ile değerlendiren, toplumsal cinsiyet eşitliğine özel bir önem veren, geleneğin ve dini yorumların ataerkil karakterini sorgulayan, bunları yaparken de başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere dini metinleri referans alan bir söylemdir. Bu söylemin gelişmesinde özellikle sömürgeci tecrübelerle sahip ülkelerin, bilhassa da Mısır’ın özel bir yeri vardır. 19. yüzyılda Mısır’da başlatılan tartışmalar, uzun bir süre İslamcı feminist söylem altında birleştirilen yaklaşımları canlı tutmuştur. Son yıllarda ise bu sahadaki çalışmalar çoğunlukla Batı’da yaşayan Müslüman kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Bu entelektüel Müslüman kadınların ortak özelliği, kadının toplumsal konumu ve hakları konusunda nispeten İslam çizgisi içinde bir duruş sergilemeleri ve İslam’ı etik, kültürel ve ulusal kimliklerinin önemli bir unsuru olarak korumalarıdır (Güç, 2008: 654).

Müslüman toplumlarda kadınlar ve erkekler arasında giderek büyüyen şehirleşme, okuryazarlık ve istihdam oranları ile toplumsal cinsiyet rolleri ve tutumlarındaki değişimlerden dolayı Müslüman kadınlar da, herhangi bir modern toplumdaki kadınlar gibi, özellikle aile yapısı ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair feminist görüşler inşa etmekte ve eşitlikçi fikirler öne sürmektedirler. İslam ülkelerinde kadın konusunun genellikle toplumsal değişim tartışmaları bağlamında ele alınıp tartışıldığı bilinen bir husustur. Ancak, uzun bir süre sömürgeci tecrübenin ve oryantalist söylemin etkisiyle daha çok savunmacı bir yaklaşımla Müslüman kadının hakları ve toplumsal konumu üzerinde durulduğuna dikkat edilmelidir. Bu ilk süreçte kadınların söylem üretmede daha pasif kaldığı söylenebilir. Bununla birlikte, 1980'lerden itibaren yeni bir sürece girilmiş ve İslamcı feminizm, kadınların bizzat kendilerinin ürettiği daha özgün bir söylem olmuştur (Güç, 2008: 656).

'İslamcı feminizm' kavramının kullanımında önemli bir payı olan Margot Badran'a göre İslamcı feminist olsun ya da olmasın Müslüman kadınlar, İslamcı feminist söylemin üretimine, farklı İslam anlayışları ile katılmaktadırlar. Ona göre, İslam toplumlarındaki İslam ve feminizm, kadın ve İslamcı hareketler hakkındaki tartışmaya katılan herkes bu söylemi üretmektedir. Bu yaklaşıma göre Faslı Fatima Mernissi, Mısırlı Nevval el- Saadavi gibi 'İslamcı feminist' kimliğini kabul etmeyen yazarlar da yaptıkları çalışmalarla İslami feminizme katkı sağlamıştır. Amerika'da İslam çalışmaları alanında profesör olan Âmine Vedud, İslamcı feministlerin dışında Müslüman feministler adı altında başka bir tanımlama kategorisi geliştirmektedir. Bunlar, erkek ve kadın arasındaki eşitlik vurgusunu güçlendirip yüceltmek yerine, İslam'ın yeniden yorumlanması gerektiği fikrini savunmaktadır. Müslüman feministler, İslam dininin kadın sömürsü ve ataerkil düzenin güçlü olduğu bir toplumsal formasyonda doğduğunu, Kuran'ın bu toplumu tanımladığını ve bu yüzden de oluşan hiyerarşik sınıflamayı anlayıcı bir farkındalıkla toplumsal hayattaki pratiklere bakmamızı önerirler (İngün, 2005: 108).

Batı'da dinle doğrudan çatışan ve dini, hem öz hem de tarihi süreçteki gelişimi itibarıyla ataerkilliğin hem kaynağı hem de taşıyıcısı gören feministlerin yanı sıra dini öz olarak eleştirmekten kaçınan ancak tarihi süreçte getirilen yorumları ve

kurumları eleştiren feministlerden aldıkları ilhamla İslamcı feminist yazarlar İslamiyet'in kökeniyle ve peygamberin erkek oluşuyla ilgili herhangi bir eleştiriye girmekten özenle uzak durmakta ancak tarihi yorumu kıyasıya eleştirmekten kaçınmamaktadırlar. Hz. Muhammed'in hadislerinin güvenilirlik şartlarını geleneksel otoritelerin kıstaslarının dışında akli kıstaslarla eleştiren ve reddedebilen İslamcı feminist yazarlar, İslam geleneğinde korunmuşluğu konusunda en ufak şüphe duyulmayan kutsal metin Kuran'daki erkek üstünlüğüne ilişkin bazı ifadeleri o günün Arap toplumunun sosyo-ekonomik yapısının gerektirdiği bir zorunluluk çerçevesinde yorumlamakta, metnin açık anlamından ziyade gizli ya da açık toplumsal hedefi üzerinde yoğunlaşılması gerektiğine inanmaktadırlar. İslamcı feministlere göre İslam dini, ataerkil zihniyetle çevrelenen erkekler tarafından adeta esir alınmıştır. Bunlara göre İslam, kadınları ikincil konuma sokan yorum ve uygulamalardan arındırılarak özgürleştirmelidir (İngün, 2005: 109).

“Bir söylem olarak İslamcı feminizmde, kadın bakış açısı ile İslami kaynakların yeniden gözden geçirilmesi ve yorumlanması söz konusudur. Bu yaklaşım, kadınların toplumsal cinsiyet eşitlikçi bir din olmak üzere İslam'ı yeniden tanımlama, yeniden yorumlama konusunda kendilerini muktedir kılacak araçlarla donatma yolundaki acil ihtiyacı vurgulamaktadır. Feminist teoriler ve metodun yanında Arapça, Kur'an, tefsir ve fıkıh bilgisi bu alanın temel araçlarıdır. Buradaki asıl hedef; kadınların, İslami otoriteler konusunda şartları tümüyle tersine çevirmelerini ve İslamcı erkekleri İslam adına vaaz ettikleri ve uyguladıkları şey hakkında çalıştırmalarını mümkün kılacak hale getirmektir” (Tohidi 2004: 284).

Yeni toplumsal cinsiyet duyarlı feminist yorumlarda, Kuran'daki toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmaktadır. İslamcı feministlere göre Kuran'daki bu toplumsal cinsel eşitlik, yaygın ataerkil kültürlerin etkisini yansıtan tefsir külliyatlarında görünürlüğünü yitirmiştir. Bu sebeple, Kuran'daki kadın-erkek eşitliğini açıkladığı varsayılan ayetler bağlamında toplumsal cinsiyet konusu yeniden ele alınmaktadır. Bu sahada yapılan çalışmaların genelini gözden geçirdiğimizde, entelektüel Müslüman kadınların çoğunun Kur'an-ı Kerim, bir kısmının da hadisler üzerinde çalışmakta olduğunu görmekteyiz. Bu kadın yazarların çalışmalarında,

klasik İslam yöntemleriyle çağdaş metotları bir araya getirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte entelektüel Müslüman kadınların, eril bir karaktere sahip olduğu için çokça eleştirdikleri İslam Hukuku sahasında yeterince çalışmamış olmaları da dikkate değer bir husustur (Gürhan, 2010: 372).

Öte yandan İslamcı feminist söylemin dini metinlerin çözümlenmesi ile sınırlı olmadığına altının çizilmesi gerekir. Zira Batılı feministlerin üzerinde önemle durdukları, kadının toplumsal konumu, kadına karşı şiddet, örtünme, yönetime katılma, işgücü, kamusal mesleklere girebilme gibi konular da ele alınmaktadır. Örneğin Mısır'da uzun süre kadınların hâkimlik makamına gelebilmesi için kampanyalar yürütülmüş, dinde kadınların bu makama gelmesini engelleyen hiçbir noktanın bulunmadığı dile getirilmiştir. Nihayet kadınlar bu tartışmalardan sonra hâkimlik makamına getirilmiştir. Güney Afrika'da ise Müslüman kadınlar ibadet ederken daha iyi bir konuma gelebilmek için, yani erkeklerin arkasında ya da başka bir bölümde değil, onlarla yan yana ibadet edebilmek için mücadele etmişler, bunun yanı sıra kadınların da hutbe verebilmesini, vaaz hakkına sahip olmasını talep etmişler ve bu taleplerinde de başarılı olmuşlardır. Bu gelişmeler toplum tarafından zamanla doğal bir durum olarak karşılanmaya başlamıştır (Gürhan, 2010: 372).

Günümüzde Müslüman kadınlar, Kur'an'ı yeniden okuyarak aile ve toplum alanlarına bu eşitliği yaymak istemektedirler. Bu nedenle İslamcı feministler, bir yandan hem kamusal alanda hem de özel alanda kadın ve erkeğin tam eşitliğinde ısrar etmekte, diğer yandan kadınların devlet başkanı, dini lider, hâkim, müftü olabileceklerini savunmaktadırlar.

3.ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

İslamcı Feminist söylemin gelişmesinde ve yayılmasında hiç şüphesiz uluslar arası düzeyde yapılan İslamcı feminizm kongrelerinin önemi büyüktür. Birincisi 27-29 Ekim 2005 tarihleri arasında Barcelona'da yapılan I. Uluslararası İslamcı Feminizm Kongresi ve 3-5 Kasım 2006 tarihleri arasında yapılan II. Kongre, 27-28 Ekim 2008 tarihlerinde yapılan III. Kongre, İslamcı feminizm kavramının kullanımının büyük ölçüde kabul gördüğünü göstermektedir. Birinci kongrede

Kuran-ı Kerim'in eşit haklar temelinde alternatif okuması önerilmiş ve 'kadın hakları için cihad' çağrısı yapılmıştır. İkinci kongrede ise İslam Hukuku ve özellikle aile konusu tartışılmış, İslam ve toplumsal cinsiyet konusu vurgulanmıştır. Bu kongrenin sonuç metninde, "İslamî feminizm, 'İslami yasa' olduğu söylenen düzenlemelerin onları uygulayanlar tarafından söylendiği gibi 'Allah'ın yarası' değil, yüzlerce yıl önce, kadınların erkeklerin malı olarak görüldüğü ve dinsel söylemlerin tamamen erkeklerin elinde olduğu toplumlarda insanlar tarafından oluşturulmuş yasalar olduğunu belirtir." ifadesi yer almaktadır. Bu iki kongreye 20 ülkeden 400 kişi katılmasına rağmen Türkiye'den herhangi bir katılım olmaması dikkat çekicidir. 21-24 Ekim 2010 tarihleri arasında düzenlenen IV. Uluslararası İslami Feminizm Kongresi de yine İspanya'da yapılmıştır. Bu kongrenin genel amaçları arasında cinsiyet eşitliği temelinde yürütülen Müslüman kadın hareketinin başlatmış olduğu teorik ve pratik görevleri devam ettirmek, Sufizm ve Feminizm arasındaki ilişkiyi analiz etmek, kadın hakları alanında çalışan İslami kadın kuruluşlarını uluslar arası düzeye taşıyarak İslami Feminizmi pekiştirmek sayılmıştır (Gürhan, 2010: 379).

Türkiye'de İslamcı Feminist söylem, varlığını 1960'lı yıllarda hissettirmeye başlamış, 1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başında ise İslam ve feminizm kelimeleri yan yana kullanılmaya başlamıştır. İlk olarak İslamcı feminist kadınlar 1987 yılında Zaman Gazetesi'nde Ali Bulaç'ın "Feminist Bayanların Kısa Aklı" adlı yazısına bir dizi cevap yayınlamaya başladılar. Yine haftalık haber dergisi Nokta'nın 20 Aralık 1987'de yayımladığı "Türbanlı Feministler" dosyasıyla da İslamcı Feminizm terimi kullanılmaya başlamıştır. Aynı zamanda çoğalan başörtüsü eylemleri de İslamcı kadınları sık sık medyanın gündemine taşımıştır. İslamcı kadınların pek çoğu yazılarında mutlaka feminizme değinmişler ve söylemlerini feminist teorinin çerçevesinde oluşturmuşlardır. Yazılarında feministlere cevap vermişler, onları eleştirmişler, onların gündeme getirdikleri konulara göre vaziyet almışlar veya en azından kendi meselelerini tartışırken feministlerle aralarındaki mesafeye işaret etmek durumunda kalmışlardır (Gürhan, 2010: 379).

"Çoğu kere modernlerin gerici, ulemanın fitne olarak kesip attığı İslamcı kadın

hareketliliğinin zayıf kalması konusunda, seküler ideolojik baskılar ve bu baskıların yol açtığı eğitime dair imkânsızlıklar ve kamusal tecrübesizliklerin yanı sıra; çok güçlü olan geleneksel dini külliyatı da dikkate almak gerekmektedir. Yine feminizmin zihinlerde çağrıştırdığı olumsuz çağrışım nedeniyle Türkiye’de kadın konusunda düşünen, konuşan ve yazan kadın dindarlar, “feminist” olarak tanımlanmak istememektedir. Çünkü feminizm Türkiye’de çoğu kere erkek düşmanlığı, sapkınlık, lezbiyenlikle aynı anlamlarda kullanılmaktadır” (Bora, 2009: 246).

Kendilerini İslamcı feminist olarak tanımlamayan ama çevrede ve gazetelerde bu şekilde nitelendirilen Müslüman kadın yazarlar bu durumdan oldukça rahatsız olmaktadır. Bu kadınlar kendilerini ‘kadın duyarlılığı olan Müslüman’ veya ‘kadın bakış açısına sahip İslamcı kadın’ olarak tanımlamaktadırlar. Esasen İslamcı kadınların söylemi kadın bedeninin metalaştırılması, medyada sömürülmesi, kadına karşı uygulanan şiddet gibi konularda feminist söyleme yaklaşmaktadır. Ancak cinsel özgürlük, boşanma, doğum kontrolü ve kürtaj gibi konularda feminist söylemden uzaklaşır. Cinsel özgürlük feministlerle en çok ihtilafa düşülen konuların başında gelmektedir (Gürhan, 2010: 380).

Bugün bütün dünyada olduğu gibi kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmektedirler. Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumların ürettiği erillik ve dişilik kalıplarıdır. Toplumsal cinsiyet, toplumun kültürü tarafından yorumlanarak yapılandırılır ve toplumun erkek ve kadın cinsiyetinden beklentisi de buna göre şekil alır. Bu bağlamda İslamcı feminist söylem İslam ülkelerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten gelenek (ataerkillik) ile mücadele eden, İslam’ın eşitlik temelinde bir din olduğunu Kur’an’a dayanarak vurgulamaya çalışan bir yaklaşım olarak görülebilir. İslamcı feministler genel olarak Kur’an’ın indiği toplumun kültürünü ve o dönemdeki şartları da göz önünde bulundurarak Kur’an’ın genel dünya görüşü doğrultusunda kadın duyarlı bir yaklaşımla yeniden yorumlamak gerektiğinin altını çizmektedirler. ‘Feminist hermenötik’ de diyebileceğimiz bir yöntemle Kur’an’ın kadınları ikincil konuma düşürdüğü iddia edilen bazı ayetlerini yorumlayarak İslam’ın özünde kadın erkek

eşitliği olduğunu fakat İslam'ın yorumlarında ve gelenekte bunun ortadan kalktığını ispat etmeye çalışmaktadırlar. İslamcı feminist söylemin batıdaki feminist söylemlerden farkı, batılı feministlerin çoğunun dini ataerkilliğin kaynağı olarak görüp reddetmelerine rağmen İslamcı kadınların dini kimliklerini ön planda tutmalarıdır. Batılı feministlerin aileye yönelttiği sert eleştiriler İslamcı feministlerde kırılmaya uğramış ve aile kurumu saygınlığını sürdürmüştür. Yine batılı feministlerin kadın bedeni ile ilgili tartışmalarda gündeme getirdikleri 'bedenimiz bizimdir', cinsel özgürlük, kürtaj gibi talepleri İslamcı feministlerde rağbet görmemektedir (Gürhan, 2010: 380).

Dünyada hararetli tartışmalarla canlılığını koruyan İslamcı feminist söylemin Türkiye'de de aynı canlılıkla devam ettiğini söylemek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL KÖKLER

1. 1. TEORİ OLARAK FEMİNİZM

Feminist söylem, köklü bir gelenekten beslenen ve aynı zamanda bu geleneğe yeni açılımlar kazandıran bir dünya tasavvuru olarak değerlendirilebilir. Feminist söylemin kökleri, Aydınlanma Çağı'nın entelektüel hayatına ve XVIII. yüzyılın toplumsal sözleşmecî teorilerine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte feminist düşünce, sistemli bir teori olarak XIX. yüzyılda ele alınmıştır. Feminist söylemi hem bir düşünce biçimi hem de bir teori olarak ele almadan önce, bir kavram olarak feminizmin üzerinde durulmalıdır.

1.1.1. Kavram Olarak Feminizm

Sistemli feminist düşünce, XVIII. yüzyılda liberal düşünürlerin teorilerini desteklemek için ele aldıkları kadının toplumsal konumu meselesiyle birlikte gelişmeye başlamıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, kadınlar tarafından yazılan ve feminist düşünceyi dile getiren kimi broşürler ve kitapçıklar yayınlanmış ancak feminizm sistemli bir düşünce biçimi olarak XIX. yüzyılda ele alınmıştır (Donovan, 2007: 15). Kavramı ilk defa 1880'lerde Hubertine Auclert kullanmıştır. Auclert, La Citoyenne adlı gazetesinde erkeklerin üstünlüğü, Fransız Devrimi'nde kadınlara vadedilen haklar, kadın kurtuluşu gibi konuları tartışırken feminizm kavramını kullanmıştır. Kavramın Fransızca'daki kullanımının yaygınlık kazanması, Fransa'daki tarihi ve düşünsel gelişmelerle bağlantılı olabilir. Feminizm kavramı, 1890'larda İngilizce'ye girerek "womanism" (kadıncılık) teriminin yerini almış ve kadın çalışmalarında kullanım alanı bulmuştur (Kayhan, 1999: 9).

Feminist söylem, ortak bir tanım içine yerleştirilemeyecek kadar farklı yaklaşımları bünyesinde barındırmaktadır. Feminizmi tanımlama problemine değinen feministler, feminist söylemi bir bütün olarak ifade edebilecek bir tanımın yapılamayacağı noktasında birleşmektedirler. Feminizmin bir kavram olarak tanımlanmasındaki güçlüğü temel sebebi, feminizmin bireyin dünya görüşünü

belirlemede ilk etken olmamasıdır. Bireyler ideolojik dünya görüşlerine ve hayat tecrübelerine göre farklı feminist yaklaşımları benimsemektedirler. İkinci bir neden ise, kavramın kullanımındaki belirsizliktir. Feminizm kavramı pek çok çalışmada, hem feminist teori hem de feminist hareketi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu durum ise, feminist söylemin sınırlarını belirsizleştirmektedir (Ramazanoğlu,1998: 25).

Sosyoloji Sözlüğü'nde Marshall, feminizmi; "XVIII. yüzyılda İngiltere'de doğan, cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal hareket" olarak tanımlamaktadır. (Marshall, 1999: 240). Bu şekilde yapılan tanımlamalardaki temel problem, feminist düşüncenin kadın hareketini öncelediği gerçeğinin göz ardı edilmesidir. Feminist düşünceden beslenen toplumsal hareketi kadın hareketi olarak ifade etmek ve feminizmi bir teori olarak kadın hareketinden ayrı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Feminizm ve kadın hareketi birbiriyle sıkı ilişkileri olan ancak birbirinden ayrı iki olgu olarak değerlendirilebilir. Feminizm, teorilerle desteklenmiş bir düşünce biçimidir. Kadın hareketi ise, bu düşünce biçiminin toplumsal hayata uygulanmasını amaçlayan ve siyasi-sosyal gelişmelerle yakın ilişkisi olan bir fenomendir.

A. Michel, feminizmi hem bir toplumsal hareket hem de bir düşünce biçimi olarak değerlendirmekte ve feminist eylemlerin XVIII. yüzyıldan önce, kadının ezilmeye başladığı dönemlerden itibaren var olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım, feminizm kavramının sınırlarını belirsizleştirdiği gibi feminist söylemi bir bütün olarak değerlendirmeyi de zorlaştırmaktadır. Feminist eleştiri XIX. yüzyılın çok öncesinde dile getirilmiş olsa da, feminist düşünce üzerindeki sistemli çalışmalar XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya konulmuştur. Feminist taleplerin, XVIII. yüzyılda oy hakkı gibi siyasi talepleri olan geniş bir toplumsal harekete dönüşmesi dönemin sosyal ve siyasal gelişmeleriyle bağlantılıdır (Michel, 1999: 84).

Bir kavram olarak XIX. yüzyılda kullanılmaya başlayan feminizm, o dönemde daha çok kadınlara oy haklarının verilmesi gibi siyasi talepleri ifade etmekte ve 'feminist' kavramı bu hakları savunan kadın ve erkekler için kullanılmaktadır. Marshall, feminizm kavramının 1890'larda, kadınlara oy hakkı verilmesi ve kadınların

eğitim ve çalışma olanağına sahip olmaları için kampanya yürüten kadın ve erkekler için kullanıldığını belirtmektedir (Marshall, 1999: 240).

Feminizmin gevşek anlamda tanımlanmış olmasına değinen J. Mitchell'e göre; kadınların haklarını özgürleşme, kurtuluş ve eşitlik yönünde destekleyen düşüncedir. Aynı zamanda feminizm, kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkararak, cinsler arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan görüş olarak tanımlandığı gibi, kadın olma koşullarına ilişkin siyasal bir yorumlama olarak da değerlendirilmektedir (Mitchell, 1985: 97).

Feminizm, feminist söylemin temel argümanlarından biri ön plana çıkarılarak da tanımlanmaktadır. Örneğin Hooks, feminizmi; cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket olarak tanımlarken "cinsiyetçiliği" temel almıştır. (Hooks, 2000: 1). Kadının ezilmesi argümanını çalışmasında ön plana çıkararak J. Mitchell feminizmi, kadınların ezilişinin, her özgül tarihsel bağlamdan ayrılabilir, ilk ve en önemli ezilme biçimi olduğu yolundaki inanç olarak tanımlamaktadır (Mitchell, 1985: 98).

Feminizmin sadece bir teori olarak tanımlanmaması gerektiği görüşü de dile getirilmiştir. Michel'e göre feminizmin tanımı, yalnızca öğretiyi değil eylemleri de içermek zorundadır. Bu durumda feminizmi, kadın kurtuluş hareketinin teorisi ve pratiği olarak tanımlamanın kavramın sınırlarını belirsizleştirdiğinin bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte, feminizmi sadece kadın hakları savunuculuğu olarak açıklamak da oldukça yetersizdir. Zira feminist söylem sadece kadın haklarını talep etmemiş aynı zamanda toplumda var olan kadın anlayışını da dönüştürmek istemiştir (Demir, 1997: 9).

Feminizm kavramının tanımlanmasında, feminist düşüncenin kadın hareketinden önce gelişmeye başladığı hususu dikkate alınmakla birlikte, kadın hareketlerinin çeşitliliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü XIX. yüzyılda ön plana çıkan, kadınların oy haklarını talep eden hareketler ve XX. Yüzyılda Amerika'da gelişen Kadın Kurtuluşu Hareketi haricinde pek çok kadın hareketi mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında, kadın hareketlerini feminist söyleme dâhil etmek

feminist söylemin ortak noktalarını daha da azaltacaktır (Tekeli, 1990: 32).

Feminizm, hem siyasal hem de günlük yaşamı dönüştürmeye çalışan, farklı bakış açılarını ve talepleri bünyesinde barındıran bir düşünce biçimidir. Bu düşünce biçiminin gelişiminde üç temel aşama vardır. Birinci dalga feminizmde haklar ve eşitlik söylemi ön planda iken, 1960'lardan sonra gelişen ikinci dalga feminizmde ezilme ve özgürlük; feminist düşüncenin merkezinde yer almıştır. 1980 sonrasında, ikinci dalga feminizmin açmazlarının sorgulanmasıyla gelişen üçüncü dalga feminizmde ise, farklılık söylemi hâkimdir (Demir, 1997: 10).

Feminist düşünce içindeki farklı yaklaşımlar ve gelişimindeki üç aşama dikkate alındığında, feminizmin bir tanımını yapmak yerine feminist söylemin ortak noktaları üzerinde durmanın daha doğru olduğu görülmektedir. Feminist söylemin merkezinde, kadınların ezilmişliği ve ataerkil sistemin eleştirisi yer almakta, ataerkilliğin toplumdaki kadın düşmanlığını ve cinsiyetçi düşünceyi ortaya çıkardığı kabul edilmektedir. Aynı zamanda, cinsiyetçilik (sexism)/toplumsal cinsiyet (gender) ayrımına önem verilmekte, kadın ve erkeğin hayat tecrübelerindeki farklılıklar vurgulanmaktadır. Kadınların yaşamlarına, kadınlık tecrübesine önem veren feministler, kadınların toplumsal değişimi başlatma potansiyelleri üzerinde durmaktadırlar. Bu sebeple, kadın ve erkek arasında sosyal ve siyasal eşitlik talep edilmekte, kadınlık ve erkeklik özelliklerinin eşit derecede önemli ve saygın olduğu ortak bir yaşam alanı oluşturmak için çaba gösterilmektedir (Demir, 1997: 9).

1.1.2. Düşünce Olarak Feminizm

Bir düşünce biçimi olarak feminizmin kökleri, feminist teorinin sistemleşmesinden çok öncesine dayanmaktadır. XVIII. yüzyılın toplumsal ve düşünsel hayatından beslenen feminizm, XIX. yüzyılda kadınların yazıyı etkin bir biçimde kullanmaları ve böylece tarihe katılmalarıyla sistemleşmiştir. Daha önceki süreçte kadınlar, yazılı kültüre nüfuz edemedikleri için tarihten dışlanmışlardır. Çok erken tarihlerden itibaren yazılı eserler veren ancak bu eserleri günümüze ulaşmamış olan kadınların yaptıkları çalışmaların, tarihi kayıtlara bilinçli bir şekilde geçirilmediği ve bu sebeple de kadınların yazılı kültürünün günümüze ulaşmadığı

iddia edilmektedir. Kadınların çalışmaları hakkındaki bilgi eksikliği ile birlikte bilimsel tarihi araştırmaların yetersizliği, geçmişte yaşamış kadınlar hakkında çok sağlıklı genelleştirmelerin yapılmasına neden olmaktadır. Kadın sorununu anlayabilmek ve kadın doğası hakkındaki yaygın inançların doğruluğunu sorgulayabilmek için geçmişteki kadınların hayat tecrübeleri hakkında daha net bilgilere ihtiyaç vardır (Cıbroğlu, 1999: 22).

Batıda kadın konusunda yapılan tartışma ve toplumsal gelişmelerin düşünce hayatına etkileri, feminist bilinçlenmeyi doğurmuştur. Batılı zihin yapısında kadın kimliğinin kurgulanışı ve kadına toplum yaşamında verilen yer üzerinde yapılacak bir değerlendirme feminist düşüncenin gelişimi hakkında ipuçları verebilir. Batı kimliğinin özünde kadın olanı, kadına ait kabul edilen özellikleri reddetme vardır. Antik felsefenin kadın ve erkek kimliğinin inşasındaki rolünü sorgulayan Genevieve Lloyd, Batı felsefesinin erkeklik ve kadınlık kimlikleri üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Lloyd, akıl ile akıl-karşıtı şeyler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin, kadınlık ile ilişkilendirilen şeylerin değerinin düşmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir (Lloyd, 1996: 10).

Batı düşünce yapısındaki kartezyen ikicilik, erkeklik ve kadınlık algılayışlarını etkilemiştir. Erkeklik/kadınlık, form/madde, zihin/beden, akıl/duygu, kamusal/özel gibi dikotomik kavramlar kadın konusundaki tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu ikili kategorilerde, her iki kavram da birbiri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu kavramlardan biri, diğerine göre daha önemlidir. Erkeklik, kadınlıkla ilgili olmayan akıl, güç, cesaret gibi unsurlardan oluşurken; bu erkeğe özgü kabul edilen özelliklerin, duygusallık, zayıflık gibi kadınsı özelliklerden daha değerli olduğu varsayılmaktadır. Batılı zihin yapısındaki bu parçalanmışlığın kadın ve erkek arasında bir gerilim alanı oluşturduğu söylenebilir. Zira kadınlık, rasyonel bilginin aştığı, tahakküm altına aldığı veya sadece geri bıraktığı şey ile eş tutulmuştur. Newtoncu paradigma bağlamında kadınlık, ikincil ve öteki olarak kabul edilmiştir (Lloyd, 1996. 10).

"Rasyonalitenin gelişimi boyunca bir kenara atılması gereken şeyler başlangıçtan bugüne kadar simgesel olarak kadınlıkla ilişkilendirilmiştir. Bu

durumda kadınlar, kültürün değer vermediği bir alanın temsilcileri olarak topluma katılım ve insanlığa katkıda geri planda kalmış olmaktadır” (Lloyd, 1996: 10).

Batılı düşünürlerin etkisiyle şekillenen kadınlık kimliğindeki olumsuz çağrışımları besleyen önemli bir etken de, Ortaçağ Avrupa'sında toplumun tüm kurumları üzerinde etkili olan Katolik Kilisesi'dir. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Katolik Kilisesi, aile kurumu üzerinde de söz sahibi olmuştur. Bu dönemde kadınların hukuki kimlikten yoksun ve bir erkeğin vesayetinde yaşamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Kilisenin etkisiyle gelişen iki farklı kadın tipi, 'baştan çıkarıcı, günaha sokucu Havva' ile 'iffetli, boyun eğici, fedakâr ana Meryem', toplumun kadına bakış açısını etkilemiştir. Katolisizm'in ön plana çıkardığı Havva ve Meryem tipleri ile Batı felsefesindeki kadın imajı, kadının doğası hakkındaki yaklaşımları şekillendirmiştir. İffetli kadının simgesi olan Meryem'in izinden gitmesi gereken kadın, ya tümüyle evinin özel alanına hapsedilmiş, ona 'iyi ana, iyi eş' dışındaki tüm toplumsal rolleri yasaklanmıştır. Bu dönemde, kadınların özel alandan çıkmaları için tek seçenekleri rahibe olmaktır. Bu rolleri kabul etmeyen pek çok kadının cadı oldukları iddiası ile yakılması kadınların toplumsal alandan dışlanışlarının bir göstergesidir. Bu noktada değinilmesi gereken husus, toplumun alt katmanında yer alan kadınlardır. Ortaçağdan günümüze kadar, toplumun alt katmanında yer alan ve hayatını devam ettirmek için çalışmak zorunda kalan kadınlar, entelektüel tartışmalardaki genellemelerin istisnası olmuşlardır. Yine bu dönemde, kadın ve erkeğin yeryüzündeki görevlerinin birbirinden ayrı değerlendirilmiş olması, özel/kamusal alan konusundaki tartışmaları akla getirmektedir. Bu konuda Aquinas'ın, insanın 'soy sürme işlevi' ile 'yaşamdaki işlevi' arasında yaptığı ayırım dikkat çekicidir. Bu değerlendirmelerde erkek, toplumun içinde ve toplumu dönüştürme yeteneğine sahip yarı-tanrısal bir varlık olarak sunulmuştur. Kadın ise yeniden-üretimden, erkeğin dinlenme mekânı olan özel alandaki faaliyetlerden ve soyun devamından sorumlu olan varlık olarak tanımlanmıştır (Lloyd, 1996: 10).

Batı'da Kilise ile Devlet'in egemenlik alanlarının birbirinden ayrılması ve Protestan hareket ile birlikte kadının toplumsal konumunda da değişiklikler

yaşanmıştır. Kadınları Şeytan'la özdeşleştiren Katolisizmin aksine Protestanlığın kadınları erkekler gibi Tanrı'yla aracısız doğrudan irtibat kurmaya yetkin bir birey olarak kabul etmesi, feminist düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır. Aynı şekilde, Rönesans hümanizminin ve Aydınlanma'nın etkisi ile de kadın, zihinsel yetiler ve özgür iradeyle donatılmış bir birey olarak görülmeye başlanmıştır (Michel, 1999: 67).

Rönesans ve Reform Hareketlerinden Sanayi Devrimi'ne kadar pek çok gelişme, kadınların toplumdaki yerlerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Buna göre, feminist bilinçlenmenin Rönesans'la birlikte başladığı söylenebilir. Özellikle, Fransa'da birey haklarını yücelten Rönesans'ın mesajını çok iyi kavrayan bazı burjuva kadınları kendilerini eve kapatmaya yönelik önlemlere büyük tepki göstermişlerdir. Feminist düşüncenin gelişiminde Fransa'daki tarihi ve sosyal olayların ve Fransız feminizminin özel bir yeri vardır. Fransız feminizminin kökleri, Fransız Devrimi öncesindeki entelektüel tartışmalara kadar uzanmaktadır. Rönesans'tan itibaren kadın ve erkek düşünürler, cinslerin hukuki ve siyasi haklarının eşit olması konusunu gündeme getirmişlerdir. XVIII. yüzyılda entelektüellerin kadının statüsü üzerinde başlattıkları tartışma zamanla hararetlenmiş ve Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında küçük bir grup düşünür, kadının statüsünün değiştirilmesini talep etmiştir. Aydınlanma'nın önemli simalarından Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Condorcet, Diderot ve diğer ansiklopedistler, kadınların yasal haklarının olmayışı yönündeki tartışmaya katkıda bulunmuşlardır. Bu düşünürler her ne kadar toplumsal teorilerinin bir gereği olarak kadın konusunu ele almışlarsa da feminist bilinçlenmeye büyük katkıları olmuştur. Marquis de Condorcet, kadınların oy hakkına sahip olmadıkları halde vergi ödediklerine ilk defa dikkatleri çekmiş ve kadınlara oy hakkının verilmesi, yerel yönetimlerde yer almaları konularını dile getirmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarında bir grup kadın da bu tartışmalara katılmıştır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyıl feministleri, her bireyin doğal haklara sahip olması gerektiği anlayışının kendilerini de kapsadığını sanmışlardır. Ancak doğal haklar doktrinini geliştiren erkek teorisyenler, teorilerinde kadınları göz ardı etmişlerdir. Bu husus,

hem Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde (1776) hem de Fransa İnsan Hakları Bildirisi'nde (1789) açıkça görülebilir. Bu gelişmeler feministleri, erkek teorisyenlerden farklı bir bakış açısıyla kadının toplumsal konumunu ele alıp yeni teoriler üretmeye yöneltmiştir (Donovan, 2007: 16).

Feminist eleştirel bakış açısının gelişiminde, kadının özel alan ile tanımlanmasının da etkisi olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu/olması gerektiği şeklindeki yaklaşım neredeyse evrenseldir. Aynı şekilde, XVIII. yüzyılın ortasından itibaren ve özellikle XIX. yüzyılın başındaki tarihsel dönüşümler, özellikle Sanayi Devrimi kadının özel alanla tanımlanmasını desteklemiştir. Bu süreçte yaşanan işyeri ile ev mekânının birbirinden ayrılması, akılcılığı kamusal alanla, akıl-dışılığı ve ahlakı özel alanla ve kadınla özdeşleştiren Aydınlanma düşüncesini desteklemiştir. Bu dönemde, daha önce kadınların toplumda itibarını arttıran ve kadının toplumu etkileme araçları olan anneliğin ve küçük işletmelerin, elle üretimin değeri azalmıştır. Böylece, kadınların toplumsal hayata katılımları asgariye inmiş, bu durum da kadınlar arasında hoşnutsuzluğun artmasına sebep olmuştur. Günlük hayatta yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Aydınlanma Felsefesinin ortaya attığı bireycilik, doğal haklar gibi argümanların etkisiyle de kadınlar konumlarını daha ciddi bir biçimde sorgulamaya başlamışlardır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyılın sonunda Avrupa'da kadın sorunu üzerinde önemli tartışmalar yapılmıştır. Hem feministler hem de anti-feministler, kadının doğasını, toplum içindeki yerini, siyasi haklarını tartışmışlardır. Olympe de Gouges, Mary Wollstonecraft, Theodore de Hippel gibi feministler yazılarında cinslerin eşitliğini eğitim fırsatlarına ve kadının oy hakkına değinerek ifade etmişlerdir. Buna karşılık anti-feministler, kadın cinsinin aşağı tabiatını kanıtlamak için geleneksel tartışmalardan ve düşüncelerini destekleyen Johann Fichte ve Georg Hegel gibi önemli Alman filozoflarından yararlanmışlardır. Fransız Devrimi ile kadınlara vaat edilen haklar, bu tartışmaları daha da artırmıştır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyıl entelektüel eliti feminist düşünce tarihinde benzersiz bir yere sahiptir. Bu yüzyılda ilk defa feminist düşünce üzerinde konsensüs oluşmuş, cinsler

arasındaki ilişkinin ciddi olarak tartışıldığı ve değerlendirildiği ilk teşebbüsler gerçekleşmiştir. Bu tartışmalarda patriarkal toplumsal inançlar ve kurumlar üzerinde yoğunlaşmış ve ataerkil sistem eleştirilmiştir. Kadınların toplumdaki ikincil konumlarına, pek çok gayrı resmi önemli konumda yer almalarına rağmen sosyal statülerinin çocuklarla aynı kategoride olduğuna dikkat çekilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru, filozofların ortaya attığı iddialar ve önerdiği çözümler modern feminist düşüncenin temelini oluşturmuştur. John Locke gibi bazı düşünürlerin teorilerine sadık kalarak ifade ettikleri, kadının da bir birey olarak tanınması ve eşit haklara, özellikle eğitim hakkına sahip olması gerektiği fikri, XIX. yüzyıl liberal feminizminde devam ettirilmiştir. Feministlerin birey olarak tanınma, eğitim hakkı gibi ilk talepleri, kendilerinden önceki düşünürlerden büyük ölçüde etkilendiklerini göstermektedir (Donovan, 2007: 16).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, kadınların toplumsal konumları üzerindeki tartışmayı artıran bir diğer husus da, sivil toplum kavramının özel alan karşılığı ile tanımlanmış olmasıdır. Sözleşmeci teorisyenler, erkeği kamu alanı, kadını ise özel alan ile tanımlamışlardır. Kamu alanı bireyin hak ve yükümlülüklerinin tartışıldığı temel alandır ve bu alan erkekle özdeş tutulduğu için birey kavramı da sadece erkekleri kapsamaktadır. Bu dönemde, erkeğin tabiatı itibariyle sivil toplumu gerçekleştirdiği, kadının da tabiatı itibariyle özel alanla sınırlı kaldığı öne sürülmüştür. Sözleşmeci teorisyenlere göre, kadın doğası, yakınlığı, doğallığı, özelliği ve sürekliliği; erkek doğası ise evrenselliği, uzaklığı, özgürlüğü ve bencilliği simgelemektedir. Özel alan ile tanımlanan kadının bu alanda gerçekleştirdiği eylemler Marksist teoride önemini daha da yitirmiştir. Özel alanda gerçekleştirilen yeniden üretimi tarihin etkinlik alanının dışında bırakan Marksist teoride, yeniden üretim faaliyetleri arasında yer alan ev işi, çocuk doğurma ve büyütme, erkeğin cinsel ve duygusal hizmeti üretim dışında kabul edilmiştir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler, toplumsal değişim içinde ancak bir yan ürün olarak görülmüştür. Klasik sivil toplum teorilerinde kadın, aynı zamanda siyasi haklardan da yoksundur. Kadın, kamusal alandan dışlandığı gibi vatandaşlık haklarına da sahip değildir. Kadının oy ve mülkiyet gibi hakları dâhil tüm hakları erkekler tarafından temsil edilmektedir (Çaha, 1996: 52).

Rönesans'tan özellikle de Aydınlanma'dan itibaren kadın konusunda yapıla gelmiş olan tartışmalardan feminist düşünce büyük oranda etkilenmiştir. Feminist tartışmalarda kadınlık özellikleri, kadının özel alanla tanımlanması, yeniden üretim, eğitim ve oy hakkı gibi taleplerin dile getirilmiş olması, feminist söylemin batı düşünce geleneğinin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir.

Feminist düşüncenin temel yönelimleri, reformcu ve devrimci karakteri XIX. yüzyılda belirginleşmiş ve daha sonraki feminist teorilerde de devam etmiştir. Birinci dalga feminizmde, reformcu yaklaşım Aydınlanmacı liberal teoriyle, devrimci yaklaşım ise yüzyılın ikinci döneminde gelişen Kültürel Feminist teoriyle gelişmiştir. Reformcu yaklaşımda toplumda var olan kurumların ve düşünce kalıplarının dönüştürülebileceğine inanılmaktadır. Bu yaklaşımda kadın/erkek kutuplaşması yoktur, aksine kadın ve erkeğin eşitliğine inanılmaktadır. Devrimci feministler ise, toplumsal yapıyı ve düşünce biçimlerini kökten değiştirmeden, kadınlık unsurlarını ön plana çıkarmadan kadın sorununun çözülemeyeceğine inanmaktadırlar. Bu yaklaşımda kadın-erkek eşitliğinden ziyade, kadının erkeğe olan üstünlüğü dolaylı olarak vurgulanmaktadır (Donovan, 2007: 20).

XIX. yüzyıl feminist düşüncesinin, Batı felsefe geleneğindeki tartışmalardan yararlandığına ve Batı toplumunu etkileyen gelişmeler sonucunda sistemleştiğine değindikten sonra, XX. yüzyılda feminist düşüncenin yeni bir perspektif kazanmasına yol açan gelişmelere de değinmek gerekir. XIX. yüzyıl feminist söylemi daha çok Avrupa'daki toplumsal ve düşünsel gelişmelerden etkilenmiş iken, XX. yüzyıl feminist düşüncesi büyük oranda Amerika'daki toplumsal gelişmelerden etkilenmiştir.

I. ve II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda etkisini yitiren feminist düşüncenin 1960'lı yıllarda yeniden canlanışında devletin kadına araçsal bakış açısı etkili olmuştur. Kadınlar devletin işgücüne ihtiyaç duyduğunda kendilerinden yararlandığını, diğer zamanlarda ise evlerinde oturmalarını istediğini fark etmişlerdir. Dünya Savaş'larında, erkekler savaşa katıldıkları için fabrikalarda çalışacak ve özellikle de savaş malzemelerini üretecek yeni bir işgücü bulunması gerektiğinde kadınlar kamusal alana dâhil edilmişlerdir. Savaş bitiminde ise evlerine dönmeleri

istenmiştir. Ancak bu süreçte kadınlar, erkeklere ait olarak görülen ve kadınlara yasaklanan alanlara girip erkek işlerini yapabildiklerini fark etmişlerdir. Kısacası, kadına evin dışında, fabrikalar ve bürolarda gereksinme duyulunca yazgısı değişmeye başlamıştır. Bu gelişmelerle toplumsal konumlarını sorgulamaya başlayan kadınlar, 1960'lı yılların özgürlük hareketleri içerisinde yaşadıkları tecrübelerden sonra feminist düşünceye radikal bir yön vererek yeniden canlandırmışlardır. Ancak Dünya Savaşları'ndan sonraki ilk feminist eleştirisi, Avrupa'da yaşayan varoluşçu feministlerden gelmiştir. Simone de Beauvoir'in 1940'lı yıllarda kaleme aldığı *La Deuxième Sexe* (İkinci Cins) adlı eseri feminist düşünceye farklı bir perspektif kazandırmıştır (Özbudun, 1984: 9).

1960'lı yıllarda feminist düşüncede ön plana çıkan radikal söylem, 1980'lerde etkisini yitirmeye başlamıştır. Buna paralel olarak Kadın Özgürlüğü Hareketi de, Amerika ve Batı Avrupa'da etkisini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu dönemde, kadın hareketi içinde yer almış ve düşünceleri ile harekete etki etmiş bazı feministler geçmişi ve 1960'ların feminist söylemini sorgulamaya başlamışlardır. 1980'lerden sonra ise postmodern söylemlerin ve feministlerin kendi aralarındaki tartışmaların etkisiyle feminist düşüncenin farklı bir zemine kaydığı ve 1960'lardaki radikal karakterini yitirdiği söylenebilir (Özbudun, 1984: 10).

1.1.3. Feminizmin Tarihsel Gelişimi

XIX. yüzyılda sistemli bir düşünce biçimi haline gelen feminist söylemin tarihsel gelişimi üç aşamada değerlendirilebilir. Bu aşamalar, feminist literatürde 'dalga' metaforuyla tanımlanmıştır. Feminizmin her üç dalgası da, kadınların hem birey olarak kendilerini hem de toplumsal konumlarını değiştirme taleplerinin feminist hareketlere dönüştüğü dönemleri ifade etmek için kullanılmıştır. Feminizmin dalgaları arasındaki ayırım, tarihsel gelişmelerin yanında kadın hareketlerinin hangi coğrafi mekândaki toplumsal gelişmelerden etkilendiği de önemli olmuştur (Demir, 1997:117).

Birinci aşama, Aydınlanma felsefesinin doğal haklar, bireycilik gibi temel argümanlarından hareketle kadının toplumsal konumunun ve geri kalmışlığının

sorgulandığı XIX. yuzyıl feminist söylemini ve bu söylemin etkilediği kadınlara oy hakkı talep eden düşünceleri ifade etmektedir. Feminist literatürde birinci dalga feminizm olarak adlandırılan bu dönemin feminist talepleri Mary Wollstonecraft'ın A Vindication of The Rights of Woman (1792) adlı eserinden ilham almıştır. Bu dönemde, birbirinden farklı yaklaşımları ve talepleri olan Aydınlanmacı Liberal Feminizm ve Kültürel Feminizm, feminist söylemin gelişimine katkı sağlamıştır. Birinci dalga feminizmde, kadınların oy haklarını geri alma talebi feminist söylemin üzerinde en çok durduğu konudur. Oy hakkı talebini dile getiren hareketlerin etkisiyle, kadınların oy hakkına sahip olması, zamanla XIX. yuzyıl feminizminin en önemli talebi gibi algılanmaya başlamış ve amaçsız bir slogana dönüşmüştür. Kadınların bilinçsizce eylemlerin içinde yer almaları, kadın haklarının oy hakkı gibi siyasi bir hakka indirgenmesi tehlikesini beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, Kilise'nin onayıyla Batılı ülkelerin kadınlara oy hakkını tanınması, 1920-1960 arasındaki dönemde Batı Avrupa ve Amerika'daki kadınlara bir suskunluk dönemi yaşatmıştır. Bu sebeple, feminist düşüncenin gelişiminde 1920-1960 yılları arası duraklama dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde feminist düşünce tamamen yok olmamış ancak savaşın toplumsal hayatta yarattığı bunalım dönemlerine has sosyal dayanışma ortamından etkilenmiştir. Bu nedenle, 1920'yi birinci dalga feminizmin bitiş tarihi olarak kabul etmek, doğru bir değerlendirme olacaktır (Michel, 1999: 121).

Feminist söylemin ikinci aşaması, İkinci Dünya savaşından 1980'lerin başına kadar olan dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. 1960'ların sonlarında, İngiltere, Fransa gibi Avrupa lkelerinde ve Amerika'da eğitimli kadınlardan oluşan yeni bir kuşak toplumsal konumlarını sorgulamaya başlamış ve kendilerine ikinci cins gibi davranılmasına karşı çıkararak feminist düşünceyi tekrar canlandırmışlardır. Feminist literatürde radikal feminist söylemin ön plana çıktığı bu dönem, ikinci dalga feminizm olarak tanımlanmıştır (Michel, 1999: 136).

1920-1960 yılları arasındaki dönem, feminizmin birinci dalgasından ikinci dalgasına geçiş süreci olması bakımından önemlidir. Bu dönemde batılı kadınlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında yitirilen iş gücünün yerini almak üzere kamusal alana

dâhil edilmişlerdir. Ne var ki savaşın bitiminde, kamusal alanda yer alan kadınların işlerini erkeklere bırakmaları ve evlerine dönmeleri istenmiştir. 1950-1960 yılları arasındaki iktisadi gelişme döneminde Amerikalı kadınların, devletin kendilerinden bu beklentisini -iyi eş ve anne olmayı- kısa bir süre için de olsa kabul ettikleri görülmektedir. Bu kabulleniş ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki devletin kadına araçsal bakış açısı da tartışılmaya başlanmıştır. Denilebilir ki, ileri kapitalist toplumlarda kadınların bir yandan ev içi rolleri bağlamında tanımlanması diğer yandan ucuz iş gücü olarak görülmesi, ikinci dalga feminist bilinçlenmenin ilk adımı olmuştur (Michel, 1999:137).

İkinci dalga feminist bilinçlenmenin ikinci adımı, 1960'ların özgürlük hareketleri içinde yer alan kadınların, bu hareketlerin karar alma mekanizmasında etkili olamadıklarını ve her alanda geri plana itildiklerini fark ettiklerinde gelişmiştir. Özellikle Siyah hareketi, ikinci dalga feminist bilinçlenmede önemli bir yere sahiptir. Bu hareket sayesinde kadınlar sadece iktisadi sömürünün değil, diğer ezilme -ırk, cinsiyet gibi- biçimlerinin de farkına varmışlardır. Bununla birlikte, siyah hareketinde umduklarını bulamamışlar ve gençlik hareketlerine yönelmişlerdir. Ne var ki, kadını özellikleri yücelten gençlik hareketlerinde de kendilerine ikincil roller verildiğini, hiçbir şeyin değişmediğini, kadınların ezilişinin farklı biçimlerde de olsa devam ettiğini görmüşlerdir. Bu dönemde feministlerin yaklaşımları oldukça tepkiseldir. Eylemci feministler, tarihin kadınların erkekler tarafından sömürülüşünün ve baskı altında tutuluşunun tarihi olduğunu, iktisadi-siyasal sistem ne olursa olsun erkek egemenliğinin süreceğini ve kadın kurtuluşunun kızkardeşlik (sisterhood) ile mümkün olacağını iddia etmişlerdir. Amerika'daki ezilen azınlıklar -zenciler, Kızılderililer, Latin Amerikalılar- için yapılan çözümler, ezilen bir sınıf olarak görülen kadınlar için de yapılmıştır. Böyle bir ortamda gelişen kadın kurtuluşu hareketi, 1960'lı yılların sonlarında Amerika'da başlayarak hızla Batı Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millet, Germaine Greer, Juliet Mitchel, Shulamith Firestone gibi feministlerin önderliğindeki bu hareket, gevşek bir biçimde örgütlenmiş kadın gruplarından oluşmuştur. Kadınlar kurdukları bilinç yükseltme gurupları ile kişisel tecrübelerini paylaşmışlar ve kadın sorununa cevap aramışlardır. İkinci dalga feminist söylemde

kadın sorununun, ataerkillik, cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet rolleri gibi kavramlar etrafında tartışılması, bu kavramların akademik ve günlük dildeki kullanımını da arttırmıştır (Özbudun, 1984: 11).

Birinci dalga feminizmin oluşumunda, Avrupa'daki Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi gibi bir dizi toplumsal ve düşünsel gelişmelerin, ikinci dalga feminizmin gelişiminde ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da gelişen toplumsal hareketlerin etkisi olmuştur. XIX. yüzyıl feministlerinin mücadelesi, kadınların kamusal hayata katılımı üzerinde yoğunlaşmış iken, XX. yüzyıl feminist söyleminde ise kamusal hayata katılımın sorunu çözmediği, toplumdaki kalıplaşmış rollerin değiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. 1970 ve 1980'li yılların feminist söyleminde, kürtaj, cinsel istismar, geleneksel ailenin çöküşü ve kadınların istihdam fırsatları gibi konular tartışmaların odak noktası olmuştur (Özbudun, 1984: 11).

1980'li yıllardan itibaren, orta sınıftan beyaz kadınlardan oluşan ikinci dalga feministlerin kızkardeşlik iddialarına rağmen Batılı bir yaklaşımdan ne ölçüde uzaklaşabildikleri ve çözüm önerilerinin tüm 'kızkardeşler'in sorunlarını ne derecede kuşatabildiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemin feminist söyleminde, postmodernist ve çoğulcu teorilerin etkisiyle kadınlar arasındaki ırk, sınıf, etnik ve cinsel tercih farklarına daha dikkatli yaklaşıldığı görülmektedir. 1980'li yılların sonuna gelindiğinde ikinci dalga içinde yer alan feministler de, kendi feminist tecrübelerini ve ortaya attıkları görüşleri gözden geçirmeye başlamışlardır. Bu dönemde, feminist söylemin toplumu sorgulama potansiyeli daha çok akademik alana kaymış ve kadın hareketi de eylemci özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir. İkinci dalga feminist geleneğin sorgulandığı ve yeni feminist yaklaşımların geliştiği bu dönem, feminist söylemin üçüncü dalgası olarak değerlendirilmektedir (Kayhan, 1999: 48).

Üçüncü dalga feminist söylem, beyaz, orta sınıftan kadınların toplumdaki ve feminist hareket içindeki imtiyazlı statülerinin sorgulanması sonucunda gelişmiştir. İkinci dalga feminizmin 'kızkardeşlik' varsayımı, 1980'lerden itibaren siyah, lezbiyen ve üçüncü dünyalı feministlerce tartışılmıştır. 1990'ların başında kendilerini feminist olarak tanımlayan ancak ikinci dalga feminizmi eleştiren bir grup kadın,

medya tarafından üçüncü dalga feminist olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kendilerini ikinci dalgadan bilinçli bir şekilde ayıran renkli -siyah, esmer vb.- kadınlar ile üçüncü dünyalı feministler, üçüncü dalga feminist olarak kabul edilmektedir (Kayhan, 1999: 48).

Üçüncü dalga feminist söylem, gelişmeye devam eden feminist yaklaşımları içerdiği için bu söylem hakkında farklı değerlendirmeler vardır. Üçüncü dalga, genç kuşak feministlerce dile getirilen ve oldukça gevşek organize olması sebebiyle üzerinde konuşmakta zorlanılan feminist söylemi ifade etmek için de kullanılmaktadır. Üçüncü dalga feminizmi, kuşaklar çatışmasından kaynaklanan bir söylem farklılığı olarak kabul eden ve bu söylemi yeni bir feminist hareketi doğurmadığı için postfeminizm olarak değerlendirenler de vardır (Kayhan, 1999: 48).

Birinci ve ikinci dalga feminist söylemde, kadın sorununu farklı açılardan ele alan ve farklı çözüm önerileri getiren feminist teoriler gelişmiştir. 1980 sonrasında gelişen üçüncü dalga feminist söylemin ise henüz özgün bir teorisi yoktur. Feminist söylem, tarihsel süreç içinde gelişen feminist teorilerin ortak üretimi olduğu için, feminist teoriler hakkında da kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.

1.1.4. Feminizm Teorileri

XVIII. yüzyıldan itibaren tartışıla gelen kadın sorununun XIX. yüzyılda bizzat kadınlardan oluşan bir grup tarafından ele alınmasıyla, feminist düşünce sistemleşmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda feministler, yazıyı kullanarak kadınların sözel kültürlerinin yazılı kültüre geçmesine ve böylece feminist literatürün oluşmasına katkı sağlamışlardır. Feminist söylemin, feministler tarafından sistematik olarak ortaya konulmasından önce batılı düşünürler, bu söylemin temel yaklaşımlarını tartışmaya açmışlardır. Feminist söylemin bir teori olarak sistemleşmeye başladığı andan itibaren, feminist düşünceye iki ana yaklaşım hâkim olmuştur. XIX. yüzyıl feminist söyleminin ilk yarısında etkili olan reformcu yaklaşım ve yüzyılın diğer yarısında gelişen devrimci yaklaşım.

XIX. yüzyıl liberal feminist söylemi, kendinden önceki düşünce geleneğinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Liberal feministlerin kadın sorunu ile ilgili çözümlerinde erkek düşünürlerden etkilenmiş olmaları Aydınlanmacı liberal feminizm'in reformcu karakterini belirlemiştir. Reformcu yaklaşıma sahip feminist düşünürler, devrimci feministlere göre daha ılımlı talepler dile getirmişler ve belki de bu sebeple reformcu yaklaşım feministler arasında daha fazla kabul görmüştür (Kayhan, 1999: 50).

Devrimci yaklaşım, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kültürel feminist söylem ile gelişmiş ve radikal feminist söylemde devam etmiştir. 1980 sonraki dönemde ise siyah feministler bu çizgiyi devam ettirmişlerdir. Kadın sorununu reformcu yaklaşımdan daha farklı bir perspektifle ele alan devrimci yaklaşımın önerilerinin daha özgün olduğu söylenebilir. Devrimci feministler, toplumun yerleşik kurumlarına karşı sert bir tutum takınmışlar; bu kurumlarda ataerkil ve cinsiyetçi yapının kökleşmiş olduğu, kadının özgürleşmesi için eski kurumların kökten değiştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu yaklaşımın temel karakteristiği, kadın kültürüne özel bir önem vermesinde ve kadınlık özelliklerini yüceltmesinde kendini göstermektedir (Hooks, 2000: 4).

1.1.4.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, liberal teorisyenlerin kadının toplumsal konumu üzerinde yaptıkları değerlendirmelerden büyük ölçüde etkilenen feminizmdir. XIX. yüzyılda Aydınlanma'nın bireycilik, doğal haklar gibi söylemleri çerçevesinde sistemleşen liberal feminist söylemin oluşumunda ve modern feminizmin gelişiminde, Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Savunusu" (1792) adlı eserinin özel bir yeri vardır. Liberal feministlerin temel ilgili alanı, kadınların erkeklerle eşit ekonomik ve siyasi haklara sahip olması noktasında toplanmıştır. Bu sebeple, John Stuart Mill'in "Kadınların Bağımlılığı" adlı eseri, genelde birinci dalga feminist hareketin özelde liberal feminist teorinin eşitlikçi söyleminin dayanak noktası olmuştur (Donovan, 2007: 15).

Liberal feministler, bireycilik, doğal haklar gibi argümanlar etrafında kadının

kamu hayatına katılımını tartışmışlardır. Doğal haklar geleneğinden gelen kuramcılar, kadınların birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip bireyler olduklarını ileri sürmüşlerdir. Elisabeth Cady Stanton doğal haklar doktrinini kadınlara uyarladığı “Duygular Bildirisi”nde (1848) insanlık tarihini, erkeklerin kadınlara sürekli zarar vermelerinin ve onların haklarını gasp etmelerinin tarihi olarak değerlendirmiş ve erkeklerin kadınları nesne konumuna indirgediğini ileri sürmüştür (Donovan, 2007: 23).

Liberal feministler, XIX. yüzyılda kanun önünde eşitlik, mülkiyet ve oy kullanma hakkı gibi konular üzerinde durmuşlar, XX. yüzyılda ise çalışan kadınlara doğum ve çocuk emzirme izni gibi birtakım hakların devlet tarafından verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Liberal feministlerin günümüzdeki mücadele konusu daha çok toplumsal cinsiyet adaletini sağlama yönündedir (Demir, 1997: 47).

Liberal feminist söylemin dünya kadınları üzerindeki etkisi, ikinci dalga feminizmden daha fazla olmuştur. Liberal feministler, kadınların cinsiyetlerinden dolayı haksızlığa uğradıklarına ve bu haksızlığın eşitlik, eşit ücret, insan haklarında eşitlik, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği ve demokratik politik sürece eşit katılım ile giderilebileceğine inanmışlardır. Liberal feminist teori, Aydınlanmacı liberal feministlerin sadece kadınların kamusal alana çıkışını talep etmekle yetindikleri, özel alana hemen hiç dokunmadıkları ve kadın-erkek arasındaki ontolojik farkları görmezden geldikleri iddia edilerek eleştirilmiştir. İkinci dalga feministler, liberal feministleri toplumun yapısını ciddi bir biçimde sorgulamaksızın kadın haklarını savunmakla ve erkeklerin bakış açısıyla kadın sorununa yaklaşmakla suçlamışlardır. Zira liberal feministler, kadınların cinsiyetlerinden ötürü haksızlığa uğradıklarını kabul etmişler ancak cinsler arası ilişkileri bir güç ilişkisi olarak görmemişlerdir (Ramazanoğlu, 1998: 29).

Kadınların erkeklerle eşit olduğu ve eşit haklara sahip olması gerektiği fikrinin dünya kadınlarınca kabul görmesinde, liberal feminizmin katkısı açıktır.

1.1.4.2. Kültürel Feminizm

XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen bu feminist teori, liberal feminizmin 'eşitlik' söyleminin aksine 'farklılık' söylemi üzerine inşa edilmiştir. Kültürel feministler, toplumun kadınsı, kadına ait kabul ettiği özelliklere kadınların doğuştan mı sahip olduğu yoksa toplum tarafından sonradan mı kazandırıldığı üzerinde durmuşlar ve kadınsı kabul edilen özelliklerle erkeksi kabul edilen özellikleri karşılaştırmışlardır. Bu feminist söylemde, varoluşun, düşüncenin ve eylemlerin erkeksi yollarına imtiyaz veren batı düşüncesi eleştiri noktası olmuştur. Kültürel feministler, bağımsızlık, özerklik, akıl, aşkınlık, savaş ve ölüm gibi erkeklere özgü kabul edilen özelliklerin, karşılıklı dayanışma, içkinlik, yardımlaşma, duygu, barış ve yaşam gibi kadınlıkla ilişkilendirilen özelliklerden daha iyi olmadığını, aksine daha kötü olduğunu iddia etmişlerdir. Kadın kültürünün ataerkil kültürü öncelediğini belirten kültürel feministler, özelde kadınların genelde ise tüm ezilen grupların, kadınlık unsurlarının kültüre egemen olmasıyla özgürleşeceğini iddia etmişlerdir. Kültürel feministler, toplumsal cinsiyet kimliğinin biyolojik farklılıklardan ziyade toplum tarafından inşa edildiğine inanmaktadırlar (Donovan, 2007: 71).

Kültürel feministler, liberal feministler gibi siyasal değişimi değil daha geniş bir kültürel dönüşümü talep etmişlerdir. Kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine, kadınlık niteliklerinin farklılığını ön plana çıkarmışlardır. Liberal feministlerin üzerinde yeterince durmadığı din, evlilik, aile gibi kurumları ele alan kültürel feministler, bu kurumlara alternatif kurumlar üretmeye çalışmışlardır. Eril bakış açısıyla düzenlenmiş olan ailenin ve ev hayatının radikal bir şekilde değiştirilmesi, ataerkil bakış açısının baskıcı, yıkıcı, savaşçı değerleri yerine kadınların olumlu bakış açılarının kamusal hayata ve dine katılması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca, geleneksel aile ilişkilerinin değişimiyle hem özel hem de kamusal alanın değer kazanacağı iddia edilmiştir (Donovan, 2007: 71).

Kültürel feminist teorinin temelinde anaerkil bakış açısı vardır. Kültürel feministler kadınlık değerlerinin hâkim olduğu bir toplumu hayal etmişlerdir. Anaerkil sistem varsayımı, Sosyal Darwinizm'in eril ideolojisine tepki olarak gelişmiş ve kültürel feministlerce feminist söyleme dâhil edilmiştir (Donovan, 2007:

71).

1.1.4.3. Marksist Feminizm

Marks ve Engels'in görüşleri, feminist teorinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Marksist feministler, klasik marksist literatürden yararlanarak kadın sorununa cevap aramışlardır. Marksist feminist teorinin ortaya çıkışında, liberal feminizmin kadın sorununa çözüm olarak sunduğu kadın-erkek fırsat eşitliği söylemi üzerinde yapılan tartışmalar etkili olmuştur (Demir, 1997: 55).

Marks, özel olarak kadın sorununu ele almamış olmakla birlikte kadın konusundaki görüşleri üzerinde yapılan tartışmalar ve bazı teorilerinin kadınlar ile ilgili konulara uyarlanması sonucunda Marksizm feminist teoriye etki etmiştir. Engels'in, yaşadığı dönemdeki antropolojik spekülasyonlardan etkilenerek kaleme aldığı 'Ailenin Kökeni' (1884) adlı kitabı Marksist feminist teorinin klasik marksist literatürdeki tek kaynağıdır. Engels, Marks'ın Kapital'de geliştirmiş olduğu teorilere dayanarak ataerkil sistemde kadınların sömürülmesi meselesini çözümlenmiştir. Engels'in temel tezi, ataerkilliğin tarih öncesi komünist anaerkilliği nasıl yok ettiği ve anaerkilliğin yerine nasıl geçtiği üzerinedir (Engels, 1990: 25). Ancak Marksist feministler, ataerkil sistem üzerinde radikal feministler kadar durmamışlardır. Onlara göre, kadının ezilmesinde cinsiyet farklılığı olgusundan ziyade sınıf farklılığı olgusu etkili olmuştur (Donovan, 2007: 71).

Marksist feministler, kapitalist toplumda evin rolü, eviçi emek ve bunun kapitalizme katkısı üzerinde de durmuşlardır. Kadınları eve mahkûm eden ev işleri, annelik ve çocuk bakımı gibi işlerin üretimden sayılmamasının ve Sanayi Devrimi sonrasında kadının yaptığı işlerin değerinin iyice düşmesinin, kadının kapitalist sistemde daha fazla sömürülmesine neden olduğu iddia edilmiştir. Marksist feministlerin bir kısmı ev işlerinin toplumsallaştırılması yoluyla kadınların ezilmesine son verileceğini savunurken, diğer bir kısmı ise ev işlerinin ücretlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Demir, 1997: 61).

Çağdaş Marksist feminizm, radikal feminizmin etkisiyle Marksist teoriden

uzaklaşmış ve bu nedenle de ‘sosyalist feminizm’ olarak adlandırılmıştır. Klasik Marksist analizin kadın sorunu hakkında yeterli bilgi sunmaması, kadınların ortak ezilmişliği ve kızkardeşlik söylemlerinin Marksist feministler üzerinde güçlü bir etki yapmasına neden olmuştur. Marksist analizlerde kadın sorunu kapitalist sistem bağlamında ele alındığı için Marksist feministler, kadınların erkekler tarafından ezilmesi söylemine yeterli bir açıklama getirememişlerdir (Ramazanoğlu, 1998: 33).

Marksizm-feminizm ilişkisinde pek çok problemin ve tutarsızlığın olduğu kabul edilmektedir. Marksist teori ile feminist söylem arasındaki problemleri gideremeyen Marksist feministler, radikal feminizmin etkisiyle klasik Marksist teoriyi sorgulamışlar ve yeni arayışlara yönelmişlerdir. Marksist teoriye yeni bir perspektif kazandıran Marksist feministler, kadın ile erkek arasındaki güç farklılıklarını tartışmaya başlamışlardır. Marksist feminist teori kadınların ortak ezilmişliği konusunda radikal feministlerin ataerkillik kavramından ve cinsel politika anlayışından yararlanmıştı (Ramazanoğlu, 1998: 34).

1.1.4.4. Varoluşçu Feminizm

Varoluşçu feministler ilhamlarını Simone de Beauvoir, J. Paul Sartre gibi varoluşçulardan almışlardır. Sartre'ın varoluşçu felsefesinden etkilenen De Beauvoir'ın geliştirdiği feminist yaklaşım, varoluşçu feministler arasında kabul görmüş ve varoluşçu feminist teorinin temeli olarak kabul edilmiştir. (Donovan, 2007: 223). Beauvoir; ‘İkinci Cins’ (1949) adlı eserinde kadının kadınlıkla özdeşleştirilen olumsuz davranışların doğuştan gelmediğini, bunların kadının içinde bulunduğu durum tarafından yaratıldığını, kadınlara kendilerini ifade edebilecekleri işleri yapma imkânı tanındığında erkek kadar etkin, etkili, suskun ve çileci olacaklarını savunmuştur. Beauvoir'e göre, bireyin içinde bulunduğu ortam ve uğraştığı işler onun aşkın ya da içkin bir varlık olmasında önemlidir. "Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşırıyor; kanatlarını kesiyoruz, sonra uçamıyor diye yakınıyoruz" diyen Beauvoir, kadının içkin bir varlık oluşunu döngüsel bir yaşama hapsedilmesinde bulmaktadır. Kadının içinde bulunduğu açmazın sorumlusu olarak toplumu gören Beauvoir, kadının bir özne olarak kendini ortaya koyma imkânlarını elinden alan ve kadını nesneleştiren

toplumu eleştirmiştir. Ona göre kadınlık, töre ve modalarla yapay bir biçimde belirlenir ve birey, toplumun kadınlık anlayışını istediği gibi değiştiremez. "Kadın doğulmaz kadın olunur" diyen Beauvoir, kadınlık kimliğinin toplum tarafından kadına kazandırıldığını iddia etmiştir. Ona göre, insan topluluğundaki hiçbir şey doğal değildir ve bütün öbür varlıklar gibi, kadın da uygarlığın ortaya çıkardığı bir yan üründür (Beauvoir, 1993: 7).

Kadın-erkek arasındaki farklılıkların tabiatın getirdiği aykırılıklar değil, sonradan oluşmuş veya oluşturulmuş kültür farkları olduğunu belirten Beauvoir, kadının erkekler tarafından sömürülmesinin asıl nedeni olarak kadının iktisadi bağımlılığını göstermiştir. Ona göre, kadının özgürlüğü için iktisadi bağımsızlığı çok önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Kadın özgürlüğünü olumlu bir eylemle topluma yansıttığında gerçek özgürlüğüne kavuşacaktır. Beauvoir'e göre, kadın ve erkek arasındaki farklar sonsuza kadar var olacaktır ancak bu kadın ve erkeğin eşitliğine engel değildir (Beauvoir, 1993: 194).

Kadının 'ikinci cins' varlık oluşunun asıl sorumlusu olarak toplumu gören Beauvoir, kadına sadece evlilik kurumu aracılığıyla topluma katılma imkânı tanınmasını ve toplumun kadını, doğurganlık özelliğini ve anneliğini yücelterek aile kurumu bağlamında tanımlamasını eleştirmiştir. "Kadın, varlığının ancak hamile kaldığında tanındığını görmektedir" diyen Beauvoir, yetersiz bir varlık olarak görülen ve yaşamı tekrarlamak zorunda kaldığı için aşağılanan kadından, gelecek nesilleri yetiştirmesini beklemenin yarattığı çelişkiye işaret etmiştir. Ona göre, toplum kadını bir cinsel nesne durumuna getirmiş ve ataerkil aile de kadını köleleştirmiştir (Beauvoir, 1993: 278).

Beauvoir, kadının kültürel ve politik statüsünü açıklamak için varoluşçu perspektifi kullanarak feminist teoriye katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, varoluşçu feminist teorinin diğer feminist teoriler kadar yaygın olmadığı ve kısıtlı bir çevreyi etkilediği görülmektedir. Varoluşçu feminizm, modern dönemin teorik çerçevelerine ve üst anlatılarına karşı takındığı olumsuz tutum, ötekilik analizi ve farklılık vurgusu ile postmodern feminist söyleme de kaynaklık etmiştir (Demir, 1997: 100).

1.1.4.5. Radikal Feminizm

Radikal feminist teori, 1960'ların sonlarında bir grup eski eylemci kadın tarafından geliştirilmiştir. Radikal feministlerin bilinçlenmesinde, aynı idealleri paylaştıkları erkek radikallerin kendilerine karşı takındıkları aşağılayıcı tutum etkili olmuştur. Özgürlük hareketlerinde geri plana itilen ve ezilen kadınlar, kadınların ezilmesinin ilk ve en önemli ezilme biçimi olduğu inancı çerçevesinde radikal feminist teoriyi geliştirmişlerdir (Mitchell, 1985: 124).

Radikal feminist teorinin ana tezi, kadınların ezilmesinin ataerkil sistem içindeki bütün ezilme biçimlerinin ilk ve özgün biçimi olduğudur. Kadının evlilik kurumu aracılığıyla ezildiğini/sömürüldüğünü varsayan radikal feministler evlilik kurumunu reddetmişlerdir. Kadın sorununun temelinde, cinsiyetçi/toplumsal cinsiyetçi yaklaşımı besleyen ataerkil sistemin olduğu ve kadının ezilişi üzerinde yapılacak bir çözümlemenin toplumdaki diğer ezilme biçimlerinin anlaşılmasına da yardımcı olacağı iddia edilmiştir. Radikal feministler, radikal özgürlükçüler ile radikal kültürel feministler olmak üzere iki guruba ayrılmıştır (Donovan, 2007: 271).

Radikal feminist teori en iyi ifadesini, Kate Millett'in 'Cinsel Politika' ve Shulamith Firestone'un 'Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrimin Meselesi' adlı eserlerinde bulmuştur. Bu çalışmalarla birlikte aile konusu tartışma alanına çekilmiş ve radikal feministler arasında ataerkil sistemin aile aracılığıyla varlığını sürdürdüğü fikri kabul görmüştür. Ataerkil sistemin, geleneksel aile kurumunu ortadan kaldırmak ve yeni aile biçimlerini geliştirmek suretiyle yok edilebileceğine, geleneksel ailenin ortadan kaldırılması için de kadının sınırsız bir cinsel özgürlüğe sahip olması gerektiğine inanılmıştır (Donovan, 2007: 277).

Radikal feminist teori, kadın konusundaki toplumsal önyargıların kadınların aşağı konumunu meşrulaştıran erkek iddialarından kaynaklandığını ortaya koyarak kadınları, erkeklerin sahip olduğu, denetlediği ve fiziksel olarak egemenlik kurduğu bir dünyada evrensel olarak ezilen kızkardeşler olarak tanımlamıştır. Radikal feministlere göre kadınların ezilmesinin temelinde, erkeklerin kadının cinsel ve yaratıcı yetenekleri üzerindeki evrensel kontrolü bulunmaktadır. Bu sebeple de

radikal feminist teoride, kadının ezilmesi olgusunu açıklamak ve toplumdaki kadınlık algısını dönüştürmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerden en tanınmış olanı, bilinç yükseltme politikasıdır. Radikal feminist teorinin gelişiminde, kadınların kişisel yaşamlarındaki baskı ve ezilme deneyimlerini paylaştıkları küçük gruplardan oluşan ve hiyerarşinin olmadığı bu bilinç yükseltme gruplarının önemli katkısı olmuştur (Ramazanoğlu, 1998: 31).

Radikal feministler, kadın/erkek kimliklerinin yeniden düzenlenmesini, dilin ve kültürün eril yapısının dönüştürülmesini de talep etmişlerdir. Radikal feministlere göre her toplumda görünen ulusal erkek kültürü ile görünmeyen evrensel kadın kültürü olmak üzere iki kültür vardır ve kadınların kurtuluşu, kadın kültürünün topluma hâkim olmasıyla mümkün olacaktır. Kadınlık özelliklerini yücelten radikal feministler, kadının erkekten farklı olduğunu özellikle vurgulamışlar ve kadın kültürünün hâkim olduğu yeni bir toplum inşa etmenin gerekliliğine inanmışlardır. Kadınların farklılıklarının yüceltilmesi, yaratıcılık ve çocuk bakıp büyütmeye gibi ataerkil toplumda aşağılanmış ve çarpıtılmış kadınsı özelliklerin ön plana çıkarılması, radikal feminist söylemi zamanla farklı bir yöne kaydırmıştır (Demir, 197: 69).

Radikal feminist söylemin, cinsiyet ve kadınların yaşamı konularındaki toplumsal algıyıları derinden etkilediği söylenebilir. Radikal feminist teori, kadının ezilişini açıklamakta sadece erkek egemenliği olgusunu kullanması ve teknolojiye bağlı üreme gibi insan doğasına aykırı önerilerinden dolayı eleştirilmiştir (Mitchell, 1985: 133).

1.1.4.6. Postmodern Feminizm

1980'li yıllara gelindiğinde, 1960'lı yılların feminist anlayışları eleştirilmeye başlanmış ve bu dönemdeki feminist söylem postyapısalcı ve postmodernist kuramlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Postmodern feminizm, postmodernist teoriler bağlamında geliştirilen ve yapısalcı, postyapısalcı, psikanalitik ve varoluşçu düşünce akımlarından etkilenen bir yaklaşımdır. Postmodern feminist söylemin gelişiminde postmodernizm, varoluşçuluk gibi düşünce akımlarının etkisi olmuştur.

Toplumsal cinsiyet ayrımına özel önem veren postmodern feministlerin bu konudaki görüşlerini, büyük ölçüde Simone de Beauvoir'ın kadının 'ikinci cins' oluşu üzerine yaptığı değerlendirmeleri biçimlendirmiştir. Postmodern feminist söylemde, kadın/erkek arasında farklılıklar dikkate alınmış ve bu farklılıklara rağmen kadın-erkek arasında eşitliğin olabileceği savunulmuştur (Demir, 1997: 118).

Feminist söylem ile postmodernizm, Batı kültürü ve düşünce yapısını sorgulama noktasında birleşmektedir. Postmodernizmin, modernizmin üst anlatılarına karşı takındığı tavırla feministlerin eleştirileri aynı noktada buluşmaktadır. Bununla birlikte bazı postmodernistlerce feminizmin de bir üst anlatı olarak değerlendirilmesi postmodernizm-feminizm ilişkisini sorunlu hale getirmiştir. Feminizm ile postmodernizmin uzlaşmasının mümkün olmadığını savunanlar, postmodern bir feminist söylemden bahsedilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Postmodern eleştiri ile feminist eleştirinin ortak noktalarına ve postmodernizmin feminist eleştiriye yaptığı katkılara işaret eden feministler ise, postmodern feminist söylemin hem feminizmi hem de postmodernizmi dönüştürerek ortaya konulabileceğini savunmuşlardır (Demir, 1997: 90).

Modern feminist teorilerin tek yanlı yaklaşımlarının sorgulandığı 1980'lerde ve sonrasında gelişen siyah feminizm, lezbiyen feminizm, İslamcı feminizm gibi farklı feminist yaklaşımlar kadınların farklılığı söylemini ön plana çıkarmışlardır. Bu yaklaşımların postmodern feminist söylem içinde yer alıp almadığı tartışmalı olsa da postmodernizmin fark vurgusundan esinlendikleri açıktır. Postmodern feminist söylemin kadınlar arasındaki farklılıkları vurgulaması, feminist teoriye büyük katkı sağlamıştır (Demir,1997: 90).

Postmodern feminizmde, üst anlatılarla birlikte cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğine de karşı çıkmıştır. Kadınlar arasındaki ırk, sınıf, cinsiyet, kültür, etnik köken gibi farklılıklara büyük önem veren postmodern feminist söylemde, evrensel bir kadın üzerine konuşmaktan ziyade belirli kadınlardan bahsetmek tercih edilmiştir. Postmodernizmin analitik araçlarından olan yapı, dil ve söylem çözümlemeleri feministler tarafından da kullanılmıştır. Pragmatist ve yanılabilir bir özelliğe sahip postmodern feminist teori, bir feministin

liberal, sosyalist, marksist, radikal veya diğerk bir bakış açısına sahip olup olmadığına bakılmaksızın toplumsal ve siyasal düzlemde kadının ezilmişliğinin sona ermesini talep etmektedir (Demir, 1997: 103).

Postmodern feminizmin çoğulcu yaklaşımı, Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın ile bu özelliklere sahip olmayan diğerk kadınlar arasındaki ötekilik ilişkisini de tartışmaya açmıştır. Postmodern feminist söylemde, ikinci dalga feministlerin ortaya attığı kızkardeşlik sloganı ve Batılı modernist feministler ile üçüncü dünyalı kadınlar arasındaki diyalog sorunu üzerinde de durulmuştur (Demir, 1997: 117).

Üçüncü dalganın henüz devam etmesi 1980'ler sonrası feminist yaklaşımları üzerinde konuşmayı güçleştirmektedir. Bu güçlüğün diğerk bir nedeni de, postmodern feminizmin heterojen, çoğulcu ve sınırları belirsiz bir söylem olmasıdır. Postmodern feminizmin, feminist söylemin üçüncü dalgasındaki feminist yaklaşımları kuşatan ana bir söylem mi yoksa üçüncü dalganın bir parçası mı olduğu henüz netlik kazanmamıştır. Bazı düşünörlere göre, postmodern feminizm özgün bir yaklaşım değildir, sadece üçüncü dalga feminist söylemin bir versiyonudur. Postmodern feminist söylem sadece eleştirmekle yetindiğı ve alternatif bir epistemoloji üretmediğı için eleştirilmektedir (Demir, 1997: 131).

1.2. FEMİNİZMİN TEMEL ARGÜMANLARI

Feminist düşünöcenin sistemli bir şekilde dile getirilişinden itibaren, kadın sorunu etrafında yapılan tartışmalar ve getirilen çözüm önerileri sonucunda feminist söylemin temel argümanları oluşmuştur. Esas itibariyle, feminizmin ataerkillik, cinsel özgürlük, bilinç yükseltme, toplumsal cinsiyet gibi argümanları, feminist söylemin içinde yer aldığı batı düşünöce geleneğinde tartışıla gelmiş olan konulardır. Bu argümanlar, ikinci dalga feminist söylemde kadının ezilmesi ve özgürlüğü bağlamında tekrar ele alınmış ve feminist literatüre kazandırılmıştır. Feminist söylemin temel argümanları, 'kadınların ezilişinin kavranışının bir ifadesi' olarak görülebilir (Mitchell, 1985: 89).

Kadın sorununun nedenlerini açıklamak ve kadınların toplumsal konumlarını daha iyi seviyeye yükseltmek amacıyla yapılan tartışmaların anahtar kavramları olan bu argümanlar, temelde kadınların ataerkil sistemde bedenleri yoluyla ezildiklerini ifade etmektedir.

1.2.1. Kadınların Ortak Ezilmişliği

Feminist teorinin oluşum aşamasında belli belirsiz dile getirilen kadının ezilmesi olgusu, kültürel feminist söylem ile birlikte önem kazanmaya başlamıştır. İkinci dalga feminizmde, özellikle radikal feminizmin etkisiyle kadınların ortak ezilmişliği argümanı geliştirilmiştir.

İkinci dalga feministler, dünyadaki tüm kadınların ortak bir ezilmişliği tecrübe ettiğini varsaymış ancak bu ezilmenin nedenleri konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Feministlerin bir kısmı, kadınların erkekler tarafından ezildiğini savunurken, bazıları da görünüşte kadınların erkekler tarafından ezildiğini, halbuki ezilmenin asıl sorumlusunun kapitalist sistem olduğunu iddia etmişlerdir (Çulha, 1989: 16).

Kadınların ırk, sınıf gibi olguların yanında cinsiyetleri nedeniyle ayrı bir ezilme yaşadıkları ve bu ezilmenin diğer ezilme biçimlerini öncelediği kabul edilmektedir. Kadınların tecrübe ettikleri ezilmenin çok yönlülüğü, ilk bakışta kadınları en fazla ezilen gurup olarak değerlendirmeye neden olmaktadır. Ancak kadınların ezilmesinde hangi faktörün daha öncelikli olduğu ya da faktörlerin hepsinin etkili olup olmadığı belirsizdir. Kadınların hayat tecrübelerindeki farklılık ve kadınlar arasındaki toplumsal hiyerarşi kadının ezilmişliği meselesini tartışmalı duruma sokmaktadır. Radikal feministlerin tepkisel yaklaşımlarından etkilenen feminist söylemin diğer yaklaşımları gibi, kadının ezilmesi olgusu da tepkisel bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Ezilen kadınların hangi kadınlar olduğu tartışılmaya devam ederken, kadınların yaşamış olduğu ezilmenin ataerkil sistem ya da kapitalizm gibi tek bir nedene bağlı olarak açıklanmaya çalışılması konuyu daha sorunlu hale getirmiştir (Mitchell, 1985: 244).

Kadının ezilmesi konusunu ataerkillik bağlamında ele alan radikal feministlere göre, bu ezilme biçiminin ilk kaynağı erkeklerdeki psikolojik iktidar gereksinimidir. 1960'larda siyah harekete destek veren kadınlar, bu hareket içindeyken ezilme olgusunun nedeninin, iktisadi sömürünün de ötesinde olduğunu keşfetmişlerdir. Siyah hareketten 'ezilmenin çok yönlülüğünü' öğrenen feministler, kadınların ezilişinin diğer ezilme biçimlerinden daha özgün olduğu, kadınların kadınlara özgü bir ezilme yaşadıklarını öne sürmüşlerdir. Onlara göre kadınlar, hem iktisadi hem de kültürel olarak ezilmektedir. Bu iddialar neticesinde, kadının ezilmesinin kapitalist sisteme içkin olduğu şeklindeki açıklamalar yetersiz kalmış, kadınların ezilmesinin asıl nedeninin ataerkil sistem olduğu varsayımı kabul görmüştür. Bu gelişmelerle birlikte Marksistler, kadınların ezilmesi meselesini daha iyi açıklayabilecek bir Marksist teori geliştirmek için kadın sorununu yeniden ele almak zorunda kalmışlardır. Ev içi emek tartışması bağlamında ele aldıkları kadının ezilmesini çözümlenmeye çalışan Marksist feministler, kadınların ezilmesinin bütünsel bir açıklamasını yapamamışlardır (Donovan, 2007: 156).

Kadının ezilmesinde, kadına kadınlık kimliğini kazandıran toplumsallaşmanın etkisi üzerinde durulmakta ve özel alanda yüklendiği sorumluluklara değinilmektedir. Bu bağlamda, anne ve ev kadını olarak yerine getirdiği ideolojik ve sosyo-ekonomik rol, kadının özgül ezilmişliğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Mitchell, 1985: 27).

Batılı feministler, 1980'ler sonrasında ezilen kadınların hangi kadınlar olduğu ve ezilmenin gerçek nedenleri üzerinde yeni bir tartışma başlatmışlardır. Bu tartışmayı başlatan siyah feministlerden Hooks, kadınların bir sınıf olduklarını iddia ederek onları 'ortak ezilmişlik sloganı çevresinde örgütlemeye çalışan beyaz kadınları, kadınlar arasındaki farkları kabul etmekte gönülsüz olmaları' sebebiyle eleştirmektedir (Hooks, 2000: 59).

Kadınların ortak ezilmişliği argümanı, feminizmin diğer argümanlarının da temelini oluşturmaktadır. Kadınları ezen sistem ataerkillik iken, kadınlar bedenleri yoluyla ezilmektedirler. Bilinç yükseltme guruplarında yaşadıkları ezilmeyi çözümlen kadınlar, bedenlerine sahip çıkarak özgürleşeceklerine inanmaktadırlar.

1.2.2. Ataerkillik

Ataerkillik üzerindeki tartışmalar feminist söylemden çok önce Marksist literatürde ele alınmıştır. Özel mülkiyet anlayışı ile birlikte aile kurumunun oluştuğunu ve böylece erkeklerin babalık rollerini kullanarak insanlık tarihinde söz sahibi olduklarını iddia eden tezler, ataerkil sistem hakkındaki görüşleri büyük ölçüde etkilemiştir. Bu tezlerde babanın yönetimini ifade etmek için ‘patriarki’ kavramı kullanılmıştır. Feminist söylemde özellikle radikal feministlerce patriarkal kavramı, kadın sorunu ile bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Feminist söylem içerisinde önemli bir yere sahip olan ataerkillik argümanı radikal feministler tarafından sistemleştirilmiştir. Radikal feministlerin kişisel tecrübeleriyle bağlantılı olan çözümlerinin temelinde kadınların, toplumun tüm yapılarına ve özellikle de dile sinmiş olan köklü bir anlayıştan kaynaklanan bir ezilme yaşadıkları fikri yatmaktadır. 1960’lı yıllarda Amerika’da çeşitli özgürlük hareketlerinde yer alan kadınların bu hareketler içinde de ezildiklerini fark etmeleri, kadınların ezilmesi olgusunun temel nedeni olarak ataerkil ilişkilerin görülmesini beraberinde getirmiştir. Radikal feministlerin kadının ezilmesi olgusunu açıklarken ele aldıkları ataerki kavramı, genel anlamda erkeklerin yönetimini, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ataerki, evrensel bir iktidar ilişkisi ve egemenlik biçimi olarak değerlendirilmekte, ataerkil sistemin toplumun tüm kurumlarına ve düşünce kalıplarına sindiği kabul edilmektedir. Radikal feministlerden Kate Millett’in ‘Cinsel Politika’ tezi bağlamında tartıştığı ataerkil sistem, erkeğin mutlak üstünlüğünün ve kadının ona tabi kılınışının toplumsallaşma yoluyla kurulduğunu, ideolojik araçlarla sürdürüldüğünü ve kurumsal yöntemlerle korunduğunu ifade etmektedir. Ataerkinin farklı sınıflarda, değişik toplumlarda ve tarihi dönemlerde etkilerini sürdürdüğünü iddia eden Millett’e göre ataerkil sistem varlığını aile kurumuna borçludur. Millett, ataerkiyi, erkeklerin denetiminde buldukları cinsel politika olarak değerlendirmiştir (Mitchell, 1985: 96).

Feminist literatürde, erkeklerin sosyo-ekonomik ve siyasal üstünlüğünü ifade etmek için ataerkillik yanında androkrasi (erkek egemenliği), fallokrasi gibi

kavramlar da kullanılmaktadır. Örneğin Michel'e göre fallokrasi, erkeklerin, kadınlar üzerindeki egemenliklerini yeniden üretmek için, hukuk, siyaset, iktisat, ahlak, bilim, tıp, moda, kültür, eğitim, kitle iletişim araçları gibi ellerindeki tüm kurumsal ve ideolojik olanakları, tıpkı kapitalizmin kendisini sürdürebilmek için bunları kullanmasına benzer şekilde açıktan açığa ya da üstü örtülü bir biçimde kullandıkları sistemdir (Michel, 1999: 18).

Feminist düşünürlere göre ataerkil sistem, birey olarak erkeği aşan, kadın-erkek tüm bireyleri kuşatan, bireylerin davranış ve düşünüş şekillerini biçimlendiren bir sistemdir. Bireylerin çoğu, toplumsallaşma yoluyla kazandıkları ataerkil yaklaşımı bilinçsiz bir şekilde benimsemektedir. Ataerkil sistemin cinsiyetçi yaklaşımıyla meşruluk kazandığını iddia eden Hooks'a göre, erkekler gibi kadınlar da cinsiyetçi düşünceye sahiplerdir. Bu durumda, kadın-erkek her birey ataerkil sistemin devamını sağlamış olmaktadır (Hooks, 2000: 7).

Ataerkinin maddi temellerini kapitalizme dayandırmanın yeterli olmadığını fark eden sosyalist feministler, çözümlenmelerini kapitalizm öncesi dönemleri de dikkate alarak yapmaya başlamışlardır. Ataerkil sistemin toplumsal yaşama hâkim olmasını açıklamaya çalışan tezlerde evrimci bir tarih anlayışı benimsenmiştir. Orta Neolitik dönemden itibaren ataerkil sistemin izlerine rastlandığı görüşünü savunan A. Michel'e göre bu dönemde yeni teknik gelişmelerle birlikte, kadınların toplumsal konumları değişmiş ve kadın aile içinde 'doğurgan ve üretici-hizmetçi' rolüne indirgenmiştir. Aynı zamanda erkek egemenliğinin, biyolojik özelliklerin doğal bir sonucu olduğu da ileri sürülmüştür. Biyolojik özelliklerin, kadın ve erkek arasındaki rol dağılımını belirlediği ve bu rol dağılımı nedeniyle ilk iş bölümünün kadın ve erkek arasında geliştiği kabul edilmektedir. Ataerkil dönemden önce anaerkil bir dönemin yaşandığını varsayan pek çok feministe göre, bu ilk iş bölümü erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmasına yol açmamıştır. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte erkeklerin toplumsal yaşamda etkin olduğu kabul edilmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmasında özel mülkiyet fikrini ön plana çıkaran açıklamalarda, mirasın korunması amacıyla babalık ve aile kurumunun önem kazandığını ve bu gelişmelerin de ataerkil sistemin köklerini oluşturduğu iddia

edilmektedir (Michel, 1999: 30).

Ataerkillik argümanı, radikal feministlerin çözümlenmeleriyle feminist eleştirinin en önemli konularından olmuştur. Kadının ezilişi, birey olarak erkeği aşan bir olguyla, ataerkil sistemle açıklanmıştır. İkinci dalga feminizmde, ‘erkekler ataerkil ayrıcalıklarından vazgeçseler bile ataerkil sistemin el değmeden kalacağı ve kadınların sömürülmeye/ezilmeye devam edeceği gerçeği’ fark edilmiştir (Hooks, 2000: 69).

Ataerkillik tartışmalarıyla birlikte çoğu zaman anaerkillik de ele alınmıştır. Kadınlık özelliklerini ön plana çıkaran ve yüceltilen erkeklik özelliklerinin topluma huzur getirmediğini iddia eden yaklaşımlarda anaerkillik barışın ve bolluğun altın çağı olarak tanımlanırken, ataerkillik tiranlığın, savaşların ve toplumsal hastalıkların kaynağı olarak görülmüştür. Kısacası ataerkillik, kadınlara ve kadınlara ait kabul edilen özelliklerden ziyade, erkeklere ve erkeklere ait kabul edilen özelliklere önem veren bir sistemdir (Donovan, 2007: 83).

1.2.3. “Bedenimiz Bizimdir”

Feminist söylem, kadınların ataerkil sistem içinde ezildiğini varsaymakta ve bu ezilmenin nedeni olarak da kadının bedensel özelliklerini göstermektedir. Batı düşünce geleneğinde kadınlık özelliklerine karşı takınılan olumsuz tutum, kadınların toplumsal konumlarını çelişkili bir duruma getirmiştir. Kadınlar bir yandan bedensel özellikleri sebebiyle toplumun dışına itilmekte, diğer yandan ise doğurganlık özellikleri sebebiyle yüceltilmektedir. Feministlere göre bu yüceltmede de bir çelişki vardır, çünkü kadın doğurganlık özelliğini dilediği gibi kullanamamakta, bu yetisi bir öteki tarafından kontrol edilmektedir. Ataerkil sistem içinde kadını bedeni yoluyla sömüren erkeklerin kadın bedenine tahakküm hakkına sahip olmadığı, bu hakkın sadece kadınlara ait olduğu ‘bedenimiz bizimdir’ sloganıyla ifade edilmiştir.

‘Bedenimiz bizimdir’ sloganı, ikinci dalga feminizmin radikal yönünü gösteren önemli bir argümandır. Çeşitli hareketler içinde yer alan ve cinsel özgürlüğü savunan kadınlar, aynı idealleri paylaştıkları erkekler tarafından da ezildiklerini fark

etmişlerdir. Bu ezilmenin nedenini ise, erkeklerin kadınların bedenleri üzerinde söz sahibi olmalarında bulmuşlardır. Toplumda cinsel yönden sömürülen ve doğurganlık rolü üzerindeki toplumsal kurallara boyun eğmek zorunda kalan kadınlar, insanın kendi bedenine sahip olması fikrini geliştirmişlerdir (Mitchell, 1985: 81).

Feministlere göre erkekler, bilinemezliği karşısında korkuya kapıldıkları doğaya sahip olmak istedikleri gibi doğayla aralarında benzerlik kurdukları kadın bedenine de sahip olmak istemişlerdir. Özel mülkiyetin gelişimiyle kadınlar kendi bedenlerinin kullanım haklarını kaybetmişler ve bu hakları özel/kamusal mülkiyetin buyruğuna ve hizmetine verilmiştir. Çağdaş feministler 1960'lı yıllarda, kadınların bedensel özellikleri ile sahip oldukları, ancak yine bedensel özellikleri nedeniyle yitirdikleri haklarını geri istemişlerdir. Bu dönemde kadınlar, bölünmüş kimliklerini bedenlerine sahip çıkarak bütünleyebileceklerine inanmışlar ve doğanın karanlık bir gücü, kullanılacak bir eşya gibi algılanmaya tepki göstermişlerdir. Kadınlar bir yandan bedensel özellikleri nedeniyle aşağılanırken, diğer taraftan toplum kadının annelik vasfını yüceltmektedir. Bu çelişkiye işaret eden feministler, bedenimiz bizindir derken, toplumsal aşağılanmaya ve kadın bedeninin bir meta gibi görülmesine karşı çıkmaktadırlar (Atasü, 1989: 9).

Toplumsal bir kimlik olarak kadınlık ve erkekliğin kurgulanışında her iki cinsin de biyolojik özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Kadın bedeninin gelenekteki algılanışının olumsuz olmasının, feminist söylemde kadın bedenine verilen önemi artırdığı söylenebilir. Kadın, ataerkil sistemde bir erkeğe göre -baba ya da kocatanımlanmaktadır. Feministler, doğduğu andan itibaren kadın bedenini denetim altına alan toplumsal ve ahlaki değerleri, iffetin sadece kadına ait bir erdemmiş gibi algılanmasını eleştirmişlerdir (Atasü, 1989: 9).

Feminist söylemde, kadının bedeni yoluyla yaşadığı yabancılaşma üzerinde de durulmuştur. İşçilerin emekleri yoluyla yabancılaşması gibi kadınların da bedenleri yoluyla yabancılaştığı kabul edilmektedir. Kadın bedeninin, 'başkalarının beğenisine sunulan cinsel bir meta haline getirilmesi' ve 'işçilerin emekleri aracılığıyla ürettikleri değerden yabancılaşarak sömürülmesi' gibi kadınların da bedenlerine yabancılaşarak ezildikleri iddia edilmektedir (Demir, 1997: 78).

Kadının tam bir özgürlüğe kavuşması, kendi bedenini dilediği gibi kullanabilmesine bağlanmaktadır. Feministlere göre kendi bedenine sahip olmayan ve onu kontrol edemeyen hiçbir kadın özgür değildir. Kadınların sahip olmayı arzuladıkları tüm hakları elde etmelerinin ve bu hakları korumalarının ilk şartı olarak, bedenlerini kullanma hakkına sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Örneğin Hooks, "biz kadınlar bedenlerimizle ilgili seçme hakkına sahip olmazsak, yaşamımızın diğer alanlarında da haklarımızdan vazgeçme riskiyle karşılaşırız" demektedir (Hooks, 2000: 29).

Kadınların, bedenlerine sahip çıkarak erkek egemenliğinden kurtulacağını iddia eden tezlerde, kadının bedenini dilediği gibi kullanabilmesi ve tam bir cinsel özgürlüğe sahip olabilmesi için doğum kontrol yöntemlerine ve kürtaj hakkına da sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Kadının, bedenini istediği gibi kullanabilmesi onun sınırsız bir cinsel özgürlüğe sahip olabilmesiyle ölçülmekte ve bu sebeple de kadının doğurganlık özelliği sınırsız cinsel özgürlüğe karşı bir engel olarak görülmektedir. 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanan doğum kontrol hapları, kadınların cinsel özgürlüğü daha rahat savunmalarına yardımcı olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra doğum kontrol haplarının yetersiz kalması, kürtaj hakkının da talep edilmesine neden olmuştur (Hooks, 2000: 2).

1.2.4. Cinsel Özgürlük

XIX. yüzyılda Wilhelm Reich'in dile getirdiği 'cinsel özgürlük' fikri, 1960'lı yıllarda öğrenci hareketinin temel argümanlarından olmuştur. Öğrenci hareketi içinde yer alıp daha sonra kadın hareketini kuran feministler, cinsel özgürlük talebini devam ettirmişlerdir. Cinsel özgürlükte, kadınların cinsel birer nesne olmaktan kurtularak bir özne olarak cinsel yaşama sahip olmaları öngörülmüştür. Cinsel özgürlük talebi, radikal feministlerin geliştirdiği 'bedenimiz bizimdir' sloganı bağlamında incelendiğinde, kadının özgürlüğüne kavuşmasının en önemli göstergelerinden olmaktadır (Özbudun, 1984: 10).

Birinci dalga feminizmde cinsel özgürlük ve doğum kontrolü savunulmuş olsa da cinsel özgürlük talebinin feminist söylemin temel argümanları arasına girmesi

ikinci dalga feminist söylemde gerçekleşmiştir. Cinsel özgürlük talebiyle birlikte sağlıklı ve ucuz doğum kontrolü talebi de artmıştır (Hooks, 2000: 82).

Sınırsız bir cinsel özgürlük için cinselliğin doğurganlıktan ayrılması gerektiği fikri, 1920'den itibaren savunulmuş, 1960'ların sonlarından 1980'e kadarki dönemde ise teknik gelişmelerle birlikte gelişen doğum kontrolü yöntemlerinin etkisiyle yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde, cinselliğin doğurganlıktan ayrıştırılmasının kadına gerçek bir cinsel özgürlük kazandıracağına inanılmış, cinselliğin doğurganlıktan tam olarak ayrılabilmesi için de güvenilir ve sağlıklı bir doğum kontrolünün gerekliliği ve kürtaj hakkı talep edilmiştir. Cinsel özgürlük fikrinde kadınların kendi tercihlerini yapabilen birer özne olma çabası olmakla birlikte, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başında kadınların çoğu, cinsel özgürlükten cinsel düşkünlüğü anlamışlardır. Kendi talepleriyle erkeklerce savunulan cinsel devrimin farklı olduğunu savunan feministlere göre cinsel özgürlük talebi, kadının cinsel yaşamını kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmesi ve kadın cinselliğinin bir tüketim malı olarak algılanmaması gerektiğinin bir ifadesidir (Mitchell, 1985: 135).

Cinsel özgürlük talebine temkinli yaklaşan feministler de vardır. Mitchell'e göre, cinsel özgürlük kadınlara daha özgür olma imkânı sağlamakla birlikte yeni baskı biçimlerinin de habercisi olabilir. Nitekim cinsel devrim, kadınların cinsel ve toplumsal özgürlüklerinde olumlu bir gelişme sağlamış olmakla birlikte, kadınların cinsel nesne olarak kullanılmalarında artışa da neden olmuştur (Mitchell, 1985: 198).

1.2.5. Toplumsal Cinsiyet (Gender) ve Cinsiyetçilik (Sexism)

Biyolojik cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) arasındaki ayrım, feminist literatürün en belirgin özelliklerindedir. Cinsiyet kadın-erkek arasındaki biyolojik ayrıma, toplumsal cinsiyet ise 'erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye' işaret etmektedir (Lloyd, 1996. 15).

Cinsiyetin büyük ölçüde biyolojik bir veri, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak kurgulanmış kadınlık ve erkeklik kimliği olduğu fikri, feminist düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Cinsiyetçilik (sexism) ise, 'bir cinsin öteki cins tarafından

aşağılanması' anlamına gelmektedir. Bu kavram ataerkil sistemin, erkeklerin kadınları ezmesi/sömürmesi üzerine kurulu olduğu iddiasını da içermektedir. Cinsiyetçilik, ataerkil sistemin doğurduğu bir sonuç olarak görülmektedir (Michel, 1999: 18).

1.2.6. Bilinç Yükseltme

Bilinç yükseltme argümanında, Marksist teorinin etkileri açıktır. Marksist teorinin 'sınıf bilinci', feminist teoride 'bilinç yükseltme' olarak yorumlanmıştır. Marx'ın, "bir sınıfın ancak kendisinin bir sınıf olduğu bilincine sahip olduğunda var olacağı ve bunun da başka bir toplumsal guruba karşı duyulan ortak düşmanlığı gerektirdiği" şeklindeki çözümlemesi dikkate alınarak kadınların, erkeklerden ayrı ve onlara karşı bir sınıf oluşturdukları iddia edilmiştir. Bilinç yükseltme bireyin, politik olarak ezilen bir gurubun üyesi olduğunu fark etmesini sağlamaktadır. Bu ezilen grup, Marx için proleterya, feministler için ise kadındır (Donovan, 2007: 165).

Feminist bilinç yükseltmede, konuşulmayı konuşmak temel prensiptir. Bilinç yükseltme gruplarında, az sayıda kadın bir araya gelerek kendi kadınlık tecrübeleri hakkında konuşmaktadır. Bu gruplarda, 'bilinçsiz olarak yaşanan ezilmenin bilinç düzeyine yükseltilmesi' ve böylece kadınların ortak ezilmişlikleri nedeniyle bir sınıf oldukları bilincini kazanmaları amaçlanmaktadır. Bilinç yükseltme gurupları, kadınların kendi cinsiyetçi düşüncelerinin de farkına varmalarını sağlamış ve bu gruplar sayesinde feministler, ataerkil sistemi keşfetmişlerdir (Mitchell, 1985: 92).

Bilinç yükseltme gruplarında, bütün kadınların yaşamlarının birbirine benzediği, her kadının ataerkil toplumda erkekler tarafından ezildiği fikri gelişmiştir. Kadınların bu ortak ezilmişliği, kadınların bir sınıf oldukları bilincine varmalarıyla, bütün kadınların kızkardeşler olarak birbirlerine destek vermeleriyle sona erecektir (Mitchell, 1985: 92).

1.2.7. Kızkardeşlik

İkinci dalga feminizmin temel sloganlarından olan kızkardeşlik, bütün kadınları ortak ezilmişlik paydasında birleştiren yaklaşımın bir ürünüdür. Kadınlar,

erkek toplumundan farklı bir grup olduklarını bu sloganla dile getirmişlerdir. Kızkardeşlik argümanı, erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurdukları ve çoğu zaman bu egemenlikten yarar sağladıkları, kadınların ise erkeklerinkine ters düşen çıkarları olduğu düşüncesi etrafında gelişmiştir. Buna göre kızkardeşlik, ‘kadınlar arasındaki politik dayanışmanın’ adı olmaktadır (Hooks, 2000: 15).

Kızkardeşlik sloganının temelinde yer alan, kadınların sınıf, ırk ve diğer farklılıklara bakmaksızın sadece kadın oldukları için baskıya maruz kaldıkları ve erkeklerin sahip olduğu, kontrol ettiği bir dünyada evrensel olarak ezildikleri fikri, başlangıçta feministler üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Ancak bu etki uzun sürmemiş, kızkardeşlik 1980'lerin başında unutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde, feminist hareket içinde yer alan, beyaz olmayan ya da farklı cinsel tercihleri olan kadınlar, beyaz ve heteroseksüel kadınların kendilerini dışladıklarını fark ederek kızkardeşliği sorgulamışlardır (Hooks, 2000: 40).

Batılı ve üst sınıftan beyaz kadınların, kendilerinin özgürleştiğini ve böylece daha az şanslı kızkardeşlerini özellikle de üçüncü dünyalı kadınları özgürleştirecek pozisyonda olduklarını ilan etmeleri, kızkardeşliğin bir slogandan öteye gitmediğinin kanıtı olarak görülmektedir (Hooks, 2000: 46).

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL KÖKLER

1. 1. TEORİ OLARAK FEMİNİZM

Feminist söylem, köklü bir gelenekten beslenen ve aynı zamanda bu geleneğe yeni açılımlar kazandıran bir dünya tasavvuru olarak değerlendirilebilir. Feminist söylemin kökleri, Aydınlanma Çağı'nın entelektüel hayatına ve XVIII. yüzyılın toplumsal sözleşmecî teorilerine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte feminist düşünce, sistemli bir teori olarak XIX. yüzyılda ele alınmıştır. Feminist söylemi hem bir düşünce biçimi hem de bir teori olarak ele almadan önce, bir kavram olarak feminizmin üzerinde durulmalıdır.

1.1.1. Kavram Olarak Feminizm

Sistemli feminist düşünce, XVIII. yüzyılda liberal düşünürlerin teorilerini desteklemek için ele aldıkları kadının toplumsal konumu meselesiyle birlikte gelişmeye başlamıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, kadınlar tarafından yazılan ve feminist düşünceyi dile getiren kimi broşürler ve kitapçıklar yayınlanmış ancak feminizm sistemli bir düşünce biçimi olarak XIX. yüzyılda ele alınmıştır (Donovan, 2007: 15). Kavramı ilk defa 1880'lerde Hubertine Auclert kullanmıştır. Auclert, La Citoyenne adlı gazetesinde erkeklerin üstünlüğü, Fransız Devrimi'nde kadınlara vadedilen haklar, kadın kurtuluşu gibi konuları tartışırken feminizm kavramını kullanmıştır. Kavramın Fransızca'daki kullanımının yaygınlık kazanması, Fransa'daki tarihi ve düşünsel gelişmelerle bağlantılı olabilir. Feminizm kavramı, 1890'larda İngilizce'ye girerek "womanism" (kadıncılık) teriminin yerini almış ve kadın çalışmalarında kullanım alanı bulmuştur (Kayhan, 1999: 9).

Feminist söylem, ortak bir tanım içine yerleştirilemeyecek kadar farklı yaklaşımları bünyesinde barındırmaktadır. Feminizmi tanımlama problemine değinen feministler, feminist söylemi bir bütün olarak ifade edebilecek bir tanımın yapılamayacağı noktasında birleşmektedirler. Feminizmin bir kavram olarak tanımlanmasındaki güçlüğü temel sebebi, feminizmin bireyin dünya görüşünü

belirlemede ilk etken olmamasıdır. Bireyler ideolojik dünya görüşlerine ve hayat tecrübelerine göre farklı feminist yaklaşımları benimsemektedirler. İkinci bir neden ise, kavramın kullanımındaki belirsizliktir. Feminizm kavramı pek çok çalışmada, hem feminist teori hem de feminist hareketi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu durum ise, feminist söylemin sınırlarını belirsizleştirmektedir (Ramazanoğlu,1998: 25).

Sosyoloji Sözlüğü'nde Marshall, feminizmi; "XVIII. yüzyılda İngiltere'de doğan, cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal hareket" olarak tanımlamaktadır. (Marshall, 1999: 240). Bu şekilde yapılan tanımlamalardaki temel problem, feminist düşüncenin kadın hareketini öncelediği gerçeğinin göz ardı edilmesidir. Feminist düşünceden beslenen toplumsal hareketi kadın hareketi olarak ifade etmek ve feminizmi bir teori olarak kadın hareketinden ayrı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Feminizm ve kadın hareketi birbiriyle sıkı ilişkileri olan ancak birbirinden ayrı iki olgu olarak değerlendirilebilir. Feminizm, teorilerle desteklenmiş bir düşünce biçimidir. Kadın hareketi ise, bu düşünce biçiminin toplumsal hayata uygulanmasını amaçlayan ve siyasi-sosyal gelişmelerle yakın ilişkisi olan bir fenomendir.

A. Michel, feminizmi hem bir toplumsal hareket hem de bir düşünce biçimi olarak değerlendirmekte ve feminist eylemlerin XVIII. yüzyıldan önce, kadının ezilmeye başladığı dönemlerden itibaren var olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım, feminizm kavramının sınırlarını belirsizleştirdiği gibi feminist söylemi bir bütün olarak değerlendirmeyi de zorlaştırmaktadır. Feminist eleştiri XIX. yüzyılın çok öncesinde dile getirilmiş olsa da, feminist düşünce üzerindeki sistemli çalışmalar XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya konulmuştur. Feminist taleplerin, XVIII. yüzyılda oy hakkı gibi siyasi talepleri olan geniş bir toplumsal harekete dönüşmesi dönemin sosyal ve siyasal gelişmeleriyle bağlantılıdır (Michel, 1999: 84).

Bir kavram olarak XIX. yüzyılda kullanılmaya başlayan feminizm, o dönemde daha çok kadınlara oy haklarının verilmesi gibi siyasi talepleri ifade etmekte ve 'feminist' kavramı bu hakları savunan kadın ve erkekler için kullanılmaktadır. Marshall, feminizm kavramının 1890'larda, kadınlara oy hakkı verilmesi ve kadınların

eğitim ve çalışma olanağına sahip olmaları için kampanya yürüten kadın ve erkekler için kullanıldığını belirtmektedir (Marshall, 1999: 240).

Feminizmin gevşek anlamda tanımlanmış olmasına değinen J. Mitchell'e göre; kadınların haklarını özgürleşme, kurtuluş ve eşitlik yönünde destekleyen düşüncedir. Aynı zamanda feminizm, kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkararak, cinsler arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan görüş olarak tanımlandığı gibi, kadın olma koşullarına ilişkin siyasal bir yorumlama olarak da değerlendirilmektedir (Mitchell, 1985: 97).

Feminizm, feminist söylemin temel argümanlarından biri ön plana çıkarılarak da tanımlanmaktadır. Örneğin Hooks, feminizmi; cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket olarak tanımlarken "cinsiyetçiliği" temel almıştır. (Hooks, 2000: 1). Kadının ezilmesi argümanını çalışmasında ön plana çıkararak J. Mitchell feminizmi, kadınların ezilişinin, her özgül tarihsel bağlamdan ayrılabilir, ilk ve en önemli ezilme biçimi olduğu yolundaki inanç olarak tanımlamaktadır (Mitchell, 1985: 98).

Feminizmin sadece bir teori olarak tanımlanmaması gerektiği görüşü de dile getirilmiştir. Michel'e göre feminizmin tanımı, yalnızca öğretiyi değil eylemleri de içermek zorundadır. Bu durumda feminizmi, kadın kurtuluş hareketinin teorisi ve pratiği olarak tanımlamanın kavramın sınırlarını belirsizleştirdiğinin bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte, feminizmi sadece kadın hakları savunuculuğu olarak açıklamak da oldukça yetersizdir. Zira feminist söylem sadece kadın haklarını talep etmemiş aynı zamanda toplumda var olan kadın anlayışını da dönüştürmek istemiştir (Demir, 1997: 9).

Feminizm kavramının tanımlanmasında, feminist düşüncenin kadın hareketinden önce gelişmeye başladığı hususu dikkate alınmakla birlikte, kadın hareketlerinin çeşitliliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü XIX. yüzyılda ön plana çıkan, kadınların oy haklarını talep eden hareketler ve XX. Yüzyılda Amerika'da gelişen Kadın Kurtuluşu Hareketi haricinde pek çok kadın hareketi mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında, kadın hareketlerini feminist söyleme dâhil etmek

feminist söylemin ortak noktalarını daha da azaltacaktır (Tekeli, 1990: 32).

Feminizm, hem siyasal hem de günlük yaşamı dönüştürmeye çalışan, farklı bakış açılarını ve talepleri bünyesinde barındıran bir düşünce biçimidir. Bu düşünce biçiminin gelişiminde üç temel aşama vardır. Birinci dalga feminizmde haklar ve eşitlik söylemi ön planda iken, 1960'lardan sonra gelişen ikinci dalga feminizmde ezilme ve özgürlük; feminist düşüncenin merkezinde yer almıştır. 1980 sonrasında, ikinci dalga feminizmin açmazlarının sorgulanmasıyla gelişen üçüncü dalga feminizmde ise, farklılık söylemi hâkimdir (Demir, 1997: 10).

Feminist düşünce içindeki farklı yaklaşımlar ve gelişimindeki üç aşama dikkate alındığında, feminizmin bir tanımını yapmak yerine feminist söylemin ortak noktaları üzerinde durmanın daha doğru olduğu görülmektedir. Feminist söylemin merkezinde, kadınların ezilmişliği ve ataerkil sistemin eleştirisi yer almakta, ataerkilliğin toplumdaki kadın düşmanlığını ve cinsiyetçi düşünceyi ortaya çıkardığı kabul edilmektedir. Aynı zamanda, cinsiyetçilik (sexism)/toplumsal cinsiyet (gender) ayrımına önem verilmekte, kadın ve erkeğin hayat tecrübelerindeki farklılıklar vurgulanmaktadır. Kadınların yaşamlarına, kadınlık tecrübesine önem veren feministler, kadınların toplumsal değişimi başlatma potansiyelleri üzerinde durmaktadırlar. Bu sebeple, kadın ve erkek arasında sosyal ve siyasal eşitlik talep edilmekte, kadınlık ve erkeklik özelliklerinin eşit derecede önemli ve saygın olduğu ortak bir yaşam alanı oluşturmak için çaba gösterilmektedir (Demir, 1997: 9).

1.1.2. Düşünce Olarak Feminizm

Bir düşünce biçimi olarak feminizmin kökleri, feminist teorinin sistemleşmesinden çok öncesine dayanmaktadır. XVIII. yüzyılın toplumsal ve düşünsel hayatından beslenen feminizm, XIX. yüzyılda kadınların yazıyı etkin bir biçimde kullanmaları ve böylece tarihe katılmalarıyla sistemleşmiştir. Daha önceki süreçte kadınlar, yazılı kültüre nüfuz edemedikleri için tarihten dışlanmışlardır. Çok erken tarihlerden itibaren yazılı eserler veren ancak bu eserleri günümüze ulaşmamış olan kadınların yaptıkları çalışmaların, tarihi kayıtlara bilinçli bir şekilde geçirilmediği ve bu sebeple de kadınların yazılı kültürünün günümüze ulaşmadığı

iddia edilmektedir. Kadınların çalışmaları hakkındaki bilgi eksikliği ile birlikte bilimsel tarihi araştırmaların yetersizliği, geçmişte yaşamış kadınlar hakkında çok sağlıksız genelleştirmelerin yapılmasına neden olmaktadır. Kadın sorununu anlayabilmek ve kadın doğası hakkındaki yaygın inançların doğruluğunu sorgulayabilmek için geçmişteki kadınların hayat tecrübeleri hakkında daha net bilgilere ihtiyaç vardır (Cıbroğlu, 1999: 22).

Batıda kadın konusunda yapılan tartışma ve toplumsal gelişmelerin dūřünce hayatına etkileri, feminist bilinçlenmeyi doğurmuştur. Batılı zihin yapısında kadın kimliğinin kurgulanışı ve kadına toplum yaşamında verilen yer üzerinde yapılacak bir değerlendirme feminist dūřünce nin gelişimi hakkında ipuçları verebilir. Batı kimliğinin özünde kadın olanı, kadına ait kabul edilen özellikleri reddetme vardır. Antik felsefenin kadın ve erkek kimliğinin inşasındaki rolünü sorgulayan Genevieve Lloyd, Batı felsefesinin erkeklik ve kadınlık kimlikleri üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Lloyd, akıl ile akıl-karşıtı şeyler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin, kadınlık ile ilişkilendirilen şeylerin değerinin dūřmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir (Lloyd, 1996: 10).

Batı dūřünce yapısındaki kartezyen ikicilik, erkeklik ve kadınlık algılayışlarını etkilemiştir. Erkeklik/kadınlık, form/madde, zihin/beden, akıl/duygu, kamusal/özel gibi dikotomik kavramlar kadın konusundaki tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu ikili kategorilerde, her iki kavram da birbiri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu kavramlardan biri, diğerine göre daha önemlidir. Erkeklik, kadınlıkla ilgili olmayan akıl, g, cesaret gibi unsurlardan oluşurken; bu erkeğe özgü kabul edilen özelliklerin, duygusallık, zayıflık gibi kadınsı özelliklerden daha değerli olduğu varsayılmaktadır. Batılı zihin yapısındaki bu parçalanmışlığın kadın ve erkek arasında bir gerilim alanı oluşturduğu söylenebilir. Zira kadınlık, rasyonel bilginin aştığı, tahakküm altına aldığı veya sadece geri bıraktığı řey ile eř tutulmuştur. Newtoncu paradigma bağlamında kadınlık, ikincil ve öteki olarak kabul edilmiştir (Lloyd, 1996. 10).

"Rasyonalitenin gelişimi boyunca bir kenara atılması gereken şeyler başlangıçtan bugüne kadar simgesel olarak kadınlıkla ilişkilendirilmiştir. Bu

durumda kadınlar, kültürün değer vermediği bir alanın temsilcileri olarak topluma katılım ve insanlığa katkıda geri planda kalmış olmaktadır” (Lloyd, 1996: 10).

Batılı düşünürlerin etkisiyle şekillenen kadınlık kimliğindeki olumsuz çağrışımları besleyen önemli bir etken de, Ortaçağ Avrupa'sında toplumun tüm kurumları üzerinde etkili olan Katolik Kilisesi'dir. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Katolik Kilisesi, aile kurumu üzerinde de söz sahibi olmuştur. Bu dönemde kadınların hukuki kimlikten yoksun ve bir erkeğin vesayetinde yaşamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Kilisenin etkisiyle gelişen iki farklı kadın tipi, 'baştan çıkarıcı, günaha sokucu Havva' ile 'iffetli, boyun eğici, fedakâr ana Meryem', toplumun kadına bakış açısını etkilemiştir. Katolisizm'in ön plana çıkardığı Havva ve Meryem tipleri ile Batı felsefesindeki kadın imajı, kadının doğası hakkındaki yaklaşımları şekillendirmiştir. İffetli kadının simgesi olan Meryem'in izinden gitmesi gereken kadın, ya tümüyle evinin özel alanına hapsedilmiş, ona 'iyi ana, iyi eş' dışındaki tüm toplumsal rolleri yasaklanmıştır. Bu dönemde, kadınların özel alandan çıkmaları için tek seçenekleri rahibe olmaktır. Bu rolleri kabul etmeyen pek çok kadının cadı oldukları iddiası ile yakılması kadınların toplumsal alandan dışlanışlarının bir göstergesidir. Bu noktada değinilmesi gereken husus, toplumun alt katmanında yer alan kadınlardır. Ortaçağdan günümüze kadar, toplumun alt katmanında yer alan ve hayatını devam ettirmek için çalışmak zorunda kalan kadınlar, entelektüel tartışmalardaki genellemelerin istisnası olmuşlardır. Yine bu dönemde, kadın ve erkeğin yeryüzündeki görevlerinin birbirinden ayrı değerlendirilmiş olması, özel/kamusal alan konusundaki tartışmaları akla getirmektedir. Bu konuda Aquinas'ın, insanın 'soy sürme işlevi' ile 'yaşamdaki işlevi' arasında yaptığı ayırım dikkat çekicidir. Bu değerlendirmelerde erkek, toplumun içinde ve toplumu dönüştürme yeteneğine sahip yarı-tanrısal bir varlık olarak sunulmuştur. Kadın ise yeniden-üretimden, erkeğin dinlenme mekânı olan özel alandaki faaliyetlerden ve soyun devamından sorumlu olan varlık olarak tanımlanmıştır (Lloyd, 1996: 10).

Batı'da Kilise ile Devlet'in egemenlik alanlarının birbirinden ayrılması ve Protestan hareket ile birlikte kadının toplumsal konumunda da değişiklikler

yaşanmıştır. Kadınları Şeytan'la özdeşleştiren Katolisizmin aksine Protestanlığın kadınları erkekler gibi Tanrı'yla aracısız doğrudan irtibat kurmaya yetkin bir birey olarak kabul etmesi, feminist düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır. Aynı şekilde, Rönesans hümanizminin ve Aydınlanma'nın etkisi ile de kadın, zihinsel yetiler ve özgür iradeyle donatılmış bir birey olarak görülmeye başlanmıştır (Michel, 1999: 67).

Rönesans ve Reform Hareketlerinden Sanayi Devrimi'ne kadar pek çok gelişme, kadınların toplumdaki yerlerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Buna göre, feminist bilinçlenmenin Rönesans'la birlikte başladığı söylenebilir. Özellikle, Fransa'da birey haklarını yücelten Rönesans'ın mesajını çok iyi kavrayan bazı burjuva kadınları kendilerini eve kapatmaya yönelik önlemlere büyük tepki göstermişlerdir. Feminist düşüncenin gelişiminde Fransa'daki tarihi ve sosyal olayların ve Fransız feminizminin özel bir yeri vardır. Fransız feminizminin kökleri, Fransız Devrimi öncesindeki entelektüel tartışmalara kadar uzanmaktadır. Rönesans'tan itibaren kadın ve erkek düşünürler, cinslerin hukuki ve siyasi haklarının eşit olması konusunu gündeme getirmişlerdir. XVIII. yüzyılda entelektüellerin kadının statüsü üzerinde başlattıkları tartışma zamanla hararetlenmiş ve Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında küçük bir grup düşünür, kadının statüsünün değiştirilmesini talep etmiştir. Aydınlanma'nın önemli simalarından Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Condorcet, Diderot ve diğer ansiklopedistler, kadınların yasal haklarının olmayışı yönündeki tartışmaya katkıda bulunmuşlardır. Bu düşünürler her ne kadar toplumsal teorilerinin bir gereği olarak kadın konusunu ele almışlarsa da feminist bilinçlenmeye büyük katkıları olmuştur. Marquis de Condorcet, kadınların oy hakkına sahip olmadıkları halde vergi ödediklerine ilk defa dikkatleri çekmiş ve kadınlara oy hakkının verilmesi, yerel yönetimlerde yer almaları konularını dile getirmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarında bir grup kadın da bu tartışmalara katılmıştır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyıl feministleri, her bireyin doğal haklara sahip olması gerektiği anlayışının kendilerini de kapsadığını sanmışlardır. Ancak doğal haklar doktrinini geliştiren erkek teorisyenler, teorilerinde kadınları göz ardı etmişlerdir. Bu husus,

hem Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde (1776) hem de Fransa İnsan Hakları Bildirisi'nde (1789) açıkça görülebilir. Bu gelişmeler feministleri, erkek teorisyenlerden farklı bir bakış açısıyla kadının toplumsal konumunu ele alıp yeni teoriler üretmeye yöneltmiştir (Donovan, 2007: 16).

Feminist eleştirel bakış açısının gelişiminde, kadının özel alan ile tanımlanmasının da etkisi olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu/olması gerektiği şeklindeki yaklaşım neredeyse evrenseldir. Aynı şekilde, XVIII. yüzyılın ortasından itibaren ve özellikle XIX. yüzyılın başındaki tarihsel dönüşümler, özellikle Sanayi Devrimi kadının özel alanla tanımlanmasını desteklemiştir. Bu süreçte yaşanan işyeri ile ev mekânının birbirinden ayrılması, akılcılığı kamusal alanla, akıl-dışılığı ve ahlakı özel alanla ve kadınla özdeşleştiren Aydınlanma düşüncesini desteklemiştir. Bu dönemde, daha önce kadınların toplumda itibarını arttıran ve kadının toplumu etkileme araçları olan anneliğin ve küçük işletmelerin, elle üretimin değeri azalmıştır. Böylece, kadınların toplumsal hayata katılımları asgariye inmiş, bu durum da kadınlar arasında hoşnutsuzluğun artmasına sebep olmuştur. Günlük hayatta yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Aydınlanma Felsefesinin ortaya attığı bireycilik, doğal haklar gibi argümanların etkisiyle de kadınlar konumlarını daha ciddi bir biçimde sorgulamaya başlamışlardır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyılın sonunda Avrupa'da kadın sorunu üzerinde önemli tartışmalar yapılmıştır. Hem feministler hem de anti-feministler, kadının doğasını, toplum içindeki yerini, siyasi haklarını tartışmışlardır. Olympe de Gouges, Mary Wollstonecraft, Theodore de Hippel gibi feministler yazılarında cinslerin eşitliğini eğitim fırsatlarına ve kadının oy hakkına değinerek ifade etmişlerdir. Buna karşılık anti-feministler, kadın cinsinin aşağı tabiatını kanıtlamak için geleneksel tartışmalardan ve düşüncelerini destekleyen Johann Fichte ve Georg Hegel gibi önemli Alman filozoflarından yararlanmışlardır. Fransız Devrimi ile kadınlara vaat edilen haklar, bu tartışmaları daha da artırmıştır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyıl entelektüel eliti feminist düşünce tarihinde benzersiz bir yere sahiptir. Bu yüzyılda ilk defa feminist düşünce üzerinde konsensüs oluşmuş, cinsler

arasındaki ilişkinin ciddi olarak tartışıldığı ve değerlendirildiği ilk teşebbüsler gerçekleşmiştir. Bu tartışmalarda patriarkal toplumsal inançlar ve kurumlar üzerinde yoğunlaşmış ve ataerkil sistem eleştirilmiştir. Kadınların toplumdaki ikincil konumlarına, pek çok gayrı resmi önemli konumda yer almalarına rağmen sosyal statülerinin çocuklarla aynı kategoride olduğuna dikkat çekilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru, filozofların ortaya attığı iddialar ve önerdiği çözümler modern feminist düşüncenin temelini oluşturmuştur. John Locke gibi bazı düşünürlerin teorilerine sadık kalarak ifade ettikleri, kadının da bir birey olarak tanınması ve eşit haklara, özellikle eğitim hakkına sahip olması gerektiği fikri, XIX. yüzyıl liberal feminizminde devam ettirilmiştir. Feministlerin birey olarak tanınma, eğitim hakkı gibi ilk talepleri, kendilerinden önceki düşünürlerden büyük ölçüde etkilendiklerini göstermektedir (Donovan, 2007: 16).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, kadınların toplumsal konumları üzerindeki tartışmayı artıran bir diğer husus da, sivil toplum kavramının özel alan karşılığı ile tanımlanmış olmasıdır. Sözleşmeci teorisyenler, erkeği kamu alanı, kadını ise özel alan ile tanımlamışlardır. Kamu alanı bireyin hak ve yükümlülüklerinin tartışıldığı temel alandır ve bu alan erkekle özdeş tutulduğu için birey kavramı da sadece erkekleri kapsamaktadır. Bu dönemde, erkeğin tabiatı itibariyle sivil toplumu gerçekleştirdiği, kadının da tabiatı itibariyle özel alanla sınırlı kaldığı öne sürülmüştür. Sözleşmeci teorisyenlere göre, kadın doğası, yakınlığı, doğallığı, özelliği ve sürekliliği; erkek doğası ise evrenselliği, uzaklığı, özgürlüğü ve bencilliği simgelemektedir. Özel alan ile tanımlanan kadının bu alanda gerçekleştirdiği eylemler Marksist teoride önemini daha da yitirmiştir. Özel alanda gerçekleştirilen yeniden üretimi tarihin etkinlik alanının dışında bırakan Marksist teoride, yeniden üretim faaliyetleri arasında yer alan ev işi, çocuk doğurma ve büyütme, erkeğin cinsel ve duygusal hizmeti üretim dışında kabul edilmiştir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler, toplumsal değişme içinde ancak bir yan ürün olarak görülmüştür. Klasik sivil toplum teorilerinde kadın, aynı zamanda siyasi haklardan da yoksundur. Kadın, kamusal alandan dışlandığı gibi vatandaşlık haklarına da sahip değildir. Kadının oy ve mülkiyet gibi hakları dâhil tüm hakları erkekler tarafından temsil edilmektedir (Çaha, 1996: 52).

Rönesans'tan özellikle de Aydınlanma'dan itibaren kadın konusunda yapıla gelmiş olan tartışmalardan feminist düşünce büyük oranda etkilenmiştir. Feminist tartışmalarda kadınlık özellikleri, kadının özel alanla tanımlanması, yeniden üretim, eğitim ve oy hakkı gibi taleplerin dile getirilmiş olması, feminist söylemin batı düşünce geleneğinin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir.

Feminist düşüncenin temel yönelimleri, reformcu ve devrimci karakteri XIX. yüzyılda belirginleşmiş ve daha sonraki feminist teorilerde de devam etmiştir. Birinci dalga feminizmde, reformcu yaklaşım Aydınlanmacı liberal teoriyle, devrimci yaklaşım ise yüzyılın ikinci döneminde gelişen Kültürel Feminist teoriyle gelişmiştir. Reformcu yaklaşımda toplumda var olan kurumların ve düşünce kalıplarının dönüştürülebileceğine inanılmaktadır. Bu yaklaşımda kadın/erkek kutuplaşması yoktur, aksine kadın ve erkeğin eşitliğine inanılmaktadır. Devrimci feministler ise, toplumsal yapıyı ve düşünce biçimlerini kökten değiştirmeden, kadınlık unsurlarını ön plana çıkarmadan kadın sorununun çözülemeyeceğine inanmaktadırlar. Bu yaklaşımda kadın-erkek eşitliğinden ziyade, kadının erkeğe olan üstünlüğü dolaylı olarak vurgulanmaktadır (Donovan, 2007: 20).

XIX. yüzyıl feminist düşüncesinin, Batı felsefe geleneğindeki tartışmalardan yararlandığına ve Batı toplumunu etkileyen gelişmeler sonucunda sistemleştiğine değindikten sonra, XX. yüzyılda feminist düşüncenin yeni bir perspektif kazanmasına yol açan gelişmelere de değinmek gerekir. XIX. yüzyıl feminist söylemi daha çok Avrupa'daki toplumsal ve düşünsel gelişmelerden etkilenmiş iken, XX. yüzyıl feminist düşüncesi büyük oranda Amerika'daki toplumsal gelişmelerden etkilenmiştir.

I. ve II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda etkisini yitiren feminist düşüncenin 1960'lı yıllarda yeniden canlanışında devletin kadına araçsal bakış açısı etkili olmuştur. Kadınlar devletin işgücüne ihtiyaç duyduğunda kendilerinden yararlandığını, diğer zamanlarda ise evlerinde oturmalarını istediğini fark etmişlerdir. Dünya Savaş'larında, erkekler savaşa katıldıkları için fabrikalarda çalışacak ve özellikle de savaş malzemelerini üretecek yeni bir işgücü bulunması gerektiğinde kadınlar kamusal alana dâhil edilmişlerdir. Savaş bitiminde ise evlerine dönmeleri

istenmiştir. Ancak bu süreçte kadınlar, erkeklere ait olarak görülen ve kadınlara yasaklanan alanlara girip erkek işlerini yapabildiklerini fark etmişlerdir. Kısacası, kadına evin dışında, fabrikalar ve bürolarda gereksinme duyulunca yazgısı değişmeye başlamıştır. Bu gelişmelerle toplumsal konumlarını sorgulamaya başlayan kadınlar, 1960'lı yılların özgürlük hareketleri içerisinde yaşadıkları tecrübelerden sonra feminist düşünceye radikal bir yön vererek yeniden canlandırmışlardır. Ancak Dünya Savaşları'ndan sonraki ilk feminist eleştirisi, Avrupa'da yaşayan varoluşçu feministlerden gelmiştir. Simone de Beauvoir'in 1940'lı yıllarda kaleme aldığı *La Deuxième Sexe* (İkinci Cins) adlı eseri feminist düşünceye farklı bir perspektif kazandırmıştır (Özbudun, 1984: 9).

1960'lı yıllarda feminist düşüncede ön plana çıkan radikal söylem, 1980'lerde etkisini yitirmeye başlamıştır. Buna paralel olarak Kadın Özgürlüğü Hareketi de, Amerika ve Batı Avrupa'da etkisini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu dönemde, kadın hareketi içinde yer almış ve düşünceleri ile harekete etki etmiş bazı feministler geçmiş ve 1960'ların feminist söylemini sorgulamaya başlamışlardır. 1980'lerden sonra ise postmodern söylemlerin ve feministlerin kendi aralarındaki tartışmaların etkisiyle feminist düşüncenin farklı bir zemine kaydığı ve 1960'lardaki radikal karakterini yitirdiği söylenebilir (Özbudun, 1984: 10).

1.1.3. Feminizmin Tarihsel Gelişimi

XIX. yüzyılda sistemli bir düşünce biçimi haline gelen feminist söylemin tarihsel gelişimi üç aşamada değerlendirilebilir. Bu aşamalar, feminist literatürde 'dalga' metaforuyla tanımlanmıştır. Feminizmin her üç dalgası da, kadınların hem birey olarak kendilerini hem de toplumsal konumlarını değiştirme taleplerinin feminist hareketlere dönüştüğü dönemleri ifade etmek için kullanılmıştır. Feminizmin dalgaları arasındaki ayırımı, tarihsel gelişmelerin yanında kadın hareketlerinin hangi coğrafi mekândaki toplumsal gelişmelerden etkilendiği de önemli olmuştur (Demir, 1997:117).

Birinci aşama, Aydınlanma felsefesinin doğal haklar, bireycilik gibi temel argümanlarından hareketle kadının toplumsal konumunun ve geri kalmışlığının

sorgulandığı XIX. yuzyıl feminist söylemini ve bu söylemin etkilediği kadınlara oy hakkı talep eden düşünceleri ifade etmektedir. Feminist literatürde birinci dalga feminizm olarak adlandırılan bu dönemin feminist talepleri Mary Wollstonecraft'ın A Vindication of The Rights of Woman (1792) adlı eserinden ilham almıştır. Bu dönemde, birbirinden farklı yaklaşımları ve talepleri olan Aydınlanmacı Liberal Feminizm ve Kültürel Feminizm, feminist söylemin gelişimine katkı sağlamıştır. Birinci dalga feminizmde, kadınların oy haklarını geri alma talebi feminist söylemin üzerinde en çok durduğu konudur. Oy hakkı talebini dile getiren hareketlerin etkisiyle, kadınların oy hakkına sahip olması, zamanla XIX. yuzyıl feminizminin en önemli talebi gibi algılanmaya başlamış ve amaçsız bir slogana dönüşmüştür. Kadınların bilinçsizce eylemlerin içinde yer almaları, kadın haklarının oy hakkı gibi siyasi bir hakka indirgenmesi tehlikesini beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, Kilise'nin onayıyla Batılı ülkelerin kadınlara oy hakkını tanınması, 1920-1960 arasındaki dönemde Batı Avrupa ve Amerika'daki kadınlara bir suskunluk dönemi yaşatmıştır. Bu sebeple, feminist düşüncenin gelişiminde 1920-1960 yılları arası duraklama dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde feminist düşünce tamamen yok olmamış ancak savaşın toplumsal hayatta yarattığı bunalım dönemlerine has sosyal dayanışma ortamından etkilenmiştir. Bu nedenle, 1920'yi birinci dalga feminizmin bitiş tarihi olarak kabul etmek, doğru bir değerlendirme olacaktır (Michel, 1999: 121).

Feminist söylemin ikinci aşaması, İkinci Dünya savaşından 1980'lerin başına kadar olan dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. 1960'ların sonlarında, İngiltere, Fransa gibi Avrupa lkelerinde ve Amerika'da eğitimli kadınlardan oluşan yeni bir kuşak toplumsal konumlarını sorgulamaya başlamış ve kendilerine ikinci cins gibi davranılmasına karşı çıkararak feminist düşünceyi tekrar canlandırmışlardır. Feminist literatürde radikal feminist söylemin ön plana çıktığı bu dönem, ikinci dalga feminizm olarak tanımlanmıştır (Michel, 1999: 136).

1920-1960 yılları arasındaki dönem, feminizmin birinci dalgasından ikinci dalgasına geçiş süreci olması bakımından önemlidir. Bu dönemde batılı kadınlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında yitirilen iş gücünün yerini almak üzere kamusal alana

dâhil edilmişlerdir. Ne var ki savaşın bitiminde, kamusal alanda yer alan kadınların işlerini erkeklere bırakmaları ve evlerine dönmeleri istenmiştir. 1950-1960 yılları arasındaki iktisadi gelişme döneminde Amerikalı kadınların, devletin kendilerinden bu beklentisini -iyi eş ve anne olmayı- kısa bir süre için de olsa kabul ettikleri görülmektedir. Bu kabulleniş ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki devletin kadına araçsal bakış açısı da tartışılmaya başlanmıştır. Denilebilir ki, ileri kapitalist toplumlarda kadınların bir yandan ev içi rolleri bağlamında tanımlanması diğer yandan ucuz iş gücü olarak görülmesi, ikinci dalga feminist bilinçlenmenin ilk adımı olmuştur (Michel, 1999:137).

İkinci dalga feminist bilinçlenmenin ikinci adımı, 1960'ların özgürlük hareketleri içinde yer alan kadınların, bu hareketlerin karar alma mekanizmasında etkili olamadıklarını ve her alanda geri plana itildiklerini fark ettiklerinde gelişmiştir. Özellikle Siyah hareketi, ikinci dalga feminist bilinçlenmede önemli bir yere sahiptir. Bu hareket sayesinde kadınlar sadece iktisadi sömürünün değil, diğer ezilme -ırk, cinsiyet gibi- biçimlerinin de farkına varmışlardır. Bununla birlikte, siyah hareketinde umduklarını bulamamışlar ve gençlik hareketlerine yönelmişlerdir. Ne var ki, kadını özellikleri yücelten gençlik hareketlerinde de kendilerine ikincil roller verildiğini, hiçbir şeyin değişmediğini, kadınların ezilişinin farklı biçimlerde de olsa devam ettiğini görmüşlerdir. Bu dönemde feministlerin yaklaşımları oldukça tepkiseldir. Eylemci feministler, tarihin kadınların erkekler tarafından sömürülüşünün ve baskı altında tutuluşunun tarihi olduğunu, iktisadi-siyasal sistem ne olursa olsun erkek egemenliğinin süreceğini ve kadın kurtuluşunun kızkardeşlik (sisterhood) ile mümkün olacağını iddia etmişlerdir. Amerika'daki ezilen azınlıklar -zenciler, Kızılderililer, Latin Amerikalılar- için yapılan çözümler, ezilen bir sınıf olarak görülen kadınlar için de yapılmıştır. Böyle bir ortamda gelişen kadın kurtuluşu hareketi, 1960'lı yılların sonlarında Amerika'da başlayarak hızla Batı Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millet, Germaine Greer, Juliet Mitchel, Shulamith Firestone gibi feministlerin önderliğindeki bu hareket, gevşek bir biçimde örgütlenmiş kadın gruplarından oluşmuştur. Kadınlar kurdukları bilinç yükseltme gurupları ile kişisel tecrübelerini paylaşmışlar ve kadın sorununa cevap aramışlardır. İkinci dalga feminist söylemde

kadın sorununun, ataerkillik, cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet rolleri gibi kavramlar etrafında tartışılması, bu kavramların akademik ve günlük dildeki kullanımını da arttırmıştır (Özbudun, 1984: 11).

Birinci dalga feminizmin oluşumunda, Avrupa'daki Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi gibi bir dizi toplumsal ve düşünsel gelişmelerin, ikinci dalga feminizmin gelişiminde ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da gelişen toplumsal hareketlerin etkisi olmuştur. XIX. yüzyıl feministlerinin mücadelesi, kadınların kamusal hayata katılımı üzerinde yoğunlaşmış iken, XX. yüzyıl feminist söyleminde ise kamusal hayata katılımın sorunu çözmediği, toplumdaki kalıplaşmış rollerin değiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. 1970 ve 1980'li yılların feminist söyleminde, kürtaj, cinsel istismar, geleneksel ailenin çöküşü ve kadınların istihdam fırsatları gibi konular tartışmaların odak noktası olmuştur (Özbudun, 1984: 11).

1980'li yıllardan itibaren, orta sınıftan beyaz kadınlardan oluşan ikinci dalga feministlerin kızkardeşlik iddialarına rağmen Batılı bir yaklaşımdan ne ölçüde uzaklaşabildikleri ve çözüm önerilerinin tüm 'kızkardeşler'in sorunlarını ne derecede kuşatabildiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemin feminist söyleminde, postmodernist ve çoğulcu teorilerin etkisiyle kadınlar arasındaki ırk, sınıf, etnik ve cinsel tercih farklarına daha dikkatli yaklaşıldığı görülmektedir. 1980'li yılların sonuna gelindiğinde ikinci dalga içinde yer alan feministler de, kendi feminist tecrübelerini ve ortaya attıkları görüşleri gözden geçirmeye başlamışlardır. Bu dönemde, feminist söylemin toplumu sorgulama potansiyeli daha çok akademik alana kaymış ve kadın hareketi de eylemci özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir. İkinci dalga feminist geleneğin sorgulandığı ve yeni feminist yaklaşımların geliştiği bu dönem, feminist söylemin üçüncü dalgası olarak değerlendirilmektedir (Kayhan, 1999: 48).

Üçüncü dalga feminist söylem, beyaz, orta sınıftan kadınların toplumdaki ve feminist hareket içindeki imtiyazlı statülerinin sorgulanması sonucunda gelişmiştir. İkinci dalga feminizmin 'kızkardeşlik' varsayımı, 1980'lerden itibaren siyah, lezbiyen ve üçüncü dünyalı feministlerce tartışılmıştır. 1990'ların başında kendilerini feminist olarak tanımlayan ancak ikinci dalga feminizmi eleştiren bir grup kadın,

medya tarafından üçüncü dalga feminist olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kendilerini ikinci dalgadan bilinçli bir şekilde ayıran renkli -siyah, esmer vb.- kadınlar ile üçüncü dünyalı feministler, üçüncü dalga feminist olarak kabul edilmektedir (Kayhan, 1999: 48).

Üçüncü dalga feminist söylem, gelişmeye devam eden feminist yaklaşımları içerdiği için bu söylem hakkında farklı değerlendirmeler vardır. Üçüncü dalga, genç kuşak feministlerce dile getirilen ve oldukça gevşek organize olması sebebiyle üzerinde konuşmakta zorlanılan feminist söylemi ifade etmek için de kullanılmaktadır. Üçüncü dalga feminizmi, kuşaklar çatışmasından kaynaklanan bir söylem farklılığı olarak kabul eden ve bu söylemi yeni bir feminist hareketi doğurmadığı için postfeminizm olarak değerlendirenler de vardır (Kayhan, 1999: 48).

Birinci ve ikinci dalga feminist söylemde, kadın sorununu farklı açılardan ele alan ve farklı çözüm önerileri getiren feminist teoriler gelişmiştir. 1980 sonrasında gelişen üçüncü dalga feminist söylemin ise henüz özgün bir teorisi yoktur. Feminist söylem, tarihsel süreç içinde gelişen feminist teorilerin ortak üretimi olduğu için, feminist teoriler hakkında da kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.

1.1.4. Feminizm Teorileri

XVIII. yüzyıldan itibaren tartışıla gelen kadın sorununun XIX. yüzyılda bizzat kadınlardan oluşan bir grup tarafından ele alınmasıyla, feminist düşünce sistemleşmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda feministler, yazıyı kullanarak kadınların sözel kültürlerinin yazılı kültüre geçmesine ve böylece feminist literatürün oluşmasına katkı sağlamışlardır. Feminist söylemin, feministler tarafından sistematik olarak ortaya konulmasından önce batılı düşünürler, bu söylemin temel yaklaşımlarını tartışmaya açmışlardır. Feminist söylemin bir teori olarak sistemleşmeye başladığı andan itibaren, feminist düşünceye iki ana yaklaşım hâkim olmuştur. XIX. yüzyıl feminist söyleminin ilk yarısında etkili olan reformcu yaklaşım ve yüzyılın diğer yarısında gelişen devrimci yaklaşım.

XIX. yüzyıl liberal feminist söylemi, kendinden önceki düşünce geleneğinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Liberal feministlerin kadın sorunu ile ilgili çözümlenmelerinde erkek düşünürlerden etkilenmiş olmaları Aydınlanmacı liberal feminizm'in reformcu karakterini belirlemiştir. Reformcu yaklaşıma sahip feminist düşünürler, devrimci feministlere göre daha ılımlı talepler dile getirmişler ve belki de bu sebeple reformcu yaklaşım feministler arasında daha fazla kabul görmüştür (Kayhan, 1999: 50).

Devrimci yaklaşım, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kültürel feminist söylem ile gelişmiş ve radikal feminist söylemde devam etmiştir. 1980 sonraki dönemde ise siyah feministler bu çizgiyi devam ettirmişlerdir. Kadın sorununu reformcu yaklaşımdan daha farklı bir perspektifle ele alan devrimci yaklaşımın önerilerinin daha özgün olduğu söylenebilir. Devrimci feministler, toplumun yerleşik kurumlarına karşı sert bir tutum takınmışlar; bu kurumlarda ataerkil ve cinsiyetçi yapının kökleşmiş olduğu, kadının özgürleşmesi için eski kurumların kökten değiştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu yaklaşımın temel karakteristiği, kadın kültürüne özel bir önem vermesinde ve kadınlık özelliklerini yüceltmesinde kendini göstermektedir (Hooks, 2000: 4).

1.1.4.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, liberal teorisyenlerin kadının toplumsal konumu üzerinde yaptıkları değerlendirmelerden büyük ölçüde etkilenen feminizmdir. XIX. yüzyılda Aydınlanma'nın bireycilik, doğal haklar gibi söylemleri çerçevesinde sistemleşen liberal feminist söylemin oluşumunda ve modern feminizmin gelişiminde, Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Savunusu" (1792) adlı eserinin özel bir yeri vardır. Liberal feministlerin temel ilgili alanı, kadınların erkeklerle eşit ekonomik ve siyasi haklara sahip olması noktasında toplanmıştır. Bu sebeple, John Stuart Mill'in "Kadınların Bağımlılığı" adlı eseri, genelde birinci dalga feminist hareketin özelde liberal feminist teorinin eşitlikçi söyleminin dayanak noktası olmuştur (Donovan, 2007: 15).

Liberal feministler, bireycilik, doğal haklar gibi argümanlar etrafında kadının

kamu hayatına katılımını tartışmışlardır. Doğal haklar geleneğinden gelen kuramcılar, kadınların birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip bireyler olduklarını ileri sürmüşlerdir. Elisabeth Cady Stanton doğal haklar doktrini kadınlarla uyarladığı “Duygular Bildirisi”nde (1848) insanlık tarihini, erkeklerin kadınlara sürekli zarar vermelerinin ve onların haklarını gasp etmelerinin tarihi olarak değerlendirmiş ve erkeklerin kadınları nesne konumuna indirgediğini ileri sürmüştür (Donovan, 2007: 23).

Liberal feministler, XIX. yüzyılda kanun önünde eşitlik, mülkiyet ve oy kullanma hakkı gibi konular üzerinde durmuşlar, XX. yüzyılda ise çalışan kadınlara doğum ve çocuk emzirme izni gibi birtakım hakların devlet tarafından verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Liberal feministlerin günümüzdeki mücadele konusu daha çok toplumsal cinsiyet adaletini sağlama yönündedir (Demir, 1997: 47).

Liberal feminist söylemin dünya kadınları üzerindeki etkisi, ikinci dalga feminizmden daha fazla olmuştur. Liberal feministler, kadınların cinsiyetlerinden dolayı haksızlığa uğradıklarına ve bu haksızlığın eşitlik, eşit ücret, insan haklarında eşitlik, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği ve demokratik politik sürece eşit katılım ile giderilebileceğine inanmışlardır. Liberal feminist teori, Aydınlanmacı liberal feministlerin sadece kadınların kamusal alana çıkışını talep etmekle yetindikleri, özel alana hemen hiç dokunmadıkları ve kadın-erkek arasındaki ontolojik farkları görmezden geldikleri iddia edilerek eleştirilmiştir. İkinci dalga feministler, liberal feministleri toplumun yapısını ciddi bir biçimde sorgulamaksızın kadın haklarını savunmakla ve erkeklerin bakış açısıyla kadın sorununa yaklaşmakla suçlamışlardır. Zira liberal feministler, kadınların cinsiyetlerinden ötürü haksızlığa uğradıklarını kabul etmişler ancak cinsler arası ilişkileri bir güç ilişkisi olarak görmemişlerdir (Ramazanoğlu, 1998: 29).

Kadınların erkeklerle eşit olduğu ve eşit haklara sahip olması gerektiği fikrinin dünya kadınlarınca kabul görmesinde, liberal feminizmin katkısı açıktır.

1.1.4.2. Kültürel Feminizm

XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen bu feminist teori, liberal feminizmin 'eşitlik' söyleminin aksine 'farklılık' söylemi üzerine inşa edilmiştir. Kültürel feministler, toplumun kadınsı, kadına ait kabul ettiği özelliklere kadınların doğuştan mı sahip olduğu yoksa toplum tarafından sonradan mı kazandırıldığı üzerinde durmuşlar ve kadınsı kabul edilen özelliklerle erkeksi kabul edilen özellikleri karşılaştırmışlardır. Bu feminist söylemde, varoluşun, düşüncenin ve eylemlerin erkeksi yollarına imtiyaz veren batı düşüncesi eleştiri noktası olmuştur. Kültürel feministler, bağımsızlık, özerklik, akıl, aşkınlık, savaş ve ölüm gibi erkeklere özgü kabul edilen özelliklerin, karşılıklı dayanışma, içkinlik, yardımlaşma, duygu, barış ve yaşam gibi kadınlıkla ilişkilendirilen özelliklerden daha iyi olmadığını, aksine daha kötü olduğunu iddia etmişlerdir. Kadın kültürünün ataerkil kültürü öncelediğini belirten kültürel feministler, özelde kadınların genelde ise tüm ezilen grupların, kadınlık unsurlarının kültüre egemen olmasıyla özgürleşeceğini iddia etmişlerdir. Kültürel feministler, toplumsal cinsiyet kimliğinin biyolojik farklılıklardan ziyade toplum tarafından inşa edildiğine inanmaktadırlar (Donovan, 2007: 71).

Kültürel feministler, liberal feministler gibi siyasal değişimi değil daha geniş bir kültürel dönüşümü talep etmişlerdir. Kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine, kadınlık niteliklerinin farklılığını ön plana çıkarmışlardır. Liberal feministlerin üzerinde yeterince durmadığı din, evlilik, aile gibi kurumları ele alan kültürel feministler, bu kurumlara alternatif kurumlar üretmeye çalışmışlardır. Eril bakış açısıyla düzenlenmiş olan ailenin ve ev hayatının radikal bir şekilde değiştirilmesi, ataerkil bakış açısının baskıcı, yıkıcı, savaşçı değerleri yerine kadınların olumlu bakış açılarının kamusal hayata ve dine katılması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca, geleneksel aile ilişkilerinin değişimiyle hem özel hem de kamusal alanın değer kazanacağı iddia edilmiştir (Donovan, 2007: 71).

Kültürel feminist teorinin temelinde anaerkil bakış açısı vardır. Kültürel feministler kadınlık değerlerinin hâkim olduğu bir toplumu hayal etmişlerdir. Anaerkil sistem varsayımı, Sosyal Darwinizm'in eril ideolojisine tepki olarak gelişmiş ve kültürel feministlerce feminist söyleme dâhil edilmiştir (Donovan, 2007:

71).

1.1.4.3. Marksist Feminizm

Marks ve Engels'in görüşleri, feminist teorinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Marksist feministler, klasik marksist literatürden yararlanarak kadın sorununa cevap aramışlardır. Marksist feminist teorinin ortaya çıkışında, liberal feminizmin kadın sorununa çözüm olarak sunduğu kadın-erkek fırsat eşitliği söylemi üzerinde yapılan tartışmalar etkili olmuştur (Demir, 1997: 55).

Marks, özel olarak kadın sorununu ele almamış olmakla birlikte kadın konusundaki görüşleri üzerinde yapılan tartışmalar ve bazı teorilerinin kadınlar ile ilgili konulara uyarlanması sonucunda Marksizm feminist teoriye etki etmiştir. Engels'in, yaşadığı dönemdeki antropolojik spekülasyonlardan etkilenerek kaleme aldığı 'Ailenin Kökeni' (1884) adlı kitabı Marksist feminist teorinin klasik marksist literatürdeki tek kaynağıdır. Engels, Marks'ın Kapital'de geliştirmiş olduğu teorilere dayanarak ataerkil sistemde kadınların sömürülmesi meselesini çözümlenmiştir. Engels'in temel tezi, ataerkilliğin tarih öncesi komünist anaerkilliği nasıl yok ettiği ve anaerkilliğin yerine nasıl geçtiği üzerinedir (Engels, 1990: 25). Ancak Marksist feministler, ataerkil sistem üzerinde radikal feministler kadar durmamışlardır. Onlara göre, kadının ezilmesinde cinsiyet farklılığı olgusundan ziyade sınıf farklılığı olgusu etkili olmuştur (Donovan, 2007: 71).

Marksist feministler, kapitalist toplumda evin rolü, eviçi emek ve bunun kapitalizme katkısı üzerinde de durmuşlardır. Kadınları eve mahkûm eden ev işleri, annelik ve çocuk bakımı gibi işlerin üretimden sayılmamasının ve Sanayi Devrimi sonrasında kadının yaptığı işlerin değerinin iyice düşmesinin, kadının kapitalist sistemde daha fazla sömürülmesine neden olduğu iddia edilmiştir. Marksist feministlerin bir kısmı ev işlerinin toplumsallaştırılması yoluyla kadınların ezilmesine son verileceğini savunurken, diğer bir kısmı ise ev işlerinin ücretlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Demir, 1997: 61).

Çağdaş Marksist feminizm, radikal feminizmin etkisiyle Marksist teoriden

uzaklaşmış ve bu nedenle de ‘sosyalist feminizm’ olarak adlandırılmıştır. Klasik Marksist analizin kadın sorunu hakkında yeterli bilgi sunmaması, kadınların ortak ezilmişliği ve kızkardeşlik söylemlerinin Marksist feministler üzerinde güçlü bir etki yapmasına neden olmuştur. Marksist analizlerde kadın sorunu kapitalist sistem bağlamında ele alındığı için Marksist feministler, kadınların erkekler tarafından ezilmesi söylemine yeterli bir açıklama getirememişlerdir (Ramazanoğlu, 1998: 33).

Marksizm-feminizm ilişkisinde pek çok problemin ve tutarsızlığın olduğu kabul edilmektedir. Marksist teori ile feminist söylem arasındaki problemleri gideremeyen Marksist feministler, radikal feminizmin etkisiyle klasik Marksist teoriyi sorgulamışlar ve yeni arayışlara yönelmişlerdir. Marksist teoriye yeni bir perspektif kazandıran Marksist feministler, kadın ile erkek arasındaki güç farklılıklarını tartışmaya başlamışlardır. Marksist feminist teori kadınların ortak ezilmişliği konusunda radikal feministlerin ataerkillik kavramından ve cinsel politika anlayışından yararlanmıştı (Ramazanoğlu, 1998: 34).

1.1.4.4. Varoluşçu Feminizm

Varoluşçu feministler ilhamlarını Simone de Beauvoir, J. Paul Sartre gibi varoluşçulardan almışlardır. Sartre'ın varoluşçu felsefesinden etkilenen De Beauvoir'ın geliştirdiği feminist yaklaşım, varoluşçu feministler arasında kabul görmüş ve varoluşçu feminist teorinin temeli olarak kabul edilmiştir. (Donovan, 2007: 223). Beauvoir; ‘İkinci Cins’ (1949) adlı eserinde kadının kadınlıkla özdeşleştirilen olumsuz davranışların doğuştan gelmediğini, bunların kadının içinde bulunduğu durum tarafından yaratıldığını, kadınlara kendilerini ifade edebilecekleri işleri yapma imkânı tanındığında erkek kadar etkin, etkili, suskun ve çileci olacaklarını savunmuştur. Beauvoir'e göre, bireyin içinde bulunduğu ortam ve uğraştığı işler onun aşkın ya da içkin bir varlık olmasında önemlidir. "Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşırıyor; kanatlarını kesiyoruz, sonra uçamıyor diye yakınıyoruz" diyen Beauvoir, kadının içkin bir varlık oluşunu döngüsel bir yaşama hapsedilmesinde bulmaktadır. Kadının içinde bulunduğu açmazın sorumlusu olarak toplumu gören Beauvoir, kadının bir özne olarak kendini ortaya koyma imkânlarını elinden alan ve kadını nesneleştiren

toplumu eleştirmiştir. Ona göre kadınlık, töre ve modalarla yapay bir biçimde belirlenir ve birey, toplumun kadınlık anlayışını istediği gibi değiştiremez. "Kadın doğulmaz kadın olunur" diyen Beauvoir, kadınlık kimliğinin toplum tarafından kadına kazandırıldığını iddia etmiştir. Ona göre, insan topluluğundaki hiçbir şey doğal değildir ve bütün öbür varlıklar gibi, kadın da uygarlığın ortaya çıkardığı bir yan üründür (Beauvoir, 1993: 7).

Kadın-erkek arasındaki farklılıkların tabiatın getirdiği aykırılıklar değil, sonradan oluşmuş veya oluşturulmuş kültür farkları olduğunu belirten Beauvoir, kadının erkekler tarafından sömürülmesinin asıl nedeni olarak kadının iktisadi bağımlılığını göstermiştir. Ona göre, kadının özgürlüğü için iktisadi bağımsızlığı çok önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Kadın özgürlüğünü olumlu bir eylemle topluma yansıttığında gerçek özgürlüğüne kavuşacaktır. Beauvoir'e göre, kadın ve erkek arasındaki farklar sonsuza kadar var olacaktır ancak bu kadın ve erkeğin eşitliğine engel değildir (Beauvoir, 1993: 194).

Kadının 'ikinci cins' varlık oluşunun asıl sorumlusu olarak toplumu gören Beauvoir, kadına sadece evlilik kurumu aracılığıyla topluma katılma imkânı tanınmasını ve toplumun kadını, doğurganlık özelliğini ve anneliğini yücelterek aile kurumu bağlamında tanımlamasını eleştirmiştir. "Kadın, varlığının ancak hamile kaldığında tanındığını görmektedir" diyen Beauvoir, yetersiz bir varlık olarak görülen ve yaşamı tekrarlamak zorunda kaldığı için aşağılanan kadından, gelecek nesilleri yetiştirmesini beklemenin yarattığı çelişkiye işaret etmiştir. Ona göre, toplum kadını bir cinsel nesne durumuna getirmiş ve ataerkil aile de kadını köleleştirmiştir (Beauvoir, 1993: 278).

Beauvoir, kadının kültürel ve politik statüsünü açıklamak için varoluşçu perspektifi kullanarak feminist teoriye katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, varoluşçu feminist teorinin diğer feminist teoriler kadar yaygın olmadığı ve kısıtlı bir çevreyi etkilediği görülmektedir. Varoluşçu feminizm, modern dönemin teorik çerçevelerine ve üst anlatılarına karşı takındığı olumsuz tutum, ötekilik analizi ve farklılık vurgusu ile postmodern feminist söyleme de kaynaklık etmiştir (Demir, 1997: 100).

1.1.4.5. Radikal Feminizm

Radikal feminist teori, 1960'ların sonlarında bir grup eski eylemci kadın tarafından geliştirilmiştir. Radikal feministlerin bilinçlenmesinde, aynı idealleri paylaştıkları erkek radikallerin kendilerine karşı takındıkları aşağılayıcı tutum etkili olmuştur. Özgürlük hareketlerinde geri plana itilen ve ezilen kadınlar, kadınların ezilmesinin ilk ve en önemli ezilme biçimi olduğu inancı çerçevesinde radikal feminist teoriyi geliştirmişlerdir (Mitchell, 1985: 124).

Radikal feminist teorinin ana tezi, kadınların ezilmesinin ataerkil sistem içindeki bütün ezilme biçimlerinin ilk ve özgün biçimi olduğudur. Kadının evlilik kurumu aracılığıyla ezildiğini/sömürüldüğünü varsayan radikal feministler evlilik kurumunu reddetmişlerdir. Kadın sorununun temelinde, cinsiyetçi/toplumsal cinsiyetçi yaklaşımı besleyen ataerkil sistemin olduğu ve kadının ezilişi üzerinde yapılacak bir çözümlemenin toplumdaki diğer ezilme biçimlerinin anlaşılmasına da yardımcı olacağı iddia edilmiştir. Radikal feministler, radikal özgürlükçüler ile radikal kültürel feministler olmak üzere iki guruba ayrılmıştır (Donovan, 2007: 271).

Radikal feminist teori en iyi ifadesini, Kate Millett'in 'Cinsel Politika' ve Shulamith Firestone'un 'Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrimin Meselesi' adlı eserlerinde bulmuştur. Bu çalışmalarla birlikte aile konusu tartışma alanına çekilmiş ve radikal feministler arasında ataerkil sistemin aile aracılığıyla varlığını sürdürdüğü fikri kabul görmüştür. Ataerkil sistemin, geleneksel aile kurumunu ortadan kaldırmak ve yeni aile biçimlerini geliştirmek suretiyle yok edilebileceğine, geleneksel ailenin ortadan kaldırılması için de kadının sınırsız bir cinsel özgürlüğe sahip olması gerektiğine inanılmıştır (Donovan, 2007: 277).

Radikal feminist teori, kadın konusundaki toplumsal önyargıların kadınların aşağı konumunu meşrulaştıran erkek iddialarından kaynaklandığını ortaya koyarak kadınları, erkeklerin sahip olduğu, denetlediği ve fiziksel olarak egemenlik kurduğu bir dünyada evrensel olarak ezilen kızkardeşler olarak tanımlamıştır. Radikal feministlere göre kadınların ezilmesinin temelinde, erkeklerin kadının cinsel ve yaratıcı yetenekleri üzerindeki evrensel kontrolü bulunmaktadır. Bu sebeple de

radikal feminist teoride, kadının ezilmesi olgusunu açıklamak ve toplumdaki kadınlık algısını dönüştürmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerden en tanınmış olanı, bilinç yükseltme politikasıdır. Radikal feminist teorinin gelişiminde, kadınların kişisel yaşamlarındaki baskı ve ezilme deneyimlerini paylaştıkları küçük gruplardan oluşan ve hiyerarşinin olmadığı bu bilinç yükseltme gruplarının önemli katkısı olmuştur (Ramazanoğlu, 1998: 31).

Radikal feministler, kadın/erkek kimliklerinin yeniden düzenlenmesini, dilin ve kültürün eril yapısının dönüştürülmesini de talep etmişlerdir. Radikal feministlere göre her toplumda görünen ulusal erkek kültürü ile görünmeyen evrensel kadın kültürü olmak üzere iki kültür vardır ve kadınların kurtuluşu, kadın kültürünün topluma hâkim olmasıyla mümkün olacaktır. Kadınlık özelliklerini yücelten radikal feministler, kadının erkekten farklı olduğunu özellikle vurgulamışlar ve kadın kültürünün hâkim olduğu yeni bir toplum inşa etmenin gerekliliğine inanmışlardır. Kadınların farklılıklarının yüceltilmesi, yaratıcılık ve çocuk bakıp büyütme gibi ataerkil toplumda aşağılanmış ve çarpıtılmış kadınsı özelliklerin ön plana çıkarılması, radikal feminist söylemi zamanla farklı bir yöne kaydırmıştır (Demir, 197: 69).

Radikal feminist söylemin, cinsiyet ve kadınların yaşamı konularındaki toplumsal algıyıları derinden etkilediği söylenebilir. Radikal feminist teori, kadının ezilişini açıklamakta sadece erkek egemenliği olgusunu kullanması ve teknolojiye bağlı üreme gibi insan doğasına aykırı önerilerinden dolayı eleştirilmiştir (Mitchell, 1985: 133).

1.1.4.6. Postmodern Feminizm

1980'li yıllara gelindiğinde, 1960'lı yılların feminist anlayışları eleştirilmeye başlanmış ve bu dönemdeki feminist söylem postyapısalcı ve postmodernist kuramlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Postmodern feminizm, postmodernist teoriler bağlamında geliştirilen ve yapısalcı, postyapısalcı, psikanalitik ve varoluşçu düşünce akımlarından etkilenen bir yaklaşımdır. Postmodern feminist söylemin gelişiminde postmodernizm, varoluşçuluk gibi düşünce akımlarının etkisi olmuştur.

Toplumsal cinsiyet ayırımına özel önem veren postmodern feministlerin bu konudaki görüşlerini, büyük ölçüde Simone de Beauvoir'ın kadının 'ikinci cins' oluşu üzerine yaptığı değerlendirmeleri biçimlendirmiştir. Postmodern feminist söylemde, kadın/erkek arasında farklılıklar dikkate alınmış ve bu farklılıklara rağmen kadın-erkek arasında eşitliğin olabileceği savunulmuştur (Demir, 1997: 118).

Feminist söylem ile postmodernizm, Batı kültürü ve düşünce yapısını sorgulama noktasında birleşmektedir. Postmodernizmin, modernizmin üst anlatılarına karşı takındığı tavırla feministlerin eleştirileri aynı noktada buluşmaktadır. Bununla birlikte bazı postmodernistlerce feminizmin de bir üst anlatı olarak değerlendirilmesi postmodernizm-feminizm ilişkisini sorunlu hale getirmiştir. Feminizm ile postmodernizmin uzlaşmasının mümkün olmadığını savunanlar, postmodern bir feminist söylemden bahsedilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Postmodern eleştiri ile feminist eleştirinin ortak noktalarına ve postmodernizmin feminist eleştiriye yaptığı katkılara işaret eden feministler ise, postmodern feminist söylemin hem feminizmi hem de postmodernizmi dönüştürerek ortaya konulabileceğini savunmuşlardır (Demir, 1997: 90).

Modern feminist teorilerin tek yanlı yaklaşımlarının sorgulandığı 1980'lerde ve sonrasında gelişen siyah feminizm, lezbiyen feminizm, İslamcı feminizm gibi farklı feminist yaklaşımlar kadınların farklılığı söylemini ön plana çıkarmışlardır. Bu yaklaşımların postmodern feminist söylem içinde yer alıp almadığı tartışmalı olsa da postmodernizmin fark vurgusundan esinlendikleri açıktır. Postmodern feminist söylemin kadınlar arasındaki farklılıkları vurgulaması, feminist teoriye büyük katkı sağlamıştır (Demir,1997: 90).

Postmodern feminizmde, üst anlatılarla birlikte cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğine de karşı çıkmıştır. Kadınlar arasındaki ırk, sınıf, cinsiyet, kültür, etnik köken gibi farklılıklara büyük önem veren postmodern feminist söylemde, evrensel bir kadın üzerine konuşmaktan ziyade belirli kadınlardan bahsetmek tercih edilmiştir. Postmodernizmin analitik araçlarından olan yapı, dil ve söylem çözümlemeleri feministler tarafından da kullanılmıştır. Pragmatist ve yanılabilir bir özelliğe sahip postmodern feminist teori, bir feministin

liberal, sosyalist, marksist, radikal veya diğerk bir bakış açısına sahip olup olmadığına bakılmaksızın toplumsal ve siyasal düzlemde kadının ezilmişliğinin sona ermesini talep etmektedir (Demir, 1997: 103).

Postmodern feminizmin çoğulcu yaklaşımı, Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın ile bu özelliklere sahip olmayan diğerk kadınlar arasındaki ötekilik ilişkisini de tartışmaya açmıştır. Postmodern feminist söylemde, ikinci dalga feministlerin ortaya attığı kızkardeşlik sloganı ve Batılı modernist feministler ile üçüncü dünyalı kadınlar arasındaki diyalog sorunu üzerinde de durulmuştur (Demir, 1997: 117).

Üçüncü dalganın henüz devam etmesi 1980'ler sonrası feminist yaklaşımları üzerinde konuşmayı güçleştirmektedir. Bu güçlüğün diğerk bir nedeni de, postmodern feminizmin heterojen, çoğulcu ve sınırları belirsiz bir söylem olmasıdır. Postmodern feminizmin, feminist söylemin üçüncü dalgasındaki feminist yaklaşımları kuşatan ana bir söylem mi yoksa üçüncü dalganın bir parçası mı olduğu henüz netlik kazanmamıştır. Bazı düşünörlere göre, postmodern feminizm özgün bir yaklaşım değildir, sadece üçüncü dalga feminist söylemin bir versiyonudur. Postmodern feminist söylem sadece eleştirmekle yetindiğı ve alternatif bir epistemoloji üretmediğı için eleştirilmektedir (Demir, 1997: 131).

1.2. FEMİNİZMİN TEMEL ARGÜMANLARI

Feminist düşüncenin sistemli bir şekilde dile getirilişinden itibaren, kadın sorunu etrafında yapılan tartışmalar ve getirilen çözüm önerileri sonucunda feminist söylemin temel argümanları oluşmuştur. Esas itibariyle, feminizmin ataerkillik, cinsel özgürlük, bilinç yükseltme, toplumsal cinsiyet gibi argümanları, feminist söylemin içinde yer aldığı batı düşünce geleneğinde tartışıla gelmiş olan konulardır. Bu argümanlar, ikinci dalga feminist söylemde kadının ezilmesi ve özgürlüğü bağlamında tekrar ele alınmış ve feminist literatüre kazandırılmıştır. Feminist söylemin temel argümanları, 'kadınların ezilişinin kavranışının bir ifadesi' olarak görülebilir (Mitchell, 1985: 89).

Kadın sorununun nedenlerini açıklamak ve kadınların toplumsal konumlarını daha iyi seviyeye yükseltmek amacıyla yapılan tartışmaların anahtar kavramları olan bu argümanlar, temelde kadınların ataerkil sistemde bedenleri yoluyla ezildiklerini ifade etmektedir.

1.2.1. Kadınların Ortak Ezilmişliği

Feminist teorinin oluşum aşamasında belli belirsiz dile getirilen kadının ezilmesi olgusu, kültürel feminist söylem ile birlikte önem kazanmaya başlamıştır. İkinci dalga feminizmde, özellikle radikal feminizmin etkisiyle kadınların ortak ezilmişliği argümanı geliştirilmiştir.

İkinci dalga feministler, dünyadaki tüm kadınların ortak bir ezilmişliği tecrübe ettiğini varsaymış ancak bu ezilmenin nedenleri konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Feministlerin bir kısmı, kadınların erkekler tarafından ezildiğini savunurken, bazıları da görünüşte kadınların erkekler tarafından ezildiğini, halbuki ezilmenin asıl sorumlusunun kapitalist sistem olduğunu iddia etmişlerdir (Çulha, 1989: 16).

Kadınların ırk, sınıf gibi olguların yanında cinsiyetleri nedeniyle ayrı bir ezilme yaşadıkları ve bu ezilmenin diğer ezilme biçimlerini öncelediği kabul edilmektedir. Kadınların tecrübe ettikleri ezilmenin çok yönlülüğü, ilk bakışta kadınları en fazla ezilen gurup olarak değerlendirmeye neden olmaktadır. Ancak kadınların ezilmesinde hangi faktörün daha öncelikli olduğu ya da faktörlerin hepsinin etkili olup olmadığı belirsizdir. Kadınların hayat tecrübelerindeki farklılık ve kadınlar arasındaki toplumsal hiyerarşi kadının ezilmişliği meselesini tartışmalı duruma sokmaktadır. Radikal feministlerin tepkisel yaklaşımlarından etkilenen feminist söylemin diğer yaklaşımları gibi, kadının ezilmesi olgusu da tepkisel bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Ezilen kadınların hangi kadınlar olduğu tartışılmaya devam ederken, kadınların yaşamış olduğu ezilmenin ataerkil sistem ya da kapitalizm gibi tek bir nedene bağlı olarak açıklanmaya çalışılması konuyu daha sorunlu hale getirmiştir (Mitchell, 1985: 244).

Kadının ezilmesi konusunu ataerkillik bağlamında ele alan radikal feministlere göre, bu ezilme biçiminin ilk kaynağı erkeklerdeki psikolojik iktidar gereksinimidir. 1960'larda siyah harekete destek veren kadınlar, bu hareket içindeyken ezilme olgusunun nedeninin, iktisadi sömürünün de ötesinde olduğunu keşfetmişlerdir. Siyah hareketten 'ezilmenin çok yönlülüğünü' öğrenen feministler, kadınların ezilişinin diğer ezilme biçimlerinden daha özgün olduğu, kadınların kadınlara özgü bir ezilme yaşadıklarını öne sürmüşlerdir. Onlara göre kadınlar, hem iktisadi hem de kültürel olarak ezilmektedir. Bu iddialar neticesinde, kadının ezilmesinin kapitalist sisteme içkin olduğu şeklindeki açıklamalar yetersiz kalmış, kadınların ezilmesinin asıl nedeninin ataerkil sistem olduğu varsayımı kabul görmüştür. Bu gelişmelerle birlikte Marksistler, kadınların ezilmesi meselesini daha iyi açıklayabilecek bir Marksist teori geliştirmek için kadın sorununu yeniden ele almak zorunda kalmışlardır. Ev içi emek tartışması bağlamında ele aldıkları kadının ezilmesini çözümlenmeye çalışan Marksist feministler, kadınların ezilmesinin bütünsel bir açıklamasını yapamamışlardır (Donovan, 2007: 156).

Kadının ezilmesinde, kadına kadınlık kimliğini kazandıran toplumsallaşmanın etkisi üzerinde durulmakta ve özel alanda yüklendiği sorumluluklara değinilmektedir. Bu bağlamda, anne ve ev kadını olarak yerine getirdiği ideolojik ve sosyo-ekonomik rol, kadının özgül ezilmişliğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Mitchell, 1985: 27).

Batılı feministler, 1980'ler sonrasında ezilen kadınların hangi kadınlar olduğu ve ezilmenin gerçek nedenleri üzerinde yeni bir tartışma başlatmışlardır. Bu tartışmayı başlatan siyah feministlerden Hooks, kadınların bir sınıf olduklarını iddia ederek onları 'ortak ezilmişlik sloganı çevresinde örgütlemeye çalışan beyaz kadınları, kadınlar arasındaki farkları kabul etmekte gönülsüz olmaları' sebebiyle eleştirmektedir (Hooks, 2000: 59).

Kadınların ortak ezilmişliği argümanı, feminizmin diğer argümanlarının da temelini oluşturmaktadır. Kadınları ezen sistem ataerkillik iken, kadınlar bedenleri yoluyla ezilmektedirler. Bilinç yükseltme guruplarında yaşadıkları ezilmeyi çözümlen kadınlar, bedenlerine sahip çıkarak özgürleşeceklerine inanmaktadırlar.

1.2.2. Ataerkillik

Ataerkillik üzerindeki tartışmalar feminist söylemden çok önce Marksist literatürde ele alınmıştır. Özel mülkiyet anlayışı ile birlikte aile kurumunun oluştuğunu ve böylece erkeklerin babalık rollerini kullanarak insanlık tarihinde söz sahibi olduklarını iddia eden tezler, ataerki sistem hakkındaki görüşleri büyük ölçüde etkilemiştir. Bu tezlerde babanın yönetimini ifade etmek için ‘patriarki’ kavramı kullanılmıştır. Feminist söylemde özellikle radikal feministlerce patriarkal kavramı, kadın sorunu ile bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Feminist söylem içerisinde önemli bir yere sahip olan ataerkillik argümanı radikal feministler tarafından sistemleştirilmiştir. Radikal feministlerin kişisel tecrübeleriyle bağlantılı olan çözümlerinin temelinde kadınların, toplumun tüm yapılarına ve özellikle de dile sinmiş olan köklü bir anlayıştan kaynaklanan bir ezilme yaşadıkları fikri yatmaktadır. 1960'lı yıllarda Amerika'da çeşitli özgürlük hareketlerinde yer alan kadınların bu hareketler içinde de ezildiklerini fark etmeleri, kadınların ezilmesi olgusunun temel nedeni olarak ataerki ilişkilerin görülmesini beraberinde getirmiştir. Radikal feministlerin kadının ezilmesi olgusunu açıklarken ele aldıkları ataerki kavramı, genel anlamda erkeklerin yönetimini, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ataerki, evrensel bir iktidar ilişkisi ve egemenlik biçimi olarak değerlendirilmekte, ataerki sistemin toplumun tüm kurumlarına ve düşünce kalıplarına sindiği kabul edilmektedir. Radikal feministlerden Kate Millett'in ‘Cinsel Politika’ tezi bağlamında tartıştığı ataerki sistem, erkeğin mutlak üstünlüğünün ve kadının ona tabi kılınışının toplumsallaşma yoluyla kurulduğunu, ideolojik araçlarla sürdürüldüğünü ve kurumsal yöntemlerle korunduğunu ifade etmektedir. Ataerkinin farklı sınıflarda, değişik toplumlarda ve tarihi dönemlerde etkilerini sürdürdüğünü iddia eden Millett'e göre ataerki sistem varlığını aile kurumuna borçludur. Millett, ataerkiyi, erkeklerin denetiminde buldukları cinsel politika olarak değerlendirmiştir (Mitchell, 1985: 96).

Feminist literatürde, erkeklerin sosyo-ekonomik ve siyasal üstünlüğünü ifade etmek için ataerkillik yanında androkrasi (erkek egemenliği), fallokrasi gibi

kavramlar da kullanılmaktadır. Örneğin Michel'e göre fallokrasi, erkeklerin, kadınlar üzerindeki egemenliklerini yeniden üretmek için, hukuk, siyaset, iktisat, ahlak, bilim, tıp, moda, kültür, eğitim, kitle iletişim araçları gibi ellerindeki tüm kurumsal ve ideolojik olanakları, tıpkı kapitalizmin kendisini sürdürebilmek için bunları kullanmasına benzer şekilde açıktan açığa ya da üstü örtülü bir biçimde kullandıkları sistemdir (Michel, 1999: 18).

Feminist düşünürlere göre ataerkil sistem, birey olarak erkeği aşan, kadın-erkek tüm bireyleri kuşatan, bireylerin davranış ve düşünüş şekillerini biçimlendiren bir sistemdir. Bireylerin çoğu, toplumsallaşma yoluyla kazandıkları ataerkil yaklaşımı bilinçsiz bir şekilde benimsemektedir. Ataerkil sistemin cinsiyetçi yaklaşımıyla meşruluk kazandığını iddia eden Hooks'a göre, erkekler gibi kadınlar da cinsiyetçi düşünceye sahiplerdir. Bu durumda, kadın-erkek her birey ataerkil sistemin devamını sağlamış olmaktadır (Hooks, 2000: 7).

Ataerkinin maddi temellerini kapitalizme dayandırmanın yeterli olmadığını fark eden sosyalist feministler, çözümlenmelerini kapitalizm öncesi dönemleri de dikkate alarak yapmaya başlamışlardır. Ataerkil sistemin toplumsal yaşama hâkim olmasını açıklamaya çalışan tezlerde evrimci bir tarih anlayışı benimsenmiştir. Orta Neolitik dönemden itibaren ataerkil sistemin izlerine rastlandığı görüşünü savunan A. Michel'e göre bu dönemde yeni teknik gelişmelerle birlikte, kadınların toplumsal konumları değişmiş ve kadın aile içinde 'doğurgan ve üretici-hizmetçi' rolüne indirgenmiştir. Aynı zamanda erkek egemenliğinin, biyolojik özelliklerin doğal bir sonucu olduğu da ileri sürülmüştür. Biyolojik özelliklerin, kadın ve erkek arasındaki rol dağılımını belirlediği ve bu rol dağılımını nedeniyle ilk iş bölümünün kadın ve erkek arasında geliştiği kabul edilmektedir. Ataerkil dönemden önce anaerkil bir dönemin yaşandığını varsayan pek çok feministe göre, bu ilk iş bölümü erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmasına yol açmamıştır. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte erkeklerin toplumsal yaşamda etkin olduğu kabul edilmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmasında özel mülkiyet fikrini ön plana çıkaran açıklamalarda, mirasın korunması amacıyla babalık ve aile kurumunun önem kazandığını ve bu gelişmelerin de ataerkil sistemin köklerini oluşturduğu iddia

edilmektedir (Michel, 1999: 30).

Ataerkillik argümanı, radikal feministlerin çözümlenmeleriyle feminist eleştirinin en önemli konularından olmuştur. Kadının ezilişi, birey olarak erkeği aşan bir olguyla, ataerkil sistemle açıklanmıştır. İkinci dalga feminizmde, ‘erkekler ataerkil ayrıcalıklarından vazgeçseler bile ataerkil sistemin el değmeden kalacağı ve kadınların sömürülmeye/ezilmeye devam edeceği gerçeği’ fark edilmiştir (Hooks, 2000: 69).

Ataerkillik tartışmalarıyla birlikte çoğu zaman anaerkillik de ele alınmıştır. Kadınlık özelliklerini ön plana çıkaran ve yüceltilen erkeklik özelliklerinin topluma huzur getirmediğini iddia eden yaklaşımlarda anaerkillik barışın ve bolluğun altın çağı olarak tanımlanırken, ataerkillik tiranlığın, savaşların ve toplumsal hastalıkların kaynağı olarak görülmüştür. Kısacası ataerkillik, kadınlara ve kadınlara ait kabul edilen özelliklerden ziyade, erkeklere ve erkeklere ait kabul edilen özelliklere önem veren bir sistemdir (Donovan, 2007: 83).

1.2.3. “Bedenimiz Bizimdir”

Feminist söylem, kadınların ataerkil sistem içinde ezildiğini varsaymakta ve bu ezilmenin nedeni olarak da kadının bedensel özelliklerini göstermektedir. Batı düşünce geleneğinde kadınlık özelliklerine karşı takınılan olumsuz tutum, kadınların toplumsal konumlarını çelişkili bir duruma getirmiştir. Kadınlar bir yandan bedensel özellikleri sebebiyle toplumun dışına itilmekte, diğer yandan ise doğurganlık özellikleri sebebiyle yüceltilmektedir. Feministlere göre bu yüceltmede de bir çelişki vardır, çünkü kadın doğurganlık özelliğini dilediği gibi kullanamamakta, bu yetisi bir öteki tarafından kontrol edilmektedir. Ataerkil sistem içinde kadını bedeni yoluyla sömüren erkeklerin kadın bedenine tahakküm hakkına sahip olmadığı, bu hakkın sadece kadınlara ait olduğu ‘bedenimiz bizimdir’ sloganıyla ifade edilmiştir.

‘Bedenimiz bizimdir’ sloganı, ikinci dalga feminizmin radikal yönünü gösteren önemli bir argümandır. Çeşitli hareketler içinde yer alan ve cinsel özgürlüğü savunan kadınlar, aynı idealleri paylaştıkları erkekler tarafından da ezildiklerini fark

etmişlerdir. Bu ezilmenin nedenini ise, erkeklerin kadınların bedenleri üzerinde söz sahibi olmalarında bulmuşlardır. Toplumda cinsel yönden sömürülen ve doğurganlık rolü üzerindeki toplumsal kurallara boyun eğmek zorunda kalan kadınlar, insanın kendi bedenine sahip olması fikrini geliştirmişlerdir (Mitchell, 1985: 81).

Feministlere göre erkekler, bilinemezliği karşısında korkuya kapıldıkları doğaya sahip olmak istedikleri gibi doğayla aralarında benzerlik kurdukları kadın bedenine de sahip olmak istemişlerdir. Özel mülkiyetin gelişimiyle kadınlar kendi bedenlerinin kullanım haklarını kaybetmişler ve bu hakları özel/kamusal mülkiyetin buyruğuna ve hizmetine verilmiştir. Çağdaş feministler 1960'lı yıllarda, kadınların bedensel özellikleri ile sahip oldukları, ancak yine bedensel özellikleri nedeniyle yitirdikleri haklarını geri istemişlerdir. Bu dönemde kadınlar, bölünmüş kimliklerini bedenlerine sahip çıkarak bütünleyebileceklerine inanmışlar ve doğanın karanlık bir gücü, kullanılacak bir eşya gibi algılanmaya tepki göstermişlerdir. Kadınlar bir yandan bedensel özellikleri nedeniyle aşağılanırken, diğer taraftan toplum kadının annelik vasfını yüceltmektedir. Bu çelişkiye işaret eden feministler, bedenimiz bizindir derken, toplumsal aşağılanmaya ve kadın bedeninin bir meta gibi görülmesine karşı çıkmaktadırlar (Atasü, 1989: 9).

Toplumsal bir kimlik olarak kadınlık ve erkekliğin kurgulanışında her iki cinsin de biyolojik özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Kadın bedeninin gelenekteki algılanışının olumsuz olmasının, feminist söylemde kadın bedenine verilen önemi artırdığı söylenebilir. Kadın, ataerkil sistemde bir erkeğe göre -baba ya da kocatanımlanmaktadır. Feministler, doğduğu andan itibaren kadın bedenini denetim altına alan toplumsal ve ahlaki değerleri, iffetin sadece kadına ait bir erdemmiş gibi algılanmasını eleştirmişlerdir (Atasü, 1989: 9).

Feminist söylemde, kadının bedeni yoluyla yaşadığı yabancılaşma üzerinde de durulmuştur. İşçilerin emekleri yoluyla yabancılaşması gibi kadınların da bedenleri yoluyla yabancılaştığı kabul edilmektedir. Kadın bedeninin, 'başkalarının beğenisine sunulan cinsel bir meta haline getirilmesi' ve 'işçilerin emekleri aracılığıyla ürettikleri değerden yabancılaşarak sömürülmesi' gibi kadınların da bedenlerine yabancılaşarak ezildikleri iddia edilmektedir (Demir, 1997: 78).

Kadının tam bir özgürlüğe kavuşması, kendi bedenini dilediği gibi kullanabilmesine bağlanmaktadır. Feministlere göre kendi bedenine sahip olmayan ve onu kontrol edemeyen hiçbir kadın özgür değildir. Kadınların sahip olmayı arzuladıkları tüm hakları elde etmelerinin ve bu hakları korumalarının ilk şartı olarak, bedenlerini kullanma hakkına sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Örneğin Hooks, "biz kadınlar bedenlerimizle ilgili seçme hakkına sahip olmazsak, yaşamımızın diğer alanlarında da haklarımızdan vazgeçme riskiyle karşılaşırız" demektedir (Hooks, 2000: 29).

Kadınların, bedenlerine sahip çıkarak erkek egemenliğinden kurtulacağını iddia eden tezlerde, kadının bedenini dilediği gibi kullanabilmesi ve tam bir cinsel özgürlüğe sahip olabilmesi için doğum kontrol yöntemlerine ve kürtaj hakkına da sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Kadının, bedenini istediği gibi kullanabilmesi onun sınırsız bir cinsel özgürlüğe sahip olabilmesiyle ölçülmekte ve bu sebeple de kadının doğurganlık özelliği sınırsız cinsel özgürlüğe karşı bir engel olarak görülmektedir. 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanan doğum kontrol hapları, kadınların cinsel özgürlüğü daha rahat savunmalarına yardımcı olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra doğum kontrol haplarının yetersiz kalması, kürtaj hakkının da talep edilmesine neden olmuştur (Hooks, 2000: 2).

1.2.4. Cinsel Özgürlük

XIX. yüzyılda Wilhelm Reich'in dile getirdiği 'cinsel özgürlük' fikri, 1960'lı yıllarda öğrenci hareketinin temel argümanlarından olmuştur. Öğrenci hareketi içinde yer alıp daha sonra kadın hareketini kuran feministler, cinsel özgürlük talebini devam ettirmişlerdir. Cinsel özgürlükte, kadınların cinsel birer nesne olmaktan kurtularak bir özne olarak cinsel yaşama sahip olmaları öngörülmüştür. Cinsel özgürlük talebi, radikal feministlerin geliştirdiği 'bedenimiz bizimdir' sloganı bağlamında incelendiğinde, kadının özgürlüğüne kavuşmasının en önemli göstergelerinden olmaktadır (Özbudun, 1984: 10).

Birinci dalga feminizmde cinsel özgürlük ve doğum kontrolü savunulmuş olsa da cinsel özgürlük talebinin feminist söylemin temel argümanları arasına girmesi

ikinci dalga feminist söylemde gerçekleşmiştir. Cinsel özgürlük talebiyle birlikte sağlıklı ve ucuz doğum kontrolü talebi de artmıştır (Hooks, 2000: 82).

Sınırsız bir cinsel özgürlük için cinselliğin doğurganlıktan ayrılması gerektiği fikri, 1920'den itibaren savunulmuş, 1960'ların sonlarından 1980'e kadarki dönemde ise teknik gelişmelerle birlikte gelişen doğum kontrolü yöntemlerinin etkisiyle yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde, cinselliğin doğurganlıktan ayrıştırılmasının kadına gerçek bir cinsel özgürlük kazandıracağına inanılmış, cinselliğin doğurganlıktan tam olarak ayrılabilmesi için de güvenilir ve sağlıklı bir doğum kontrolünün gerekliliği ve kürtaj hakkı talep edilmiştir. Cinsel özgürlük fikrinde kadınların kendi tercihlerini yapabilen birer özne olma çabası olmakla birlikte, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başında kadınların çoğu, cinsel özgürlükten cinsel düşkünlüğü anlamışlardır. Kendi talepleriyle erkeklerce savunulan cinsel devrimin farklı olduğunu savunan feministlere göre cinsel özgürlük talebi, kadının cinsel yaşamını kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmesi ve kadın cinselliğinin bir tüketim malı olarak algılanmaması gerektiğinin bir ifadesidir (Mitchell, 1985: 135).

Cinsel özgürlük talebine temkinli yaklaşan feministler de vardır. Mitchell'e göre, cinsel özgürlük kadınlara daha özgür olma imkânı sağlamakla birlikte yeni baskı biçimlerinin de habercisi olabilir. Nitekim cinsel devrim, kadınların cinsel ve toplumsal özgürlüklerinde olumlu bir gelişme sağlamış olmakla birlikte, kadınların cinsel nesne olarak kullanılmalarında artışa da neden olmuştur (Mitchell, 1985: 198).

1.2.5. Toplumsal Cinsiyet (Gender) ve Cinsiyetçilik (Sexism)

Biyolojik cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) arasındaki ayrım, feminist literatürün en belirgin özelliklerindedir. Cinsiyet kadın-erkek arasındaki biyolojik ayrıma, toplumsal cinsiyet ise 'erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye' işaret etmektedir (Lloyd, 1996. 15).

Cinsiyetin büyük ölçüde biyolojik bir veri, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak kurgulanmış kadınlık ve erkeklik kimliği olduğu fikri, feminist düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Cinsiyetçilik (sexism) ise, 'bir cinsin öteki cins tarafından

aşağılanması' anlamına gelmektedir. Bu kavram ataerkil sistemin, erkeklerin kadınları ezmesi/sömürmesi üzerine kurulu olduğu iddiasını da içermektedir. Cinsiyetçilik, ataerkil sistemin doğurduğu bir sonuç olarak görülmektedir (Michel, 1999: 18).

1.2.6. Bilinç Yükseltme

Bilinç yükseltme argümanında, Marksist teorinin etkileri açıktır. Marksist teorinin 'sınıf bilinci', feminist teoride 'bilinç yükseltme' olarak yorumlanmıştır. Marx'ın, "bir sınıfın ancak kendisinin bir sınıf olduğu bilincine sahip olduğunda var olacağı ve bunun da başka bir toplumsal guruba karşı duyulan ortak düşmanlığı gerektirdiği" şeklindeki çözümlemesi dikkate alınarak kadınların, erkeklerden ayrı ve onlara karşı bir sınıf oluşturdukları iddia edilmiştir. Bilinç yükseltme bireyin, politik olarak ezilen bir gurubun üyesi olduğunu fark etmesini sağlamaktadır. Bu ezilen grup, Marx için proleterya, feministler için ise kadındır (Donovan, 2007: 165).

Feminist bilinç yükseltmede, konuşulmayı konuşmak temel prensiptir. Bilinç yükseltme gruplarında, az sayıda kadın bir araya gelerek kendi kadınlık tecrübeleri hakkında konuşmaktadır. Bu gruplarda, 'bilinçsiz olarak yaşanan ezilmenin bilinç düzeyine yükseltilmesi' ve böylece kadınların ortak ezilmişlikleri nedeniyle bir sınıf oldukları bilincini kazanmaları amaçlanmaktadır. Bilinç yükseltme gurupları, kadınların kendi cinsiyetçi düşüncelerinin de farkına varmalarını sağlamış ve bu gruplar sayesinde feministler, ataerkil sistemi keşfetmişlerdir (Mitchell, 1985: 92).

Bilinç yükseltme gruplarında, bütün kadınların yaşamlarının birbirine benzediği, her kadının ataerkil toplumda erkekler tarafından ezildiği fikri gelişmiştir. Kadınların bu ortak ezilmişliği, kadınların bir sınıf oldukları bilincine varmalarıyla, bütün kadınların kızkardeşler olarak birbirlerine destek vermeleriyle sona erecektir (Mitchell, 1985: 92).

1.2.7. Kızkardeşlik

İkinci dalga feminizmin temel sloganlarından olan kızkardeşlik, bütün kadınları ortak ezilmişlik paydasında birleştiren yaklaşımın bir ürünüdür. Kadınlar,

erkek toplumundan farklı bir grup olduklarını bu sloganla dile getirmişlerdir. Kızkardeşlik argümanı, erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurdukları ve çoğu zaman bu egemenlikten yarar sağladıkları, kadınların ise erkeklerinkine ters düşen çıkarları olduğu düşüncesi etrafında gelişmiştir. Buna göre kızkardeşlik, ‘kadınlar arasındaki politik dayanışmanın’ adı olmaktadır (Hooks, 2000: 15).

Kızkardeşlik sloganının temelinde yer alan, kadınların sınıf, ırk ve diğer farklılıklara bakmaksızın sadece kadın oldukları için baskıya maruz kaldıkları ve erkeklerin sahip olduğu, kontrol ettiği bir dünyada evrensel olarak ezildikleri fikri, başlangıçta feministler üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Ancak bu etki uzun sürmemiş, kızkardeşlik 1980'lerin başında unutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde, feminist hareket içinde yer alan, beyaz olmayan ya da farklı cinsel tercihleri olan kadınlar, beyaz ve heteroseksüel kadınların kendilerini dışladıklarını fark ederek kızkardeşliği sorgulamışlardır (Hooks, 2000: 40).

Batılı ve üst sınıftan beyaz kadınların, kendilerinin özgürleştiğini ve böylece daha az şanslı kızkardeşlerini özellikle de üçüncü dünyalı kadınları özgürleştirecek pozisyonda olduklarını ilan etmeleri, kızkardeşliğin bir slogandan öteye gitmediğinin kanıtı olarak görülmektedir (Hooks, 2000: 46).

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL KÖKLER

1. 1. TEORİ OLARAK FEMİNİZM

Feminist söylem, köklü bir gelenekten beslenen ve aynı zamanda bu geleneğe yeni açılımlar kazandıran bir dünya tasavvuru olarak değerlendirilebilir. Feminist söylemin kökleri, Aydınlanma Çağı'nın entelektüel hayatına ve XVIII. yüzyılın toplumsal sözleşmecî teorilerine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte feminist düşünce, sistemli bir teori olarak XIX. yüzyılda ele alınmıştır. Feminist söylemi hem bir düşünce biçimi hem de bir teori olarak ele almadan önce, bir kavram olarak feminizmin üzerinde durulmalıdır.

1.1.1. Kavram Olarak Feminizm

Sistemli feminist düşünce, XVIII. yüzyılda liberal düşünürlerin teorilerini desteklemek için ele aldıkları kadının toplumsal konumu meselesiyle birlikte gelişmeye başlamıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, kadınlar tarafından yazılan ve feminist düşünceyi dile getiren kimi broşürler ve kitapçıklar yayınlanmış ancak feminizm sistemli bir düşünce biçimi olarak XIX. yüzyılda ele alınmıştır (Donovan, 2007: 15). Kavramı ilk defa 1880'lerde Hubertine Auclert kullanmıştır. Auclert, La Citoyenne adlı gazetesinde erkeklerin üstünlüğü, Fransız Devrimi'nde kadınlara vadedilen haklar, kadın kurtuluşu gibi konuları tartışırken feminizm kavramını kullanmıştır. Kavramın Fransızca'daki kullanımının yaygınlık kazanması, Fransa'daki tarihi ve düşünsel gelişmelerle bağlantılı olabilir. Feminizm kavramı, 1890'larda İngilizce'ye girerek "womanism" (kadıncılık) teriminin yerini almış ve kadın çalışmalarında kullanım alanı bulmuştur (Kayhan, 1999: 9).

Feminist söylem, ortak bir tanım içine yerleştirilemeyecek kadar farklı yaklaşımları bünyesinde barındırmaktadır. Feminizmi tanımlama problemine değinen feministler, feminist söylemi bir bütün olarak ifade edebilecek bir tanımın yapılamayacağı noktasında birleşmektedirler. Feminizmin bir kavram olarak tanımlanmasındaki güçlüğü temel sebebi, feminizmin bireyin dünya görüşünü

belirlemede ilk etken olmamasıdır. Bireyler ideolojik dünya görüşlerine ve hayat tecrübelerine göre farklı feminist yaklaşımları benimsemektedirler. İkinci bir neden ise, kavramın kullanımındaki belirsizliktir. Feminizm kavramı pek çok çalışmada, hem feminist teori hem de feminist hareketi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu durum ise, feminist söylemin sınırlarını belirsizleştirmektedir (Ramazanoğlu,1998: 25).

Sosyoloji Sözlüğü'nde Marshall, feminizmi; "XVIII. yüzyılda İngiltere'de doğan, cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal hareket" olarak tanımlamaktadır. (Marshall, 1999: 240). Bu şekilde yapılan tanımlamalardaki temel problem, feminist düşüncenin kadın hareketini öncelediği gerçeğinin göz ardı edilmesidir. Feminist düşünceden beslenen toplumsal hareketi kadın hareketi olarak ifade etmek ve feminizmi bir teori olarak kadın hareketinden ayrı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Feminizm ve kadın hareketi birbiriyle sıkı ilişkileri olan ancak birbirinden ayrı iki olgu olarak değerlendirilebilir. Feminizm, teorilerle desteklenmiş bir düşünce biçimidir. Kadın hareketi ise, bu düşünce biçiminin toplumsal hayata uygulanmasını amaçlayan ve siyasi-sosyal gelişmelerle yakın ilişkisi olan bir fenomendir.

A. Michel, feminizmi hem bir toplumsal hareket hem de bir düşünce biçimi olarak değerlendirmekte ve feminist eylemlerin XVIII. yüzyıldan önce, kadının ezilmeye başladığı dönemlerden itibaren var olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım, feminizm kavramının sınırlarını belirsizleştirdiği gibi feminist söylemi bir bütün olarak değerlendirmeyi de zorlaştırmaktadır. Feminist eleştiri XIX. yüzyılın çok öncesinde dile getirilmiş olsa da, feminist düşünce üzerindeki sistemli çalışmalar XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya konulmuştur. Feminist taleplerin, XVIII. yüzyılda oy hakkı gibi siyasi talepleri olan geniş bir toplumsal harekete dönüşmesi dönemin sosyal ve siyasal gelişmeleriyle bağlantılıdır (Michel, 1999: 84).

Bir kavram olarak XIX. yüzyılda kullanılmaya başlayan feminizm, o dönemde daha çok kadınlara oy haklarının verilmesi gibi siyasi talepleri ifade etmekte ve 'feminist' kavramı bu hakları savunan kadın ve erkekler için kullanılmaktadır. Marshall, feminizm kavramının 1890'larda, kadınlara oy hakkı verilmesi ve kadınların

eğitim ve çalışma olanağına sahip olmaları için kampanya yürüten kadın ve erkekler için kullanıldığını belirtmektedir (Marshall, 1999: 240).

Feminizmin gevşek anlamda tanımlanmış olmasına değinen J. Mitchell'e göre; kadınların haklarını özgürleşme, kurtuluş ve eşitlik yönünde destekleyen düşüncedir. Aynı zamanda feminizm, kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkararak, cinsler arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan görüş olarak tanımlandığı gibi, kadın olma koşullarına ilişkin siyasal bir yorumlama olarak da değerlendirilmektedir (Mitchell, 1985: 97).

Feminizm, feminist söylemin temel argümanlarından biri ön plana çıkarılarak da tanımlanmaktadır. Örneğin Hooks, feminizmi; cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket olarak tanımlarken "cinsiyetçiliği" temel almıştır. (Hooks, 2000: 1). Kadının ezilmesi argümanını çalışmasında ön plana çıkararak J. Mitchell feminizmi, kadınların ezilişinin, her özgül tarihsel bağlamdan ayrılabilir, ilk ve en önemli ezilme biçimi olduğu yolundaki inanç olarak tanımlamaktadır (Mitchell, 1985: 98).

Feminizmin sadece bir teori olarak tanımlanmaması gerektiği görüşü de dile getirilmiştir. Michel'e göre feminizmin tanımı, yalnızca öğretiyi değil eylemleri de içermek zorundadır. Bu durumda feminizmi, kadın kurtuluş hareketinin teorisi ve pratiği olarak tanımlamanın kavramın sınırlarını belirsizleştirdiğinin bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte, feminizmi sadece kadın hakları savunuculuğu olarak açıklamak da oldukça yetersizdir. Zira feminist söylem sadece kadın haklarını talep etmemiş aynı zamanda toplumda var olan kadın anlayışını da dönüştürmek istemiştir (Demir, 1997: 9).

Feminizm kavramının tanımlanmasında, feminist düşüncenin kadın hareketinden önce gelişmeye başladığı hususu dikkate alınmakla birlikte, kadın hareketlerinin çeşitliliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü XIX. yüzyılda ön plana çıkan, kadınların oy haklarını talep eden hareketler ve XX. Yüzyılda Amerika'da gelişen Kadın Kurtuluşu Hareketi haricinde pek çok kadın hareketi mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında, kadın hareketlerini feminist söyleme dâhil etmek

feminist söylemin ortak noktalarını daha da azaltacaktır (Tekeli, 1990: 32).

Feminizm, hem siyasal hem de günlük yaşamı dönüştürmeye çalışan, farklı bakış açılarını ve talepleri bünyesinde barındıran bir düşünce biçimidir. Bu düşünce biçiminin gelişiminde üç temel aşama vardır. Birinci dalga feminizmde haklar ve eşitlik söylemi ön planda iken, 1960'lardan sonra gelişen ikinci dalga feminizmde ezilme ve özgürlük; feminist düşüncenin merkezinde yer almıştır. 1980 sonrasında, ikinci dalga feminizmin açmazlarının sorgulanmasıyla gelişen üçüncü dalga feminizmde ise, farklılık söylemi hâkimdir (Demir, 1997: 10).

Feminist düşünce içindeki farklı yaklaşımlar ve gelişimindeki üç aşama dikkate alındığında, feminizmin bir tanımını yapmak yerine feminist söylemin ortak noktaları üzerinde durmanın daha doğru olduğu görülmektedir. Feminist söylemin merkezinde, kadınların ezilmişliği ve ataerkil sistemin eleştirisi yer almakta, ataerkilliğin toplumdaki kadın düşmanlığını ve cinsiyetçi düşünceyi ortaya çıkardığı kabul edilmektedir. Aynı zamanda, cinsiyetçilik (sexism)/toplumsal cinsiyet (gender) ayrımına önem verilmekte, kadın ve erkeğin hayat tecrübelerindeki farklılıklar vurgulanmaktadır. Kadınların yaşamlarına, kadınlık tecrübesine önem veren feministler, kadınların toplumsal değişimi başlatma potansiyelleri üzerinde durmaktadırlar. Bu sebeple, kadın ve erkek arasında sosyal ve siyasal eşitlik talep edilmekte, kadınlık ve erkeklik özelliklerinin eşit derecede önemli ve saygın olduğu ortak bir yaşam alanı oluşturmak için çaba gösterilmektedir (Demir, 1997: 9).

1.1.2. Düşünce Olarak Feminizm

Bir düşünce biçimi olarak feminizmin kökleri, feminist teorinin sistemleşmesinden çok öncesine dayanmaktadır. XVIII. yüzyılın toplumsal ve düşünsel hayatından beslenen feminizm, XIX. yüzyılda kadınların yazıyı etkin bir biçimde kullanmaları ve böylece tarihe katılmalarıyla sistemleşmiştir. Daha önceki süreçte kadınlar, yazılı kültüre nüfuz edemedikleri için tarihten dışlanmışlardır. Çok erken tarihlerden itibaren yazılı eserler veren ancak bu eserleri günümüze ulaşmamış olan kadınların yaptıkları çalışmaların, tarihi kayıtlara bilinçli bir şekilde geçirilmediği ve bu sebeple de kadınların yazılı kültürünün günümüze ulaşmadığı

iddia edilmektedir. Kadınların çalışmaları hakkındaki bilgi eksikliği ile birlikte bilimsel tarihi araştırmaların yetersizliği, geçmişte yaşamış kadınlar hakkında çok sağlıksız genelleştirmelerin yapılmasına neden olmaktadır. Kadın sorununu anlayabilmek ve kadın doğası hakkındaki yaygın inançların doğruluğunu sorgulayabilmek için geçmişteki kadınların hayat tecrübeleri hakkında daha net bilgilere ihtiyaç vardır (Cıbroğlu, 1999: 22).

Batıda kadın konusunda yapılan tartışma ve toplumsal gelişmelerin dūřünce hayatına etkileri, feminist bilinçlenmeyi doğurmuştur. Batılı zihin yapısında kadın kimliğinin kurgulanışı ve kadına toplum yaşamında verilen yer üzerinde yapılacak bir değerlendirme feminist dūřünce nin gelişimi hakkında ipuçları verebilir. Batı kimliğinin özünde kadın olanı, kadına ait kabul edilen özellikleri reddetme vardır. Antik felsefenin kadın ve erkek kimliğinin inşasındaki rolünü sorgulayan Genevieve Lloyd, Batı felsefesinin erkeklik ve kadınlık kimlikleri üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Lloyd, akıl ile akıl-karşıtı şeyler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin, kadınlık ile ilişkilendirilen şeylerin değerinin dūřmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir (Lloyd, 1996: 10).

Batı dūřünce yapısındaki kartezyen ikicilik, erkeklik ve kadınlık algılayışlarını etkilemiştir. Erkeklik/kadınlık, form/madde, zihin/beden, akıl/duygu, kamusal/özel gibi dikotomik kavramlar kadın konusundaki tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu ikili kategorilerde, her iki kavram da birbiri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu kavramlardan biri, diğerine göre daha önemlidir. Erkeklik, kadınlıkla ilgili olmayan akıl, g, cesaret gibi unsurlardan oluşurken; bu erkeğe özgü kabul edilen özelliklerin, duygusallık, zayıflık gibi kadınsı özelliklerden daha değerli olduğu varsayılmaktadır. Batılı zihin yapısındaki bu parçalanmışlığın kadın ve erkek arasında bir gerilim alanı oluşturduğu söylenebilir. Zira kadınlık, rasyonel bilginin aştığı, tahakküm altına aldığı veya sadece geri bıraktığı řey ile eř tutulmuştur. Newtoncu paradigma bağlamında kadınlık, ikincil ve öteki olarak kabul edilmiştir (Lloyd, 1996. 10).

"Rasyonalitenin gelişimi boyunca bir kenara atılması gereken şeyler başlangıçtan bugüne kadar simgesel olarak kadınlıkla ilişkilendirilmiştir. Bu

durumda kadınlar, kültürün değer vermediği bir alanın temsilcileri olarak topluma katılım ve insanlığa katkıda geri planda kalmış olmaktadır” (Lloyd, 1996: 10).

Batılı düşünürlerin etkisiyle şekillenen kadınlık kimliğindeki olumsuz çağrışımları besleyen önemli bir etken de, Ortaçağ Avrupa'sında toplumun tüm kurumları üzerinde etkili olan Katolik Kilisesi'dir. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Katolik Kilisesi, aile kurumu üzerinde de söz sahibi olmuştur. Bu dönemde kadınların hukuki kimlikten yoksun ve bir erkeğin vesayetinde yaşamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Kilisenin etkisiyle gelişen iki farklı kadın tipi, 'baştan çıkarıcı, günaha sokucu Havva' ile 'iffetli, boyun eğici, fedakâr ana Meryem', toplumun kadına bakış açısını etkilemiştir. Katolisizm'in ön plana çıkardığı Havva ve Meryem tipleri ile Batı felsefesindeki kadın imajı, kadının doğası hakkındaki yaklaşımları şekillendirmiştir. İffetli kadının simgesi olan Meryem'in izinden gitmesi gereken kadın, ya tümüyle evinin özel alanına hapsedilmiş, ona 'iyi ana, iyi eş' dışındaki tüm toplumsal rolleri yasaklanmıştır. Bu dönemde, kadınların özel alandan çıkmaları için tek seçenekleri rahibe olmaktır. Bu rolleri kabul etmeyen pek çok kadının cadı oldukları iddiası ile yakılması kadınların toplumsal alandan dışlanışlarının bir göstergesidir. Bu noktada değinilmesi gereken husus, toplumun alt katmanında yer alan kadınlardır. Ortaçağdan günümüze kadar, toplumun alt katmanında yer alan ve hayatını devam ettirmek için çalışmak zorunda kalan kadınlar, entelektüel tartışmalardaki genellemelerin istisnası olmuşlardır. Yine bu dönemde, kadın ve erkeğin yeryüzündeki görevlerinin birbirinden ayrı değerlendirilmiş olması, özel/kamusal alan konusundaki tartışmaları akla getirmektedir. Bu konuda Aquinas'ın, insanın 'soy sürme işlevi' ile 'yaşamdaki işlevi' arasında yaptığı ayırım dikkat çekicidir. Bu değerlendirmelerde erkek, toplumun içinde ve toplumu dönüştürme yeteneğine sahip yarı-tanrısal bir varlık olarak sunulmuştur. Kadın ise yeniden-üretimden, erkeğin dinlenme mekânı olan özel alandaki faaliyetlerden ve soyun devamından sorumlu olan varlık olarak tanımlanmıştır (Lloyd, 1996: 10).

Batı'da Kilise ile Devlet'in egemenlik alanlarının birbirinden ayrılması ve Protestan hareket ile birlikte kadının toplumsal konumunda da değişiklikler

yaşanmıştır. Kadınları Şeytan'la özdeşleştiren Katolisizmin aksine Protestanlığın kadınları erkekler gibi Tanrı'yla aracısız doğrudan irtibat kurmaya yetkin bir birey olarak kabul etmesi, feminist düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır. Aynı şekilde, Rönesans hümanizminin ve Aydınlanma'nın etkisi ile de kadın, zihinsel yetiler ve özgür iradeyle donatılmış bir birey olarak görülmeye başlanmıştır (Michel, 1999: 67).

Rönesans ve Reform Hareketlerinden Sanayi Devrimi'ne kadar pek çok gelişme, kadınların toplumdaki yerlerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Buna göre, feminist bilinçlenmenin Rönesans'la birlikte başladığı söylenebilir. Özellikle, Fransa'da birey haklarını yücelten Rönesans'ın mesajını çok iyi kavrayan bazı burjuva kadınları kendilerini eve kapatmaya yönelik önlemlere büyük tepki göstermişlerdir. Feminist düşüncenin gelişiminde Fransa'daki tarihi ve sosyal olayların ve Fransız feminizminin özel bir yeri vardır. Fransız feminizminin kökleri, Fransız Devrimi öncesindeki entelektüel tartışmalara kadar uzanmaktadır. Rönesans'tan itibaren kadın ve erkek düşünürler, cinslerin hukuki ve siyasi haklarının eşit olması konusunu gündeme getirmişlerdir. XVIII. yüzyılda entelektüellerin kadının statüsü üzerinde başlattıkları tartışma zamanla hararetlenmiş ve Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında küçük bir grup düşünür, kadının statüsünün değiştirilmesini talep etmiştir. Aydınlanma'nın önemli simalarından Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Condorcet, Diderot ve diğer ansiklopedistler, kadınların yasal haklarının olmayışı yönündeki tartışmaya katkıda bulunmuşlardır. Bu düşünürler her ne kadar toplumsal teorilerinin bir gereği olarak kadın konusunu ele almışlarsa da feminist bilinçlenmeye büyük katkıları olmuştur. Marquis de Condorcet, kadınların oy hakkına sahip olmadıkları halde vergi ödediklerine ilk defa dikkatleri çekmiş ve kadınlara oy hakkının verilmesi, yerel yönetimlerde yer almaları konularını dile getirmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarında bir grup kadın da bu tartışmalara katılmıştır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyıl feministleri, her bireyin doğal haklara sahip olması gerektiği anlayışının kendilerini de kapsadığını sanmışlardır. Ancak doğal haklar doktrinini geliştiren erkek teorisyenler, teorilerinde kadınları göz ardı etmişlerdir. Bu husus,

hem Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde (1776) hem de Fransa İnsan Hakları Bildirisi'nde (1789) açıkça görülebilir. Bu gelişmeler feministleri, erkek teorisyenlerden farklı bir bakış açısıyla kadının toplumsal konumunu ele alıp yeni teoriler üretmeye yöneltmiştir (Donovan, 2007: 16).

Feminist eleştirel bakış açısının gelişiminde, kadının özel alan ile tanımlanmasının da etkisi olmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu/olması gerektiği şeklindeki yaklaşım neredeyse evrenseldir. Aynı şekilde, XVIII. yüzyılın ortasından itibaren ve özellikle XIX. yüzyılın başındaki tarihsel dönüşümler, özellikle Sanayi Devrimi kadının özel alanla tanımlanmasını desteklemiştir. Bu süreçte yaşanan işyeri ile ev mekânının birbirinden ayrılması, akılcılığı kamusal alanla, akıl-dışılığı ve ahlakı özel alanla ve kadınla özdeşleştiren Aydınlanma düşüncesini desteklemiştir. Bu dönemde, daha önce kadınların toplumda itibarını arttıran ve kadının toplumu etkileme araçları olan anneliğin ve küçük işletmelerin, elle üretimin değeri azalmıştır. Böylece, kadınların toplumsal hayata katılımları asgariye inmiş, bu durum da kadınlar arasında hoşnutsuzluğun artmasına sebep olmuştur. Günlük hayatta yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Aydınlanma Felsefesinin ortaya attığı bireycilik, doğal haklar gibi argümanların etkisiyle de kadınlar konumlarını daha ciddi bir biçimde sorgulamaya başlamışlardır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyılın sonunda Avrupa'da kadın sorunu üzerinde önemli tartışmalar yapılmıştır. Hem feministler hem de anti-feministler, kadının doğasını, toplum içindeki yerini, siyasi haklarını tartışmışlardır. Olympe de Gouges, Mary Wollstonecraft, Theodore de Hippel gibi feministler yazılarında cinslerin eşitliğini eğitim fırsatlarına ve kadının oy hakkına değinerek ifade etmişlerdir. Buna karşılık anti-feministler, kadın cinsinin aşağı tabiatını kanıtlamak için geleneksel tartışmalardan ve düşüncelerini destekleyen Johann Fichte ve Georg Hegel gibi önemli Alman filozoflarından yararlanmışlardır. Fransız Devrimi ile kadınlara vaat edilen haklar, bu tartışmaları daha da artırmıştır (Donovan, 2007: 16).

XVIII. yüzyıl entelektüel eliti feminist düşünce tarihinde benzersiz bir yere sahiptir. Bu yüzyılda ilk defa feminist düşünce üzerinde konsensüs oluşmuş, cinsler

arasındaki ilişkinin ciddi olarak tartışıldığı ve değerlendirildiği ilk teşebbüsler gerçekleşmiştir. Bu tartışmalarda patriarkal toplumsal inançlar ve kurumlar üzerinde yoğunlaşmış ve ataerkil sistem eleştirilmiştir. Kadınların toplumdaki ikincil konumlarına, pek çok gayrı resmi önemli konumda yer almalarına rağmen sosyal statülerinin çocuklarla aynı kategoride olduğuna dikkat çekilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru, filozofların ortaya attığı iddialar ve önerdiği çözümler modern feminist düşüncenin temelini oluşturmuştur. John Locke gibi bazı düşünürlerin teorilerine sadık kalarak ifade ettikleri, kadının da bir birey olarak tanınması ve eşit haklara, özellikle eğitim hakkına sahip olması gerektiği fikri, XIX. yüzyıl liberal feminizminde devam ettirilmiştir. Feministlerin birey olarak tanınma, eğitim hakkı gibi ilk talepleri, kendilerinden önceki düşünürlerden büyük ölçüde etkilendiklerini göstermektedir (Donovan, 2007: 16).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, kadınların toplumsal konumları üzerindeki tartışmayı artıran bir diğer husus da, sivil toplum kavramının özel alan karşılığı ile tanımlanmış olmasıdır. Sözleşmeci teorisyenler, erkeği kamu alanı, kadını ise özel alan ile tanımlamışlardır. Kamu alanı bireyin hak ve yükümlülüklerinin tartışıldığı temel alandır ve bu alan erkekle özdeş tutulduğu için birey kavramı da sadece erkekleri kapsamaktadır. Bu dönemde, erkeğin tabiatı itibariyle sivil toplumu gerçekleştirdiği, kadının da tabiatı itibariyle özel alanla sınırlı kaldığı öne sürülmüştür. Sözleşmeci teorisyenlere göre, kadın doğası, yakınlığı, doğallığı, özelliği ve sürekliliği; erkek doğası ise evrenselliği, uzaklığı, özgürlüğü ve bencilliği simgelemektedir. Özel alan ile tanımlanan kadının bu alanda gerçekleştirdiği eylemler Marksist teoride önemini daha da yitirmiştir. Özel alanda gerçekleştirilen yeniden üretimi tarihin etkinlik alanının dışında bırakan Marksist teoride, yeniden üretim faaliyetleri arasında yer alan ev işi, çocuk doğurma ve büyütme, erkeğin cinsel ve duygusal hizmeti üretim dışında kabul edilmiştir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler, toplumsal değişim içinde ancak bir yan ürün olarak görülmüştür. Klasik sivil toplum teorilerinde kadın, aynı zamanda siyasi haklardan da yoksundur. Kadın, kamusal alandan dışlandığı gibi vatandaşlık haklarına da sahip değildir. Kadının oy ve mülkiyet gibi hakları dâhil tüm hakları erkekler tarafından temsil edilmektedir (Çaha, 1996: 52).

Rönesans'tan özellikle de Aydınlanma'dan itibaren kadın konusunda yapıla gelmiş olan tartışmalardan feminist düşünce büyük oranda etkilenmiştir. Feminist tartışmalarda kadınlık özellikleri, kadının özel alanla tanımlanması, yeniden üretim, eğitim ve oy hakkı gibi taleplerin dile getirilmiş olması, feminist söylemin batı düşünce geleneğinin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir.

Feminist düşüncenin temel yönelimleri, reformcu ve devrimci karakteri XIX. yüzyılda belirginleşmiş ve daha sonraki feminist teorilerde de devam etmiştir. Birinci dalga feminizmde, reformcu yaklaşım Aydınlanmacı liberal teoriyle, devrimci yaklaşım ise yüzyılın ikinci döneminde gelişen Kültürel Feminist teoriyle gelişmiştir. Reformcu yaklaşımda toplumda var olan kurumların ve düşünce kalıplarının dönüştürülebileceğine inanılmaktadır. Bu yaklaşımda kadın/erkek kutuplaşması yoktur, aksine kadın ve erkeğin eşitliğine inanılmaktadır. Devrimci feministler ise, toplumsal yapıyı ve düşünce biçimlerini kökten değiştirmeden, kadınlık unsurlarını ön plana çıkarmadan kadın sorununun çözülemeyeceğine inanmaktadırlar. Bu yaklaşımda kadın-erkek eşitliğinden ziyade, kadının erkeğe olan üstünlüğü dolaylı olarak vurgulanmaktadır (Donovan, 2007: 20).

XIX. yüzyıl feminist düşüncesinin, Batı felsefe geleneğindeki tartışmalardan yararlandığına ve Batı toplumunu etkileyen gelişmeler sonucunda sistemleştiğine değindikten sonra, XX. yüzyılda feminist düşüncenin yeni bir perspektif kazanmasına yol açan gelişmelere de değinmek gerekir. XIX. yüzyıl feminist söylemi daha çok Avrupa'daki toplumsal ve düşünsel gelişmelerden etkilenmiş iken, XX. yüzyıl feminist düşüncesi büyük oranda Amerika'daki toplumsal gelişmelerden etkilenmiştir.

I. ve II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda etkisini yitiren feminist düşüncenin 1960'lı yıllarda yeniden canlanışında devletin kadına araçsal bakış açısı etkili olmuştur. Kadınlar devletin işgücüne ihtiyaç duyduğunda kendilerinden yararlandığını, diğer zamanlarda ise evlerinde oturmalarını istediğini fark etmişlerdir. Dünya Savaş'larında, erkekler savaşa katıldıkları için fabrikalarda çalışacak ve özellikle de savaş malzemelerini üretecek yeni bir işgücü bulunması gerektiğinde kadınlar kamusal alana dâhil edilmişlerdir. Savaş bitiminde ise evlerine dönmeleri

istenmiştir. Ancak bu süreçte kadınlar, erkeklere ait olarak görülen ve kadınlara yasaklanan alanlara girip erkek işlerini yapabildiklerini fark etmişlerdir. Kısacası, kadına evin dışında, fabrikalar ve bürolarda gereksinme duyulunca yazgısı değişmeye başlamıştır. Bu gelişmelerle toplumsal konumlarını sorgulamaya başlayan kadınlar, 1960'lı yılların özgürlük hareketleri içerisinde yaşadıkları tecrübelerden sonra feminist düşünceye radikal bir yön vererek yeniden canlandırmışlardır. Ancak Dünya Savaşları'ndan sonraki ilk feminist eleştirisi, Avrupa'da yaşayan varoluşçu feministlerden gelmiştir. Simone de Beauvoir'in 1940'lı yıllarda kaleme aldığı *La Deuxième Sexe* (İkinci Cins) adlı eseri feminist düşünceye farklı bir perspektif kazandırmıştır (Özbudun, 1984: 9).

1960'lı yıllarda feminist düşüncede ön plana çıkan radikal söylem, 1980'lerde etkisini yitirmeye başlamıştır. Buna paralel olarak Kadın Özgürlüğü Hareketi de, Amerika ve Batı Avrupa'da etkisini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu dönemde, kadın hareketi içinde yer almış ve düşünceleri ile harekete etki etmiş bazı feministler geçmiş ve 1960'ların feminist söylemini sorgulamaya başlamışlardır. 1980'lerden sonra ise postmodern söylemlerin ve feministlerin kendi aralarındaki tartışmaların etkisiyle feminist düşüncenin farklı bir zemine kaydığı ve 1960'lardaki radikal karakterini yitirdiği söylenebilir (Özbudun, 1984: 10).

1.1.3. Feminizmin Tarihsel Gelişimi

XIX. yüzyılda sistemli bir düşünce biçimi haline gelen feminist söylemin tarihsel gelişimi üç aşamada değerlendirilebilir. Bu aşamalar, feminist literatürde 'dalga' metaforuyla tanımlanmıştır. Feminizmin her üç dalgası da, kadınların hem birey olarak kendilerini hem de toplumsal konumlarını değiştirme taleplerinin feminist hareketlere dönüştüğü dönemleri ifade etmek için kullanılmıştır. Feminizmin dalgaları arasındaki ayırımı, tarihsel gelişmelerin yanında kadın hareketlerinin hangi coğrafi mekândaki toplumsal gelişmelerden etkilendiği de önemli olmuştur (Demir, 1997:117).

Birinci aşama, Aydınlanma felsefesinin doğal haklar, bireycilik gibi temel argümanlarından hareketle kadının toplumsal konumunun ve geri kalmışlığının

sorgulandığı XIX. yüzyıl feminist söylemini ve bu söylemin etkilediği kadınlara oy hakkı talep eden düşünceleri ifade etmektedir. Feminist literatürde birinci dalga feminizm olarak adlandırılan bu dönemin feminist talepleri Mary Wollstonecraft'ın *A Vindication of The Rights of Woman* (1792) adlı eserinden ilham almıştır. Bu dönemde, birbirinden farklı yaklaşımları ve talepleri olan Aydınlanmacı Liberal Feminizm ve Kültürel Feminizm, feminist söylemin gelişimine katkı sağlamıştır. Birinci dalga feminizmde, kadınların oy haklarını geri alma talebi feminist söylemin üzerinde en çok durduğu konudur. Oy hakkı talebini dile getiren hareketlerin etkisiyle, kadınların oy hakkına sahip olması, zamanla XIX. yüzyıl feminizminin en önemli talebi gibi algılanmaya başlamış ve amaçsız bir slogana dönüşmüştür. Kadınların bilinçsizce eylemlerin içinde yer almaları, kadın haklarının oy hakkı gibi siyasi bir hakka indirgenmesi tehlikesini beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda, Kilise'nin onayıyla Batılı ülkelerin kadınlara oy hakkını tanınması, 1920-1960 arasındaki dönemde Batı Avrupa ve Amerika'daki kadınlara bir suskunluk dönemi yaşattır. Bu sebeple, feminist düşüncenin gelişiminde 1920-1960 yılları arası duraklama dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde feminist düşünce tamamen yok olmamış ancak savaşın toplumsal hayatta yarattığı bunalım dönemlerine has sosyal dayanışma ortamından etkilenmiştir. Bu nedenle, 1920'yi birinci dalga feminizmin bitiş tarihi olarak kabul etmek, doğru bir değerlendirme olacaktır (Michel, 1999: 121).

Feminist söylemin ikinci aşaması, İkinci Dünya savaşından 1980'lerin başına kadar olan dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. 1960'ların sonlarında, İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da eğitilmiş kadınlardan oluşan yeni bir kuşak toplumsal konularını sorgulamaya başlamış ve kendilerine ikinci cins gibi davranılmasına karşı çıkararak feminist düşüncüyü tekrar canlandırmışlardır. Feminist literatürde radikal feminist söylemin ön plana çıktığı bu dönem, ikinci dalga feminizm olarak tanımlanmıştır (Michel, 1999: 136).

1920-1960 yılları arasındaki dönem, feminizmin birinci dalgasından ikinci dalgasına geçiş süreci olması bakımından önemlidir. Bu dönemde batılı kadınlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında yitirilen iş gücünün yerini almak üzere kamusal alana

dâhil edilmişlerdir. Ne var ki savaşın bitiminde, kamusal alanda yer alan kadınların işlerini erkeklere bırakmaları ve evlerine dönmeleri istenmiştir. 1950-1960 yılları arasındaki iktisadi gelişme döneminde Amerikalı kadınların, devletin kendilerinden bu beklentisini -iyi eş ve anne olmayı- kısa bir süre için de olsa kabul ettikleri görülmektedir. Bu kabulleniş ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki devletin kadına araçsal bakış açısı da tartışılmaya başlanmıştır. Denilebilir ki, ileri kapitalist toplumlarda kadınların bir yandan ev içi rolleri bağlamında tanımlanması diğer yandan ucuz iş gücü olarak görülmesi, ikinci dalga feminist bilinçlenmenin ilk adımı olmuştur (Michel, 1999:137).

İkinci dalga feminist bilinçlenmenin ikinci adımı, 1960'ların özgürlük hareketleri içinde yer alan kadınların, bu hareketlerin karar alma mekanizmasında etkili olamadıklarını ve her alanda geri plana itildiklerini fark ettiklerinde gelişmiştir. Özellikle Siyah hareketi, ikinci dalga feminist bilinçlenmede önemli bir yere sahiptir. Bu hareket sayesinde kadınlar sadece iktisadi sömürünün değil, diğer ezilme -ırk, cinsiyet gibi- biçimlerinin de farkına varmışlardır. Bununla birlikte, siyah hareketinde umduklarını bulamamışlar ve gençlik hareketlerine yönelmişlerdir. Ne var ki, kadını özellikleri yücelten gençlik hareketlerinde de kendilerine ikincil roller verildiğini, hiçbir şeyin değişmediğini, kadınların ezilişinin farklı biçimlerde de olsa devam ettiğini görmüşlerdir. Bu dönemde feministlerin yaklaşımları oldukça tepkiseldir. Eylemci feministler, tarihin kadınların erkekler tarafından sömürülüşünün ve baskı altında tutuluşunun tarihi olduğunu, iktisadi-siyasal sistem ne olursa olsun erkek egemenliğinin süreceğini ve kadın kurtuluşunun kızkardeşlik (sisterhood) ile mümkün olacağını iddia etmişlerdir. Amerika'daki ezilen azınlıklar -zenciler, Kızılderililer, Latin Amerikalılar- için yapılan çözümler, ezilen bir sınıf olarak görülen kadınlar için de yapılmıştır. Böyle bir ortamda gelişen kadın kurtuluşu hareketi, 1960'lı yılların sonlarında Amerika'da başlayarak hızla Batı Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Kate Millet, Germaine Greer, Juliet Mitchel, Shulamith Firestone gibi feministlerin önderliğindeki bu hareket, gevşek bir biçimde örgütlenmiş kadın gruplarından oluşmuştur. Kadınlar kurdukları bilinç yükseltme gurupları ile kişisel tecrübelerini paylaşmışlar ve kadın sorununa cevap aramışlardır. İkinci dalga feminist söylemde

kadın sorununun, ataerkillik, cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet rolleri gibi kavramlar etrafında tartışılması, bu kavramların akademik ve günlük dildeki kullanımını da arttırmıştır (Özbudun, 1984: 11).

Birinci dalga feminizmin oluşumunda, Avrupa'daki Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi gibi bir dizi toplumsal ve düşünsel gelişmelerin, ikinci dalga feminizmin gelişiminde ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da gelişen toplumsal hareketlerin etkisi olmuştur. XIX. yüzyıl feministlerinin mücadelesi, kadınların kamusal hayata katılımı üzerinde yoğunlaşmış iken, XX. yüzyıl feminist söyleminde ise kamusal hayata katılımın sorunu çözmediği, toplumdaki kalıplaşmış rollerin değiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. 1970 ve 1980'li yılların feminist söyleminde, kürtaj, cinsel istismar, geleneksel ailenin çöküşü ve kadınların istihdam fırsatları gibi konular tartışmaların odak noktası olmuştur (Özbudun, 1984: 11).

1980'li yıllardan itibaren, orta sınıftan beyaz kadınlardan oluşan ikinci dalga feministlerin kızkardeşlik iddialarına rağmen Batılı bir yaklaşımdan ne ölçüde uzaklaşabildikleri ve çözüm önerilerinin tüm 'kızkardeşler'in sorunlarını ne derecede kuşatabildiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemin feminist söyleminde, postmodernist ve çoğulcu teorilerin etkisiyle kadınlar arasındaki ırk, sınıf, etnik ve cinsel tercih farklarına daha dikkatli yaklaşıldığı görülmektedir. 1980'li yılların sonuna gelindiğinde ikinci dalga içinde yer alan feministler de, kendi feminist tecrübelerini ve ortaya attıkları görüşleri gözden geçirmeye başlamışlardır. Bu dönemde, feminist söylemin toplumu sorgulama potansiyeli daha çok akademik alana kaymış ve kadın hareketi de eylemci özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir. İkinci dalga feminist geleneğin sorgulandığı ve yeni feminist yaklaşımların geliştiği bu dönem, feminist söylemin üçüncü dalgası olarak değerlendirilmektedir (Kayhan, 1999: 48).

Üçüncü dalga feminist söylem, beyaz, orta sınıftan kadınların toplumdaki ve feminist hareket içindeki imtiyazlı statülerinin sorgulanması sonucunda gelişmiştir. İkinci dalga feminizmin 'kızkardeşlik' varsayımı, 1980'lerden itibaren siyah, lezbiyen ve üçüncü dünyalı feministlerce tartışılmıştır. 1990'ların başında kendilerini feminist olarak tanımlayan ancak ikinci dalga feminizmi eleştiren bir grup kadın,

medya tarafından üçüncü dalga feminist olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kendilerini ikinci dalgadan bilinçli bir şekilde ayıran renkli -siyah, esmer vb.- kadınlar ile üçüncü dünyalı feministler, üçüncü dalga feminist olarak kabul edilmektedir (Kayhan, 1999: 48).

Üçüncü dalga feminist söylem, gelişmeye devam eden feminist yaklaşımları içerdiği için bu söylem hakkında farklı değerlendirmeler vardır. Üçüncü dalga, genç kuşak feministlerce dile getirilen ve oldukça gevşek organize olması sebebiyle üzerinde konuşmakta zorlanılan feminist söylemi ifade etmek için de kullanılmaktadır. Üçüncü dalga feminizmi, kuşaklar çatışmasından kaynaklanan bir söylem farklılığı olarak kabul eden ve bu söylemi yeni bir feminist hareketi doğurmadığı için postfeminizm olarak değerlendirenler de vardır (Kayhan, 1999: 48).

Birinci ve ikinci dalga feminist söylemde, kadın sorununu farklı açılardan ele alan ve farklı çözüm önerileri getiren feminist teoriler gelişmiştir. 1980 sonrasında gelişen üçüncü dalga feminist söylemin ise henüz özgün bir teorisi yoktur. Feminist söylem, tarihsel süreç içinde gelişen feminist teorilerin ortak üretimi olduğu için, feminist teoriler hakkında da kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.

1.1.4. Feminizm Teorileri

XVIII. yüzyıldan itibaren tartışıla gelen kadın sorununun XIX. yüzyılda bizzat kadınlardan oluşan bir grup tarafından ele alınmasıyla, feminist düşünce sistemleşmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda feministler, yazıyı kullanarak kadınların sözel kültürlerinin yazılı kültüre geçmesine ve böylece feminist literatürün oluşmasına katkı sağlamışlardır. Feminist söylemin, feministler tarafından sistematik olarak ortaya konulmasından önce batılı düşünürler, bu söylemin temel yaklaşımlarını tartışmaya açmışlardır. Feminist söylemin bir teori olarak sistemleşmeye başladığı andan itibaren, feminist düşünceye iki ana yaklaşım hâkim olmuştur. XIX. yüzyıl feminist söyleminin ilk yarısında etkili olan reformcu yaklaşım ve yüzyılın diğer yarısında gelişen devrimci yaklaşım.

XIX. yüzyıl liberal feminist söylemi, kendinden önceki düşünce geleneğinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Liberal feministlerin kadın sorunu ile ilgili çözümlerinde erkek düşünürlerden etkilenmiş olmaları Aydınlanmacı liberal feminizm'in reformcu karakterini belirlemiştir. Reformcu yaklaşıma sahip feminist düşünürler, devrimci feministlere göre daha ılımlı talepler dile getirmişler ve belki de bu sebeple reformcu yaklaşım feministler arasında daha fazla kabul görmüştür (Kayhan, 1999: 50).

Devrimci yaklaşım, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kültürel feminist söylem ile gelişmiş ve radikal feminist söylemde devam etmiştir. 1980 sonraki dönemde ise siyah feministler bu çizgiyi devam ettirmişlerdir. Kadın sorununu reformcu yaklaşımdan daha farklı bir perspektifle ele alan devrimci yaklaşımın önerilerinin daha özgün olduğu söylenebilir. Devrimci feministler, toplumun yerleşik kurumlarına karşı sert bir tutum takınmışlar; bu kurumlarda ataerkil ve cinsiyetçi yapının kökleşmiş olduğu, kadının özgürleşmesi için eski kurumların kökten değiştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu yaklaşımın temel karakteristiği, kadın kültürüne özel bir önem vermesinde ve kadınlık özelliklerini yüceltmesinde kendini göstermektedir (Hooks, 2000: 4).

1.1.4.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, liberal teorisyenlerin kadının toplumsal konumu üzerinde yaptıkları değerlendirmelerden büyük ölçüde etkilenen feminizmdir. XIX. yüzyılda Aydınlanma'nın bireycilik, doğal haklar gibi söylemleri çerçevesinde sistemleşen liberal feminist söylemin oluşumunda ve modern feminizmin gelişiminde, Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Savunusu" (1792) adlı eserinin özel bir yeri vardır. Liberal feministlerin temel ilgili alanı, kadınların erkeklerle eşit ekonomik ve siyasi haklara sahip olması noktasında toplanmıştır. Bu sebeple, John Stuart Mill'in "Kadınların Bağımlılığı" adlı eseri, genelde birinci dalga feminist hareketin özelde liberal feminist teorinin eşitlikçi söyleminin dayanak noktası olmuştur (Donovan, 2007: 15).

Liberal feministler, bireycilik, doğal haklar gibi argümanlar etrafında kadının

kamu hayatına katılımını tartışmışlardır. Doğal haklar geleneğinden gelen kuramcılar, kadınların birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip bireyler olduklarını ileri sürmüşlerdir. Elisabeth Cady Stanton doğal haklar doktrinini kadınlara uyarladığı “Duygular Bildirisi”nde (1848) insanlık tarihini, erkeklerin kadınlara sürekli zarar vermelerinin ve onların haklarını gasp etmelerinin tarihi olarak değerlendirmiş ve erkeklerin kadınları nesne konumuna indirgediğini ileri sürmüştür (Donovan, 2007: 23).

Liberal feministler, XIX. yüzyılda kanun önünde eşitlik, mülkiyet ve oy kullanma hakkı gibi konular üzerinde durmuşlar, XX. yüzyılda ise çalışan kadınlara doğum ve çocuk emzirme izni gibi birtakım hakların devlet tarafından verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Liberal feministlerin günümüzdeki mücadele konusu daha çok toplumsal cinsiyet adaletini sağlama yönündedir (Demir, 1997: 47).

Liberal feminist söylemin dünya kadınları üzerindeki etkisi, ikinci dalga feminizmden daha fazla olmuştur. Liberal feministler, kadınların cinsiyetlerinden dolayı haksızlığa uğradıklarına ve bu haksızlığın eşitlik, eşit ücret, insan haklarında eşitlik, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği ve demokratik politik sürece eşit katılım ile giderilebileceğine inanmışlardır. Liberal feminist teori, Aydınlanmacı liberal feministlerin sadece kadınların kamusal alana çıkışını talep etmekle yetindikleri, özel alana hemen hiç dokunmadıkları ve kadın-erkek arasındaki ontolojik farkları görmezden geldikleri iddia edilerek eleştirilmiştir. İkinci dalga feministler, liberal feministleri toplumun yapısını ciddi bir biçimde sorgulamaksızın kadın haklarını savunmakla ve erkeklerin bakış açısıyla kadın sorununa yaklaşmakla suçlamışlardır. Zira liberal feministler, kadınların cinsiyetlerinden ötürü haksızlığa uğradıklarını kabul etmişler ancak cinsler arası ilişkileri bir güç ilişkisi olarak görmemişlerdir (Ramazanoğlu, 1998: 29).

Kadınların erkeklerle eşit olduğu ve eşit haklara sahip olması gerektiği fikrinin dünya kadınlarınca kabul görmesinde, liberal feminizmin katkısı açıktır.

1.1.4.2. Kültürel Feminizm

XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen bu feminist teori, liberal feminizmin 'eşitlik' söyleminin aksine 'farklılık' söylemi üzerine inşa edilmiştir. Kültürel feministler, toplumun kadınsı, kadına ait kabul ettiği özelliklere kadınların doğuştan mı sahip olduğu yoksa toplum tarafından sonradan mı kazandırıldığı üzerinde durmuşlar ve kadınsı kabul edilen özelliklerle erkeksi kabul edilen özellikleri karşılaştırmışlardır. Bu feminist söylemde, varoluşun, düşüncenin ve eylemlerin erkeksi yollarına imtiyaz veren batı düşüncesi eleştiri noktası olmuştur. Kültürel feministler, bağımsızlık, özerklik, akıl, aşkınlık, savaş ve ölüm gibi erkeklere özgü kabul edilen özelliklerin, karşılıklı dayanışma, içkinlik, yardımlaşma, duygu, barış ve yaşam gibi kadınlıkla ilişkilendirilen özelliklerden daha iyi olmadığını, aksine daha kötü olduğunu iddia etmişlerdir. Kadın kültürünün ataerkil kültürü öncelediğini belirten kültürel feministler, özelde kadınların genelde ise tüm ezilen grupların, kadınlık unsurlarının kültüre egemen olmasıyla özgürleşeceğini iddia etmişlerdir. Kültürel feministler, toplumsal cinsiyet kimliğinin biyolojik farklılıklardan ziyade toplum tarafından inşa edildiğine inanmaktadırlar (Donovan, 2007: 71).

Kültürel feministler, liberal feministler gibi siyasal değişimi değil daha geniş bir kültürel dönüşümü talep etmişlerdir. Kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine, kadınlık niteliklerinin farklılığını ön plana çıkarmışlardır. Liberal feministlerin üzerinde yeterince durmadığı din, evlilik, aile gibi kurumları ele alan kültürel feministler, bu kurumlara alternatif kurumlar üretmeye çalışmışlardır. Eril bakış açısıyla düzenlenmiş olan ailenin ve ev hayatının radikal bir şekilde değiştirilmesi, ataerkil bakış açısının baskıcı, yıkıcı, savaşçı değerleri yerine kadınların olumlu bakış açılarının kamusal hayata ve dine katılması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca, geleneksel aile ilişkilerinin değişimiyle hem özel hem de kamusal alanın değer kazanacağı iddia edilmiştir (Donovan, 2007: 71).

Kültürel feminist teorinin temelinde anaerkil bakış açısı vardır. Kültürel feministler kadınlık değerlerinin hâkim olduğu bir toplumu hayal etmişlerdir. Anaerkil sistem varsayımı, Sosyal Darwinizm'in eril ideolojisine tepki olarak gelişmiş ve kültürel feministlerce feminist söyleme dâhil edilmiştir (Donovan, 2007:

71).

1.1.4.3. Marksist Feminizm

Marks ve Engels'in görüşleri, feminist teorinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Marksist feministler, klasik marksist literatürden yararlanarak kadın sorununa cevap aramışlardır. Marksist feminist teorinin ortaya çıkışında, liberal feminizmin kadın sorununa çözüm olarak sunduğu kadın-erkek fırsat eşitliği söylemi üzerinde yapılan tartışmalar etkili olmuştur (Demir, 1997: 55).

Marks, özel olarak kadın sorununu ele almamış olmakla birlikte kadın konusundaki görüşleri üzerinde yapılan tartışmalar ve bazı teorilerinin kadınlar ile ilgili konulara uyarlanması sonucunda Marksizm feminist teoriye etki etmiştir. Engels'in, yaşadığı dönemdeki antropolojik spekülasyonlardan etkilenerek kaleme aldığı 'Ailenin Kökeni' (1884) adlı kitabı Marksist feminist teorinin klasik marksist literatürdeki tek kaynağıdır. Engels, Marks'ın Kapital'de geliştirmiş olduğu teorilere dayanarak ataerkil sistemde kadınların sömürülmesi meselesini çözümlenmiştir. Engels'in temel tezi, ataerkilliğin tarih öncesi komünist anaerkilliği nasıl yok ettiği ve anaerkilliğin yerine nasıl geçtiği üzerinedir (Engels, 1990: 25). Ancak Marksist feministler, ataerkil sistem üzerinde radikal feministler kadar durmamışlardır. Onlara göre, kadının ezilmesinde cinsiyet farklılığı olgusundan ziyade sınıf farklılığı olgusu etkili olmuştur (Donovan, 2007: 71).

Marksist feministler, kapitalist toplumda evin rolü, eviçi emek ve bunun kapitalizme katkısı üzerinde de durmuşlardır. Kadınları eve mahkûm eden ev işleri, annelik ve çocuk bakımı gibi işlerin üretimden sayılmamasının ve Sanayi Devrimi sonrasında kadının yaptığı işlerin değerinin iyice düşmesinin, kadının kapitalist sistemde daha fazla sömürülmesine neden olduğu iddia edilmiştir. Marksist feministlerin bir kısmı ev işlerinin toplumsallaştırılması yoluyla kadınların ezilmesine son verileceğini savunurken, diğer bir kısmı ise ev işlerinin ücretlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Demir, 1997: 61).

Çağdaş Marksist feminizm, radikal feminizmin etkisiyle Marksist teoriden

uzaklaşmış ve bu nedenle de ‘sosyalist feminizm’ olarak adlandırılmıştır. Klasik Marksist analizin kadın sorunu hakkında yeterli bilgi sunmaması, kadınların ortak ezilmişliği ve kızkardeşlik söylemlerinin Marksist feministler üzerinde güçlü bir etki yapmasına neden olmuştur. Marksist analizlerde kadın sorunu kapitalist sistem bağlamında ele alındığı için Marksist feministler, kadınların erkekler tarafından ezilmesi söylemine yeterli bir açıklama getirememişlerdir (Ramazanoğlu, 1998: 33).

Marksizm-feminizm ilişkisinde pek çok problemin ve tutarsızlığın olduğu kabul edilmektedir. Marksist teori ile feminist söylem arasındaki problemleri gideremeyen Marksist feministler, radikal feminizmin etkisiyle klasik Marksist teoriyi sorgulamışlar ve yeni arayışlara yönelmişlerdir. Marksist teoriye yeni bir perspektif kazandıran Marksist feministler, kadın ile erkek arasındaki güç farklılıklarını tartışmaya başlamışlardır. Marksist feminist teori kadınların ortak ezilmişliği konusunda radikal feministlerin ataerkillik kavramından ve cinsel politika anlayışından yararlanmıştı (Ramazanoğlu, 1998: 34).

1.1.4.4. Varoluşçu Feminizm

Varoluşçu feministler ilhamlarını Simone de Beauvoir, J. Paul Sartre gibi varoluşçulardan almışlardır. Sartre'ın varoluşçu felsefesinden etkilenen De Beauvoir'ın geliştirdiği feminist yaklaşım, varoluşçu feministler arasında kabul görmüş ve varoluşçu feminist teorinin temeli olarak kabul edilmiştir. (Donovan, 2007: 223). Beauvoir; ‘İkinci Cins’ (1949) adlı eserinde kadının kadınlıkla özdeşleştirilen olumsuz davranışların doğuştan gelmediğini, bunların kadının içinde bulunduğu durum tarafından yaratıldığını, kadınlara kendilerini ifade edebilecekleri işleri yapma imkânı tanındığında erkek kadar etkin, etkili, suskun ve çileci olacaklarını savunmuştur. Beauvoir'e göre, bireyin içinde bulunduğu ortam ve uğraştığı işler onun aşkın ya da içkin bir varlık olmasında önemlidir. "Kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşırıyor; kanatlarını kesiyoruz, sonra uçamıyor diye yakınıyoruz" diyen Beauvoir, kadının içkin bir varlık oluşunu döngüsel bir yaşama hapsedilmesinde bulmaktadır. Kadının içinde bulunduğu açmazın sorumlusu olarak toplumu gören Beauvoir, kadının bir özne olarak kendini ortaya koyma imkânlarını elinden alan ve kadını nesneleştiren

toplumu eleştirmiştir. Ona göre kadınlık, töre ve modalarla yapay bir biçimde belirlenir ve birey, toplumun kadınlık anlayışını istediği gibi değiştiremez. "Kadın doğulmaz kadın olunur" diyen Beauvoir, kadınlık kimliğinin toplum tarafından kadına kazandırıldığını iddia etmiştir. Ona göre, insan topluluğundaki hiçbir şey doğal değildir ve bütün öbür varlıklar gibi, kadın da uygarlığın ortaya çıkardığı bir yan üründür (Beauvoir, 1993: 7).

Kadın-erkek arasındaki farklılıkların tabiatın getirdiği aykırılıklar değil, sonradan oluşmuş veya oluşturulmuş kültür farkları olduğunu belirten Beauvoir, kadının erkekler tarafından sömürülmesinin asıl nedeni olarak kadının iktisadi bağımlılığını göstermiştir. Ona göre, kadının özgürlüğü için iktisadi bağımsızlığı çok önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Kadın özgürlüğünü olumlu bir eylemle topluma yansıttığında gerçek özgürlüğüne kavuşacaktır. Beauvoir'e göre, kadın ve erkek arasındaki farklar sonsuza kadar var olacaktır ancak bu kadın ve erkeğin eşitliğine engel değildir (Beauvoir, 1993: 194).

Kadının 'ikinci cins' varlık oluşunun asıl sorumlusu olarak toplumu gören Beauvoir, kadına sadece evlilik kurumu aracılığıyla topluma katılma imkânı tanınmasını ve toplumun kadını, doğurganlık özelliğini ve anneliğini yücelterek aile kurumu bağlamında tanımlamasını eleştirmiştir. "Kadın, varlığının ancak hamile kaldığında tanındığını görmektedir" diyen Beauvoir, yetersiz bir varlık olarak görülen ve yaşamı tekrarlamak zorunda kaldığı için aşağılanan kadından, gelecek nesilleri yetiştirmesini beklemenin yarattığı çelişkiye işaret etmiştir. Ona göre, toplum kadını bir cinsel nesne durumuna getirmiş ve ataerkil aile de kadını köleleştirmiştir (Beauvoir, 1993: 278).

Beauvoir, kadının kültürel ve politik statüsünü açıklamak için varoluşçu perspektifi kullanarak feminist teoriye katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, varoluşçu feminist teorinin diğer feminist teoriler kadar yaygın olmadığı ve kısıtlı bir çevreyi etkilediği görülmektedir. Varoluşçu feminizm, modern dönemin teorik çerçevelerine ve üst anlatılarına karşı takındığı olumsuz tutum, ötekilik analizi ve farklılık vurgusu ile postmodern feminist söyleme de kaynaklık etmiştir (Demir, 1997: 100).

1.1.4.5. Radikal Feminizm

Radikal feminist teori, 1960'ların sonlarında bir grup eski eylemci kadın tarafından geliştirilmiştir. Radikal feministlerin bilinçlenmesinde, aynı idealleri paylaştıkları erkek radikallerin kendilerine karşı takındıkları aşağılayıcı tutum etkili olmuştur. Özgürlük hareketlerinde geri plana itilen ve ezilen kadınlar, kadınların ezilmesinin ilk ve en önemli ezilme biçimi olduğu inancı çerçevesinde radikal feminist teoriyi geliştirmişlerdir (Mitchell, 1985: 124).

Radikal feminist teorinin ana tezi, kadınların ezilmesinin ataerkil sistem içindeki bütün ezilme biçimlerinin ilk ve özgün biçimi olduğudur. Kadının evlilik kurumu aracılığıyla ezildiğini/sömürüldüğünü varsayan radikal feministler evlilik kurumunu reddetmişlerdir. Kadın sorununun temelinde, cinsiyetçi/toplumsal cinsiyetçi yaklaşımı besleyen ataerkil sistemin olduğu ve kadının ezilişi üzerinde yapılacak bir çözümlemenin toplumdaki diğer ezilme biçimlerinin anlaşılmasına da yardımcı olacağı iddia edilmiştir. Radikal feministler, radikal özgürlükçüler ile radikal kültürel feministler olmak üzere iki guruba ayrılmıştır (Donovan, 2007: 271).

Radikal feminist teori en iyi ifadesini, Kate Millett'in 'Cinsel Politika' ve Shulamith Firestone'un 'Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrimin Meselesi' adlı eserlerinde bulmuştur. Bu çalışmalarla birlikte aile konusu tartışma alanına çekilmiş ve radikal feministler arasında ataerkil sistemin aile aracılığıyla varlığını sürdürdüğü fikri kabul görmüştür. Ataerkil sistemin, geleneksel aile kurumunu ortadan kaldırmak ve yeni aile biçimlerini geliştirmek suretiyle yok edilebileceğine, geleneksel ailenin ortadan kaldırılması için de kadının sınırsız bir cinsel özgürlüğe sahip olması gerektiğine inanılmıştır (Donovan, 2007: 277).

Radikal feminist teori, kadın konusundaki toplumsal önyargıların kadınların aşağı konumunu meşrulaştıran erkek iddialarından kaynaklandığını ortaya koyarak kadınları, erkeklerin sahip olduğu, denetlediği ve fiziksel olarak egemenlik kurduğu bir dünyada evrensel olarak ezilen kızkardeşler olarak tanımlamıştır. Radikal feministlere göre kadınların ezilmesinin temelinde, erkeklerin kadının cinsel ve yaratıcı yetenekleri üzerindeki evrensel kontrolü bulunmaktadır. Bu sebeple de

radikal feminist teoride, kadının ezilmesi olgusunu açıklamak ve toplumdaki kadınlık algısını dönüştürmek için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerden en tanınmış olanı, bilinç yükseltme politikasıdır. Radikal feminist teorinin gelişiminde, kadınların kişisel yaşamlarındaki baskı ve ezilme deneyimlerini paylaştıkları küçük gruplardan oluşan ve hiyerarşinin olmadığı bu bilinç yükseltme gruplarının önemli katkısı olmuştur (Ramazanoğlu, 1998: 31).

Radikal feministler, kadın/erkek kimliklerinin yeniden düzenlenmesini, dilin ve kültürün eril yapısının dönüştürülmesini de talep etmişlerdir. Radikal feministlere göre her toplumda görünen ulusal erkek kültürü ile görünmeyen evrensel kadın kültürü olmak üzere iki kültür vardır ve kadınların kurtuluşu, kadın kültürünün topluma hâkim olmasıyla mümkün olacaktır. Kadınlık özelliklerini yücelten radikal feministler, kadının erkekten farklı olduğunu özellikle vurgulamışlar ve kadın kültürünün hâkim olduğu yeni bir toplum inşa etmenin gerekliliğine inanmışlardır. Kadınların farklılıklarının yüceltilmesi, yaratıcılık ve çocuk bakıp büyüme gibi ataerkil toplumda aşağılanmış ve çarpıtılmış kadınsı özelliklerin ön plana çıkarılması, radikal feminist söylemi zamanla farklı bir yöne kaydırmıştır (Demir, 197: 69).

Radikal feminist söylemin, cinsiyet ve kadınların yaşamı konularındaki toplumsal algılayışları derinden etkilediği söylenebilir. Radikal feminist teori, kadının ezilişini açıklamakta sadece erkek egemenliği olgusunu kullanması ve teknolojiye bağlı üreme gibi insan doğasına aykırı önerilerinden dolayı eleştirilmiştir (Mitchell, 1985: 133).

1.1.4.6. Postmodern Feminizm

1980'li yıllara gelindiğinde, 1960'lı yılların feminist anlayışları eleştirilmeye başlanmış ve bu dönemdeki feminist söylem postyapısalcı ve postmodernist kuramlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Postmodern feminizm, postmodernist teoriler bağlamında geliştirilen ve yapısalcı, postyapısalcı, psikanalitik ve varoluşçu düşünce akımlarından etkilenen bir yaklaşımdır. Postmodern feminist söylemin gelişiminde postmodernizm, varoluşçuluk gibi düşünce akımlarının etkisi olmuştur.

Toplumsal cinsiyet ayrımına özel önem veren postmodern feministlerin bu konudaki görüşlerini, büyük ölçüde Simone de Beauvoir'ın kadının 'ikinci cins' oluşu üzerine yaptığı değerlendirmeleri biçimlendirmiştir. Postmodern feminist söylemde, kadın/erkek arasında farklılıklar dikkate alınmış ve bu farklılıklara rağmen kadın-erkek arasında eşitliğin olabileceği savunulmuştur (Demir, 1997: 118).

Feminist söylem ile postmodernizm, Batı kültürü ve düşünce yapısını sorgulama noktasında birleşmektedir. Postmodernizmin, modernizmin üst anlatılarına karşı takındığı tavırla feministlerin eleştirileri aynı noktada buluşmaktadır. Bununla birlikte bazı postmodernistlerce feminizmin de bir üst anlatı olarak değerlendirilmesi postmodernizm-feminizm ilişkisini sorunlu hale getirmiştir. Feminizm ile postmodernizmin uzlaşmasının mümkün olmadığını savunanlar, postmodern bir feminist söylemden bahsedilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Postmodern eleştiri ile feminist eleştirinin ortak noktalarına ve postmodernizmin feminist eleştiriye yaptığı katkılara işaret eden feministler ise, postmodern feminist söylemin hem feminizmi hem de postmodernizmi dönüştürerek ortaya konulabileceğini savunmuşlardır (Demir, 1997: 90).

Modern feminist teorilerin tek yanlı yaklaşımlarının sorgulandığı 1980'lerde ve sonrasında gelişen siyah feminizm, lezbiyen feminizm, İslamcı feminizm gibi farklı feminist yaklaşımlar kadınların farklılığı söylemini ön plana çıkarmışlardır. Bu yaklaşımların postmodern feminist söylem içinde yer alıp almadığı tartışmalı olsa da postmodernizmin fark vurgusundan esinlendikleri açıktır. Postmodern feminist söylemin kadınlar arasındaki farklılıkları vurgulaması, feminist teoriye büyük katkı sağlamıştır (Demir,1997: 90).

Postmodern feminizmde, üst anlatılarla birlikte cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğine de karşı çıkmıştır. Kadınlar arasındaki ırk, sınıf, cinsiyet, kültür, etnik köken gibi farklılıklara büyük önem veren postmodern feminist söylemde, evrensel bir kadın üzerine konuşmaktan ziyade belirli kadınlardan bahsetmek tercih edilmiştir. Postmodernizmin analitik araçlarından olan yapı, dil ve söylem çözümlemeleri feministler tarafından da kullanılmıştır. Pragmatist ve yanılabilir bir özelliğe sahip postmodern feminist teori, bir feministin

liberal, sosyalist, marksist, radikal veya diğerk bir bakış açısına sahip olup olmadığına bakılmaksızın toplumsal ve siyasal düzlemde kadının ezilmişliğinin sona ermesini talep etmektedir (Demir, 1997: 103).

Postmodern feminizmin çoğulcu yaklaşımı, Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın ile bu özelliklere sahip olmayan diğerk kadınlar arasındaki ötekilik ilişkisini de tartışmaya açmıştır. Postmodern feminist söylemde, ikinci dalga feministlerin ortaya attığı kızkardeşlik sloganı ve Batılı modernist feministler ile üçüncü dünyalı kadınlar arasındaki diyalog sorunu üzerinde de durulmuştur (Demir, 1997: 117).

Üçüncü dalganın henüz devam etmesi 1980'ler sonrası feminist yaklaşımları üzerinde konuşmayı güçleştirmektedir. Bu güçlüğün diğerk bir nedeni de, postmodern feminizmin heterojen, çoğulcu ve sınırları belirsiz bir söylem olmasıdır. Postmodern feminizmin, feminist söylemin üçüncü dalgasındaki feminist yaklaşımları kuşatan ana bir söylem mi yoksa üçüncü dalganın bir parçası mı olduğu henüz netlik kazanmamıştır. Bazı düşünörlere göre, postmodern feminizm özgün bir yaklaşım değildir, sadece üçüncü dalga feminist söylemin bir versiyonudur. Postmodern feminist söylem sadece eleştirmekle yetindiğı ve alternatif bir epistemoloji üretmediğı için eleştirilmektedir (Demir, 1997: 131).

1.2. FEMİNİZMİN TEMEL ARGÜMANLARI

Feminist düşünöcenin sistemli bir şekilde dile getirilişinden itibaren, kadın sorunu etrafında yapılan tartışmalar ve getirilen çözüm önerileri sonucunda feminist söylemin temel argümanları oluşmuştur. Esas itibariyle, feminizmin ataerkillik, cinsel özgürlük, bilinç yükseltme, toplumsal cinsiyet gibi argümanları, feminist söylemin içinde yer aldığı batı düşünöce geleneğinde tartışıla gelmiş olan konulardır. Bu argümanlar, ikinci dalga feminist söylemde kadının ezilmesi ve özgürlüğü bağlamında tekrar ele alınmış ve feminist literatüre kazandırılmıştır. Feminist söylemin temel argümanları, 'kadınların ezilişinin kavranışının bir ifadesi' olarak görülebilir (Mitchell, 1985: 89).

Kadın sorununun nedenlerini açıklamak ve kadınların toplumsal konumlarını daha iyi seviyeye yükseltmek amacıyla yapılan tartışmaların anahtar kavramları olan bu argümanlar, temelde kadınların ataerkil sistemde bedenleri yoluyla ezildiklerini ifade etmektedir.

1.2.1. Kadınların Ortak Ezilmişliği

Feminist teorinin oluşum aşamasında belli belirsiz dile getirilen kadının ezilmesi olgusu, kültürel feminist söylem ile birlikte önem kazanmaya başlamıştır. İkinci dalga feminizmde, özellikle radikal feminizmin etkisiyle kadınların ortak ezilmişliği argümanı geliştirilmiştir.

İkinci dalga feministler, dünyadaki tüm kadınların ortak bir ezilmişliği tecrübe ettiğini varsaymış ancak bu ezilmenin nedenleri konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Feministlerin bir kısmı, kadınların erkekler tarafından ezildiğini savunurken, bazıları da görünüşte kadınların erkekler tarafından ezildiğini, halbuki ezilmenin asıl sorumlusunun kapitalist sistem olduğunu iddia etmişlerdir (Çulha, 1989: 16).

Kadınların ırk, sınıf gibi olguların yanında cinsiyetleri nedeniyle ayrı bir ezilme yaşadıkları ve bu ezilmenin diğer ezilme biçimlerini öncelediği kabul edilmektedir. Kadınların tecrübe ettikleri ezilmenin çok yönlülüğü, ilk bakışta kadınları en fazla ezilen gurup olarak değerlendirmeye neden olmaktadır. Ancak kadınların ezilmesinde hangi faktörün daha öncelikli olduğu ya da faktörlerin hepsinin etkili olup olmadığı belirsizdir. Kadınların hayat tecrübelerindeki farklılık ve kadınlar arasındaki toplumsal hiyerarşi kadının ezilmişliği meselesini tartışmalı duruma sokmaktadır. Radikal feministlerin tepkisel yaklaşımlarından etkilenen feminist söylemin diğer yaklaşımları gibi, kadının ezilmesi olgusu da tepkisel bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Ezilen kadınların hangi kadınlar olduğu tartışılmaya devam ederken, kadınların yaşamış olduğu ezilmenin ataerkil sistem ya da kapitalizm gibi tek bir nedene bağlı olarak açıklanmaya çalışılması konuyu daha sorunlu hale getirmiştir (Mitchell, 1985: 244).

Kadının ezilmesi konusunu ataerkillik bağlamında ele alan radikal feministlere göre, bu ezilme biçiminin ilk kaynağı erkeklerdeki psikolojik iktidar gereksinimidir. 1960'larda siyah harekete destek veren kadınlar, bu hareket içindeyken ezilme olgusunun nedeninin, iktisadi sömürünün de ötesinde olduğunu keşfetmişlerdir. Siyah hareketten 'ezilmenin çok yönlülüğünü' öğrenen feministler, kadınların ezilişinin diğer ezilme biçimlerinden daha özgün olduğu, kadınların kadınlara özgü bir ezilme yaşadıklarını öne sürmüşlerdir. Onlara göre kadınlar, hem iktisadi hem de kültürel olarak ezilmektedir. Bu iddialar neticesinde, kadının ezilmesinin kapitalist sisteme içkin olduğu şeklindeki açıklamalar yetersiz kalmış, kadınların ezilmesinin asıl nedeninin ataerkil sistem olduğu varsayımı kabul görmüştür. Bu gelişmelerle birlikte Marksistler, kadınların ezilmesi meselesini daha iyi açıklayabilecek bir Marksist teori geliştirmek için kadın sorununu yeniden ele almak zorunda kalmışlardır. Ev içi emek tartışması bağlamında ele aldıkları kadının ezilmesini çözümlenmeye çalışan Marksist feministler, kadınların ezilmesinin bütünsel bir açıklamasını yapamamışlardır (Donovan, 2007: 156).

Kadının ezilmesinde, kadına kadınlık kimliğini kazandıran toplumsallaşmanın etkisi üzerinde durulmakta ve özel alanda yüklendiği sorumluluklara değinilmektedir. Bu bağlamda, anne ve ev kadını olarak yerine getirdiği ideolojik ve sosyo-ekonomik rol, kadının özgül ezilmişliğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Mitchell, 1985: 27).

Batılı feministler, 1980'ler sonrasında ezilen kadınların hangi kadınlar olduğu ve ezilmenin gerçek nedenleri üzerinde yeni bir tartışma başlatmışlardır. Bu tartışmayı başlatan siyah feministlerden Hooks, kadınların bir sınıf olduklarını iddia ederek onları 'ortak ezilmişlik sloganı çevresinde örgütlemeye çalışan beyaz kadınları, kadınlar arasındaki farkları kabul etmekte gönülsüz olmaları' sebebiyle eleştirmektedir (Hooks, 2000: 59).

Kadınların ortak ezilmişliği argümanı, feminizmin diğer argümanlarının da temelini oluşturmaktadır. Kadınları ezen sistem ataerkillik iken, kadınlar bedenleri yoluyla ezilmektedirler. Bilinç yükseltme guruplarında yaşadıkları ezilmeyi çözümlen kadınlar, bedenlerine sahip çıkarak özgürleşeceklerine inanmaktadırlar.

1.2.2. Ataerkillik

Ataerkillik üzerindeki tartışmalar feminist söylemden çok önce Marksist literatürde ele alınmıştır. Özel mülkiyet anlayışı ile birlikte aile kurumunun oluştuğunu ve böylece erkeklerin babalık rollerini kullanarak insanlık tarihinde söz sahibi olduklarını iddia eden tezler, ataerki sistem hakkındaki görüşleri büyük ölçüde etkilemiştir. Bu tezlerde babanın yönetimini ifade etmek için ‘patriarki’ kavramı kullanılmıştır. Feminist söylemde özellikle radikal feministlerce patriarkal kavramı, kadın sorunu ile bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Feminist söylem içerisinde önemli bir yere sahip olan ataerkillik argümanı radikal feministler tarafından sistemleştirilmiştir. Radikal feministlerin kişisel tecrübeleriyle bağlantılı olan çözümlerinin temelinde kadınların, toplumun tüm yapılarına ve özellikle de dile sinmiş olan köklü bir anlayıştan kaynaklanan bir ezilme yaşadıkları fikri yatmaktadır. 1960'lı yıllarda Amerika'da çeşitli özgürlük hareketlerinde yer alan kadınların bu hareketler içinde de ezildiklerini fark etmeleri, kadınların ezilmesi olgusunun temel nedeni olarak ataerki ilişkilerin görülmesini beraberinde getirmiştir. Radikal feministlerin kadının ezilmesi olgusunu açıklarken ele aldıkları ataerki kavramı, genel anlamda erkeklerin yönetimini, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ataerki, evrensel bir iktidar ilişkisi ve egemenlik biçimi olarak değerlendirilmekte, ataerki sistemin toplumun tüm kurumlarına ve düşünce kalıplarına sindiği kabul edilmektedir. Radikal feministlerden Kate Millett'in ‘Cinsel Politika’ tezi bağlamında tartıştığı ataerki sistem, erkeğin mutlak üstünlüğünün ve kadının ona tabi kılınışının toplumsallaşma yoluyla kurulduğunu, ideolojik araçlarla sürdürüldüğünü ve kurumsal yöntemlerle korunduğunu ifade etmektedir. Ataerkinin farklı sınıflarda, değişik toplumlarda ve tarihi dönemlerde etkilerini sürdürdüğünü iddia eden Millett'e göre ataerki sistem varlığını aile kurumuna borçludur. Millett, ataerkiyi, erkeklerin denetiminde buldukları cinsel politika olarak değerlendirmiştir (Mitchell, 1985: 96).

Feminist literatürde, erkeklerin sosyo-ekonomik ve siyasal üstünlüğünü ifade etmek için ataerkillik yanında androkrasi (erkek egemenliği), fallokrasi gibi

kavramlar da kullanılmaktadır. Örneğin Michel'e göre fallokrasi, erkeklerin, kadınlar üzerindeki egemenliklerini yeniden üretmek için, hukuk, siyaset, iktisat, ahlak, bilim, tıp, moda, kültür, eğitim, kitle iletişim araçları gibi ellerindeki tüm kurumsal ve ideolojik olanakları, tıpkı kapitalizmin kendisini sürdürebilmek için bunları kullanmasına benzer şekilde açıktan açığa ya da üstü örtülü bir biçimde kullandıkları sistemdir (Michel, 1999: 18).

Feminist düşünürlere göre ataerkil sistem, birey olarak erkeği aşan, kadın-erkek tüm bireyleri kuşatan, bireylerin davranış ve düşünüş şekillerini biçimlendiren bir sistemdir. Bireylerin çoğu, toplumsallaşma yoluyla kazandıkları ataerkil yaklaşımı bilinçsiz bir şekilde benimsemektedir. Ataerkil sistemin cinsiyetçi yaklaşımıyla meşruluk kazandığını iddia eden Hooks'a göre, erkekler gibi kadınlar da cinsiyetçi düşünceye sahiplerdir. Bu durumda, kadın-erkek her birey ataerkil sistemin devamını sağlamış olmaktadır (Hooks, 2000: 7).

Ataerkinin maddi temellerini kapitalizme dayandırmanın yeterli olmadığını fark eden sosyalist feministler, çözümlenmelerini kapitalizm öncesi dönemleri de dikkate alarak yapmaya başlamışlardır. Ataerkil sistemin toplumsal yaşama hâkim olmasını açıklamaya çalışan tezlerde evrimci bir tarih anlayışı benimsenmiştir. Orta Neolitik dönemden itibaren ataerkil sistemin izlerine rastlandığı görüşünü savunan A. Michel'e göre bu dönemde yeni teknik gelişmelerle birlikte, kadınların toplumsal konumları değişmiş ve kadın aile içinde 'doğurgan ve üretici-hizmetçi' rolüne indirgenmiştir. Aynı zamanda erkek egemenliğinin, biyolojik özelliklerin doğal bir sonucu olduğu da ileri sürülmüştür. Biyolojik özelliklerin, kadın ve erkek arasındaki rol dağılımını belirlediği ve bu rol dağılımı nedeniyle ilk iş bölümünün kadın ve erkek arasında geliştiği kabul edilmektedir. Ataerkil dönemden önce anaerkil bir dönemin yaşandığını varsayan pek çok feministe göre, bu ilk iş bölümü erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmasına yol açmamıştır. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte erkeklerin toplumsal yaşamda etkin olduğu kabul edilmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmasında özel mülkiyet fikrini ön plana çıkaran açıklamalarda, mirasın korunması amacıyla babalık ve aile kurumunun önem kazandığını ve bu gelişmelerin de ataerkil sistemin köklerini oluşturduğu iddia

edilmektedir (Michel, 1999: 30).

Ataerkillik argümanı, radikal feministlerin çözümlenmeleriyle feminist eleştirinin en önemli konularından olmuştur. Kadının ezilişi, birey olarak erkeği aşan bir olguyla, ataerkil sistemle açıklanmıştır. İkinci dalga feminizmde, ‘erkekler ataerkil ayrıcalıklarından vazgeçseler bile ataerkil sistemin el değmeden kalacağı ve kadınların sömürülmeye/ezilmeye devam edeceği gerçeği’ fark edilmiştir (Hooks, 2000: 69).

Ataerkillik tartışmalarıyla birlikte çoğu zaman anaerkillik de ele alınmıştır. Kadınlık özelliklerini ön plana çıkaran ve yüceltilen erkeklik özelliklerinin topluma huzur getirmediğini iddia eden yaklaşımlarda anaerkillik barışın ve bolluğun altın çağı olarak tanımlanırken, ataerkillik tiranlığın, savaşların ve toplumsal hastalıkların kaynağı olarak görülmüştür. Kısacası ataerkillik, kadınlara ve kadınlara ait kabul edilen özelliklerden ziyade, erkeklere ve erkeklere ait kabul edilen özelliklere önem veren bir sistemdir (Donovan, 2007: 83).

1.2.3. “Bedenimiz Bizimdir”

Feminist söylem, kadınların ataerkil sistem içinde ezildiğini varsaymakta ve bu ezilmenin nedeni olarak da kadının bedensel özelliklerini göstermektedir. Batı düşünce geleneğinde kadınlık özelliklerine karşı takınılan olumsuz tutum, kadınların toplumsal konumlarını çelişkili bir duruma getirmiştir. Kadınlar bir yandan bedensel özellikleri sebebiyle toplumun dışına itilmekte, diğer yandan ise doğurganlık özellikleri sebebiyle yüceltilmektedir. Feministlere göre bu yüceltmede de bir çelişki vardır, çünkü kadın doğurganlık özelliğini dilediği gibi kullanamamakta, bu yetisi bir öteki tarafından kontrol edilmektedir. Ataerkil sistem içinde kadını bedeni yoluyla sömüren erkeklerin kadın bedenine tahakküm hakkına sahip olmadığı, bu hakkın sadece kadınlara ait olduğu ‘bedenimiz bizimdir’ sloganıyla ifade edilmiştir.

‘Bedenimiz bizimdir’ sloganı, ikinci dalga feminizmin radikal yönünü gösteren önemli bir argümandır. Çeşitli hareketler içinde yer alan ve cinsel özgürlüğü savunan kadınlar, aynı idealleri paylaştıkları erkekler tarafından da ezildiklerini fark

etmişlerdir. Bu ezilmenin nedenini ise, erkeklerin kadınların bedenleri üzerinde söz sahibi olmalarında bulmuşlardır. Toplumda cinsel yönden sömürülen ve doğurganlık rolü üzerindeki toplumsal kurallara boyun eğmek zorunda kalan kadınlar, insanın kendi bedenine sahip olması fikrini geliştirmişlerdir (Mitchell, 1985: 81).

Feministlere göre erkekler, bilinemezliği karşısında korkuya kapıldıkları doğaya sahip olmak istedikleri gibi doğayla aralarında benzerlik kurdukları kadın bedenine de sahip olmak istemişlerdir. Özel mülkiyetin gelişimiyle kadınlar kendi bedenlerinin kullanım haklarını kaybetmişler ve bu hakları özel/kamusal mülkiyetin buyruğuna ve hizmetine verilmiştir. Çağdaş feministler 1960'lı yıllarda, kadınların bedensel özellikleri ile sahip oldukları, ancak yine bedensel özellikleri nedeniyle yitirdikleri haklarını geri istemişlerdir. Bu dönemde kadınlar, bölünmüş kimliklerini bedenlerine sahip çıkarak bütünleyebileceklerine inanmışlar ve doğanın karanlık bir gücü, kullanılacak bir eşya gibi algılanmaya tepki göstermişlerdir. Kadınlar bir yandan bedensel özellikleri nedeniyle aşağılanırken, diğer taraftan toplum kadının annelik vasfını yüceltmektedir. Bu çelişkiye işaret eden feministler, bedenimiz bizindir derken, toplumsal aşağılanmaya ve kadın bedeninin bir meta gibi görülmesine karşı çıkmaktadırlar (Atasü, 1989: 9).

Toplumsal bir kimlik olarak kadınlık ve erkekliğin kurgulanışında her iki cinsin de biyolojik özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Kadın bedeninin gelenekteki algılanışının olumsuz olmasının, feminist söylemde kadın bedenine verilen önemi artırdığı söylenebilir. Kadın, ataerkil sistemde bir erkeğe göre -baba ya da kocatanımlanmaktadır. Feministler, doğduğu andan itibaren kadın bedenini denetim altına alan toplumsal ve ahlaki değerleri, iffetin sadece kadına ait bir erdemmiş gibi algılanmasını eleştirmişlerdir (Atasü, 1989: 9).

Feminist söylemde, kadının bedeni yoluyla yaşadığı yabancılaşma üzerinde de durulmuştur. İşçilerin emekleri yoluyla yabancılaşması gibi kadınların da bedenleri yoluyla yabancılaştığı kabul edilmektedir. Kadın bedeninin, 'başkalarının beğenisine sunulan cinsel bir meta haline getirilmesi' ve 'işçilerin emekleri aracılığıyla ürettikleri değerden yabancılaşarak sömürülmesi' gibi kadınların da bedenlerine yabancılaşarak ezildikleri iddia edilmektedir (Demir, 1997: 78).

Kadının tam bir özgürlüğe kavuşması, kendi bedenini dilediği gibi kullanabilmesine bağlanmaktadır. Feministlere göre kendi bedenine sahip olmayan ve onu kontrol edemeyen hiçbir kadın özgür değildir. Kadınların sahip olmayı arzuladıkları tüm hakları elde etmelerinin ve bu hakları korumalarının ilk şartı olarak, bedenlerini kullanma hakkına sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Örneğin Hooks, "biz kadınlar bedenlerimizle ilgili seçme hakkına sahip olmazsak, yaşamımızın diğer alanlarında da haklarımızdan vazgeçme riskiyle karşılaşırız" demektedir (Hooks, 2000: 29).

Kadınların, bedenlerine sahip çıkarak erkek egemenliğinden kurtulacağını iddia eden tezlerde, kadının bedenini dilediği gibi kullanabilmesi ve tam bir cinsel özgürlüğe sahip olabilmesi için doğum kontrol yöntemlerine ve kürtaj hakkına da sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Kadının, bedenini istediği gibi kullanabilmesi onun sınırsız bir cinsel özgürlüğe sahip olabilmesiyle ölçülmekte ve bu sebeple de kadının doğurganlık özelliği sınırsız cinsel özgürlüğe karşı bir engel olarak görülmektedir. 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanan doğum kontrol hapları, kadınların cinsel özgürlüğü daha rahat savunmalarına yardımcı olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra doğum kontrol haplarının yetersiz kalması, kürtaj hakkının da talep edilmesine neden olmuştur (Hooks, 2000: 2).

1.2.4. Cinsel Özgürlük

XIX. yüzyılda Wilhelm Reich'in dile getirdiği 'cinsel özgürlük' fikri, 1960'lı yıllarda öğrenci hareketinin temel argümanlarından olmuştur. Öğrenci hareketi içinde yer alıp daha sonra kadın hareketini kuran feministler, cinsel özgürlük talebini devam ettirmişlerdir. Cinsel özgürlükte, kadınların cinsel birer nesne olmaktan kurtularak bir özne olarak cinsel yaşama sahip olmaları öngörülmüştür. Cinsel özgürlük talebi, radikal feministlerin geliştirdiği 'bedenimiz bizimidir' sloganı bağlamında incelendiğinde, kadının özgürlüğüne kavuşmasının en önemli göstergelerinden olmaktadır (Özbudun, 1984: 10).

Birinci dalga feminizmde cinsel özgürlük ve doğum kontrolü savunulmuş olsa da cinsel özgürlük talebinin feminist söylemin temel argümanları arasına girmesi

ikinci dalga feminist söylemde gerçekleşmiştir. Cinsel özgürlük talebiyle birlikte sağlıklı ve ucuz doğum kontrolü talebi de artmıştır (Hooks, 2000: 82).

Sınırsız bir cinsel özgürlük için cinselliğin doğurganlıktan ayrılması gerektiği fikri, 1920'den itibaren savunulmuş, 1960'ların sonlarından 1980'e kadarki dönemde ise teknik gelişmelerle birlikte gelişen doğum kontrolü yöntemlerinin etkisiyle yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde, cinselliğin doğurganlıktan ayrıştırılmasının kadına gerçek bir cinsel özgürlük kazandıracağına inanılmış, cinselliğin doğurganlıktan tam olarak ayrılabilmesi için de güvenilir ve sağlıklı bir doğum kontrolünün gerekliliği ve kürtaj hakkı talep edilmiştir. Cinsel özgürlük fikrinde kadınların kendi tercihlerini yapabilen birer özne olma çabası olmakla birlikte, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başında kadınların çoğu, cinsel özgürlükten cinsel düşkünlüğü anlamışlardır. Kendi talepleriyle erkeklerce savunulan cinsel devrimin farklı olduğunu savunan feministlere göre cinsel özgürlük talebi, kadının cinsel yaşamını kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmesi ve kadın cinselliğinin bir tüketim malı olarak algılanmaması gerektiğinin bir ifadesidir (Mitchell, 1985: 135).

Cinsel özgürlük talebine temkinli yaklaşan feministler de vardır. Mitchell'e göre, cinsel özgürlük kadınlara daha özgür olma imkânı sağlamakla birlikte yeni baskı biçimlerinin de habercisi olabilir. Nitekim cinsel devrim, kadınların cinsel ve toplumsal özgürlüklerinde olumlu bir gelişme sağlamış olmakla birlikte, kadınların cinsel nesne olarak kullanılmalarında artışa da neden olmuştur (Mitchell, 1985: 198).

1.2.5. Toplumsal Cinsiyet (Gender) ve Cinsiyetçilik (Sexism)

Biyolojik cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) arasındaki ayrım, feminist literatürün en belirgin özelliklerindedir. Cinsiyet kadın-erkek arasındaki biyolojik ayrıma, toplumsal cinsiyet ise 'erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye' işaret etmektedir (Lloyd, 1996. 15).

Cinsiyetin büyük ölçüde biyolojik bir veri, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak kurgulanmış kadınlık ve erkeklik kimliği olduğu fikri, feminist düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Cinsiyetçilik (sexism) ise, 'bir cinsin öteki cins tarafından

aşağılanması' anlamına gelmektedir. Bu kavram ataerkil sistemin, erkeklerin kadınları ezmesi/sömürmesi üzerine kurulu olduğu iddiasını da içermektedir. Cinsiyetçilik, ataerkil sistemin doğurduğu bir sonuç olarak görülmektedir (Michel, 1999: 18).

1.2.6. Bilinç Yükseltme

Bilinç yükseltme argümanında, Marksist teorinin etkileri açıktır. Marksist teorinin 'sınıf bilinci', feminist teoride 'bilinç yükseltme' olarak yorumlanmıştır. Marx'ın, "bir sınıfın ancak kendisinin bir sınıf olduğu bilincine sahip olduğunda var olacağı ve bunun da başka bir toplumsal guruba karşı duyulan ortak düşmanlığı gerektirdiği" şeklindeki çözümlemesi dikkate alınarak kadınların, erkeklerden ayrı ve onlara karşı bir sınıf oluşturdukları iddia edilmiştir. Bilinç yükseltme bireyin, politik olarak ezilen bir gurubun üyesi olduğunu fark etmesini sağlamaktadır. Bu ezilen grup, Marx için proleterya, feministler için ise kadındır (Donovan, 2007: 165).

Feminist bilinç yükseltmede, konuşulmayı konuşmak temel prensiptir. Bilinç yükseltme gruplarında, az sayıda kadın bir araya gelerek kendi kadınlık tecrübeleri hakkında konuşmaktadır. Bu gruplarda, 'bilinçsiz olarak yaşanan ezilmenin bilinç düzeyine yükseltilmesi' ve böylece kadınların ortak ezilmişlikleri nedeniyle bir sınıf oldukları bilincini kazanmaları amaçlanmaktadır. Bilinç yükseltme gurupları, kadınların kendi cinsiyetçi düşüncelerinin de farkına varmalarını sağlamış ve bu gruplar sayesinde feministler, ataerkil sistemi keşfetmişlerdir (Mitchell, 1985: 92).

Bilinç yükseltme gruplarında, bütün kadınların yaşamlarının birbirine benzediği, her kadının ataerkil toplumda erkekler tarafından ezildiği fikri gelişmiştir. Kadınların bu ortak ezilmişliği, kadınların bir sınıf oldukları bilincine varmalarıyla, bütün kadınların kızkardeşler olarak birbirlerine destek vermeleriyle sona erecektir (Mitchell, 1985: 92).

1.2.7. Kızkardeşlik

İkinci dalga feminizmin temel sloganlarından olan kızkardeşlik, bütün kadınları ortak ezilmişlik paydasında birleştiren yaklaşımın bir ürünüdür. Kadınlar,

erkek toplumundan farklı bir grup olduklarını bu sloganla dile getirmişlerdir. Kızkardeşlik argümanı, erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurdukları ve çoğu zaman bu egemenlikten yarar sağladıkları, kadınların ise erkeklerinkine ters düşen çıkarları olduğu düşüncesi etrafında gelişmiştir. Buna göre kızkardeşlik, ‘kadınlar arasındaki politik dayanışmanın’ adı olmaktadır (Hooks, 2000: 15).

Kızkardeşlik sloganının temelinde yer alan, kadınların sınıf, ırk ve diğer farklılıklara bakmaksızın sırf kadın oldukları için baskıya maruz kaldıkları ve erkeklerin sahip olduğu, kontrol ettiği bir dünyada evrensel olarak ezildikleri fikri, başlangıçta feministler üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Ancak bu etki uzun sürmemiş, kızkardeşlik 1980'lerin başında unutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde, feminist hareket içinde yer alan, beyaz olmayan ya da farklı cinsel tercihleri olan kadınlar, beyaz ve heteroseksüel kadınların kendilerini dışladıklarını fark ederek kızkardeşliği sorgulamışlardır (Hooks, 2000: 40).

Batılı ve üst sınıftan beyaz kadınların, kendilerinin özgürleştiğini ve böylece daha az şanslı kızkardeşlerini özellikle de üçüncü dünyalı kadınları özgürleştirecek pozisyonda olduklarını ilan etmeleri, kızkardeşliğin bir slogandan öteye gitmediğinin kanıtı olarak görülmektedir (Hooks, 2000: 46).

SONUÇ

İslamcı kadın yazarların kültürel kimliklerinde çatışmaya neden olacak kadar Batılı feminizmden ciddi bir etkilenme yaşanmış mıdır? Feminist söylemin İslamcı kadın yazarlar üzerindeki etkisi oldukça sınırlıdır ve etkilenme olgusunda belirleyici taraf feminizm değil bu etkilenmeye katılan bireylerin dini ve kültürel aidiyetleridir.

Feminist söylemden sınırlı etkilenmenin ilk belirtisi, İslamcı kadın yazınında bu söylemi oluşturan yaklaşımlardan sadece liberal feminizmin dikkate alınmış olmasıdır. İslamcı kadın yazınında, başta radikal feminizm olmak üzere Marksist, varoluşçu gibi feminizmlerin hemen hiç etkisi yoktur. Etkilenmenin sınırlılığını gösteren ikinci belirti ise, İslamcı kadın yazınındaki ana eğilimin reformcu olmasıdır. Feminist düşüncenin başlangıcından itibaren var olan devrimci yaklaşım ise İslamcı kadın yazarlar arasında görülmemektedir. Denilebilir ki bu kadın yazarlar, içinde buldukları kültürel dokuya uyan yaklaşımları benimsedikleri gibi yaptıkları çalışmalarda bu kültürün sınırları içinde kalmaktadır. Bu sebeple, İslamcı kadın yazarlar açısından temel olanın, din ve kültürleri içinde kalarak söylem üretmek olduğu gerçeği akıllarda tutulmalıdır. Dolayısıyla, feminist söylemden etkilenme dinin çizdiği sınırların dışına çıkmadan mümkün olmaktadır.

Feminist söylemin kırılma noktaları özellikle radikal feminizmde ön plana çıkan ve kadın bedeni konusu ile bağlantı olan cinsel özgürlük, kürtaj hakkı gibi taleplerin İslamcı kadın yazınında yer almamış olmasında da görülebilir. Bu noktada, bütün batılı feministlerin bu talepleri paylaşmadıkları ancak gerektiğinde destek verdikleri söylenmelidir. İslamcı kadın yazarlar açısından ise bunun dahi söz konusu olmadığı da belirtilmelidir. Zira bu yazarlar bedenlerini istedikleri gibi kullanabilecekleri bir meta gibi değil bir emanet olarak görmektedirler. Aynı şekilde zina yasağı ve her canlının yaşama hakkı göz önünde bulundurularak ne cinsel özgürlük talep edilmiştir ne de bu özgürlüğü sınırsız kılacağı düşünülen kürtaj savunulmuştur. Hatta İslamcı kadın yazarların önemsedikleri evlilik ve aile kurumlarına zarar vereceği için cinsel özgürlük eleştirilmiştir. Seküler Müslüman kadın yazarlar ise, kadının bedeni üzerinde kontrole sahip olması, bunun için de doğum kontrolü ve kürtaj hakkının olması gerektiğini savunmaktadırlar. Ayrıca batılı

feministler kadar net bir şekilde ifade etmeseler de cinsel özgürlük konusunda olumlu bir tavır sergilemektedirler (Mernissi, 2003: 211).

Son olarak da, İslamcı kadın yazarların eşitlik konusundaki yaklaşımına değinilebilir. İslamcı kadınlar, kadını erkeğe eşitlemek yerine farklılıklarını koruyarak kadının insan olma değerini ele almışlardır. Onlara göre zorunlu eşitliğin ötesinde, birbirini tamamlayıcılık esastır. Esasında eşitlik, dualitenin olduğu ve bireylerin haklarını tecavüzden korumak zorunda olan bir toplum için uygun bir çözümdür. Belki de bu sebeple batılı feministler, İslami prensipler açısından kadın-erkek ilişkilerini anlayamamakta ve Müslüman kadınların eşitlik talep etmelerini salık vermektedirler. Hâlbuki İslam'da batılı feministlerin algıladığı biçimde düalizm yoktur, aksine tamamlayıcılık vardır.

İslamcı kadın yazınında ön plana çıkan konular ve ileri sürülen görüşler dikkate alındığında İslamcı kadınların feminizmin özel bir biçiminden değil de genel üretiminden istifade ettiklerini ortaya çıkmaktadır. Ayrıca İslamcı kadın yazının genel eğilimi, liberal feminist teolojiye yakın durmaktadır. Belki de bu sebeple, aile, evlilik gibi birtakım konular üzerinde çok fazla durulmamıştır. Öyle görülüyor ki bu konular, kadınların sorgulamaya gerek görmedikleri konulardır. Kültürel bakış açısının da etkili olduğu bu tür konular, İslamcı kadınlar üzerindeki feminist etkilerini sınırlılığını göstermektedir.

Yüzyıllar boyunca kadın konusu üzerinde düşünülmüş, yazılmış, tartışılmış olmasına rağmen bugün feminist söylemin genel yargıları geçmişin üzerini örtmekte ve sağlıklı değerlendirmelerin yapılmasını engellemektedir. Zira batının tarihi tecrübesinin tüm dünya halklarının ortak tecrübesi olacağı şeklindeki kanaatin yansımaları feminist söylemde de görülmektedir. Aynı şekilde batılı kadının yaşadığı tecrübe ve kazandığı haklar, tüm dünya kadınlarının yaşayacağı bir tecrübe ve elde edeceği/etmek zorunda olduğu haklar olarak sunulmaktadır. Batıdan doğuya yöneltilen bu yanılsamanın, XIX. yüzyıldan itibaren doğuda gerçeklik kazanmış olması dikkate değerdir. Genelde batı-dışı toplumlardaki ve özelde İslam ülkelerindeki gelişmeler ve kadın üzerine inşa edilen politikalar bunun açık bir göstergesidir. Feminist söylemin temel yaklaşımları batı-dışı toplumlara ulaştığında

kadınların hayatlarının ve toplumsal konumlarının sorgulanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kadın konusunda izlenen temel politika, belirlenmiş olan kadın imajı ve bu kadının sahip olması gereken haklar bağlamında ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında, modern hayata adapte olmaya çalışan İslamcı kadınların, din ve geleneklerini yeniden gözden geçirmeleri oldukça doğaldır. Ancak bunu yaparlarken kullandıkları kavramsal araçların ve eleştirel bakış açısının feminist söylemden alınmış olması, bu sorgulamaların üzerinde durulmasını gerektirmektedir.

Feminist söylemin İslamcı kadın yazarlar üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada sorulan temel soru, etkilenmenin hangi boyutta olduğu ve bu etkilenmenin İslamcı kadın yazarların kültürel kimlikleri açısından bir sorun oluşturup oluşturmadığıdır. Bu sorunun cevabı aranırken ilk önce feminist söylem ana hatları ile ele alınmış ve feminist düşüncenin, XVIII. yüzyılda özellikle Fransa'da yapılan tartışmalar sonucunda gelişmeye başladığına ve XIX. yüzyılda bir grup olarak kadınların kadın sorununu ele almalarıyla sistemleştiğine işaret edilmiştir. İkinci adımda ise, feminist söylemin sistemleşmeye başladığı dönemden itibaren nasıl İslam kültürünü de etkilemeye başladığı tartışılmıştır. Bu yapılırken, İslam ülkeleri içinde kadın konusundaki tartışmalarda ön plana çıkmış Osmanlı (Türkiye), Mısır ve İran'daki gelişmelere de temas edilmiştir. İslam kültürü bağlamında yaşanmış olan etkilenme, feminist söylemin kadın sorununda belirleyici olmasına imkân tanıyan dış ve iç faktörler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Buna göre, sömürge ve oryantalist söylemler ile başlatılan Müslüman kadının konumu tartışması kısa bir zaman içinde İslam ülkelerinin modernleşme/batılılaşma yanlısı aydınları tarafından devam ettirilmiştir. Düşünce hayatındaki gelişmelere koşut olarak milliyetçi hareketlerin ve uluslaşma sürecinin de kadın konusuna özel önem vermesi, Müslüman kadının toplumsal konumunun günümüze kadar tartışıla gelen bir konu olmasına neden olmuştur. Feminist söylemin etkileri sonucunda XIX. yüzyılda hazırlanmış olan bu tartışma alanı, daha sonra İslamcı feminist söylem olarak adlandırılan yaklaşımların doğmasına da neden olmuştur. Bu yaklaşımların dile getirilmiş olması, Müslüman kadınların nesne konumundan özne konumuna geçişlerinin de bir ifadesidir. 1980 sonrasında özgün çalışmalar üreten İslamcı kadın yazını, özne konumundan etkilenme sürecine katılımın güzel bir örneğidir.

1980 sonrasında, din ve gelenek konuları bağlamında kadın sorununu tartışan ve kimliklerini İslam kültürü içinde kurgulamış olan İslamcı kadın yazarlar, feminist söylemden bilinçli bir şekilde etkilenmişlerdir. Bu etkilenme sürecinde ise, kendi kültür ve dinlerini temel almışlardır. Dolayısıyla İslam kültürü içindeki kadın yazarların feminist söylemden etkilenmeleri teorik olmaktan çok söylemin genel üretimlerinden istifade şeklinde olmuştur. Feminist söylemin etkileme sürecinde hazırladığı ortam dikkate alınarak bu söylemin, İslamcı kadın yazınının ortaya çıkışındaki önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Sadece ortaya çıkışına zemin hazırlama noktasında değil aynı zamanda, kadınsı bir bilinç ile geleneği eleştirme konusunda da katkıları oldukça açıktır. Feminist söylem, İslamcı kadın yazarların kadın konusundaki çözümlerinde kullandıkları ataerkillik, toplumsal cinsiyet, cinsiyetçilik gibi birtakım kavramsal araçlar sunmuş ve onlara eleştirel bir bakış açısı kazandırmıştır. Ancak feminist söylemin katkıları, ne İslamcı kadınların İslamcı feminist olarak ne de yaptıkları çalışmaların İslamcı feminizm olarak değerlendirilmesi için yeterli bir sebeptir. Nitekim İslamcı kadın yazınının, İslamcı feminizm başlığı altında değerlendirilmesi bu kadın yazınının özgünlüğünü gölgelemektedir. Üstelik bu değerlendirmenin kadın yazarlar tarafından yapılmaması sorunu daha da artırmaktadır. Belki İslamcı feminizm nitelendirmesi, İslam kültürü içindeki seküler Müslüman kadın yazınından farklı bir kadın bilinçliliği örneğini ifade etmesi açısından dikkate değer bulunabilir. Ancak Fatıma Mernissi, Nevval al-Saadawi gibi seküler Müslüman kadın yazarların da İslamcı feminist kabul edilmesi, bu nitelendirmeyi sorunlu kılmaktadır. Her ne kadar feminist söylem, sistemleştiği dönemden itibaren İslam kültürünü de etkilemeye başlamış ve bu etkileme sürecinin ileri safhalarında yeni bir söylemin üretilmesine yardımcı olmuş olsa da, İslamcı kadın yazarların kendilerini ve çalışmalarını tanımlama hakkının ellerinden alınması ciddi bir sorundur. Dolayısıyla 1980'lerden itibaren gelişmeye başlayan bu kadın yazınının belli bir doygunluk seviyesine geldiğinde kendi kendini tanımlaması çok daha doğru olacaktır.

İslamcı kadın yazını, batılı liberal feminist teolojiye hem ele aldığı konular açısından hem de reformcu bir karaktere sahip olması sebebiyle oldukça benzemektedir. Bu nedenle, liberal feminist teolojinin belirgin özellikleri dikkate

alınarak İslamcı kadın yazını incelendiğinde, tıpkı liberal feminist teologlar gibi İslamcı kadın yazarların da ataerkillik ve cinsiyetçilik konuları bağlamında geleneği eleştirdikleri görülmüştür. Aynı zamanda İslamcı kadın yazınının belirgin özelliğinin, geleneği eleştiri olduğu ortaya konulmuştur. İslamcı kadın yazarlar geleneği eleştiri noktasında, seküler Müslüman kadın yazarlar ile birleşmekle birlikte, din konusundaki tavırları onlardan daha nettir. İslamcı kadın yazarlara göre, kadının geri kalışına din değil dinin yorumları neden olmuştur. Dolayısıyla kadın-bakış açısından yeni yorumlara ihtiyaç vardır. Günümüzde bütün İslamcı kadın yazarlar, kutsal metinlerin yeniden yorumlanması gerektiği hususu üzerinde birleşmektedir. Bu sebeple, İslamcı kadın yazınında çoğunlukla Kur'an üzerinde çalışılmıştır. Hadis literatürü ve özellikle yeterince eleştirilmemiş olan İslam hukuku üzerinde yapılacak çalışmalarla da bu kadın yazını, özgün bir İslami kadın teolojisi olabilir. Ancak bunun için akademik çalışmalara daha fazla ağırlık vermek gerekmektedir.

İslamcı kadın yazarlar, feminist söylemden hem kültürel açıdan hem de bilinçli bir şekilde etkilenmişlerdir. Ancak bu etkilenme sürecinde belirleyici olan, bu kadın yazarların kendi din ve kültürleridir. Dolayısıyla kendi kültürel sınırları içinde kalarak bir etkilenme yaşamışlardır. Bu husus, cinsel özgürlük, eşcinsel hakları ya da kürtaj hakkı gibi talepleri dile getirmemelerinde açıkça görülebilir. Ayrıca İslamcı kadın yazarlar, feminist söylemi eleştirel bakış açısı kazanma noktasında kullandıkları için yaşadıkları etkilenme kimliklerinde bir çatışmaya neden olacak düzeyde değildir. Çok net bir şekilde ifade edilebilir ki, feminist söylemin İslamcı kadın yazınına etkisi belirli bir sınır içinde kalmış, kimliklerini dönüştürecek kadar ileri bir düzeye gidememiştir.

BİBLİYOGRAFYA

ADLER, Alfred (1999), Cinsiyetler Arasında İşbirliği, (Çev. Seçkin Selvi), Payel Yayınları: İstanbul.

AGACINSKI, Sylviane (1998), Cinsiyetler Siyaseti, (Çev. İsmail Yerguz) Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.

AĞIRMAN, Cemal (2001), Kadının Yaratılışı: İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım, Rağbet Yayınları: İstanbul.

AKAL, Cemal Bali (1994), Siyasi İktidarın Cinsiyeti, İmge Kitabevi: Ankara.

AKGÜL, Mehmet, (1999), Türk Toplumunun Değişim Sürecinde Kamusal Alan ve Kadın, SÜİFD, S.10 (2000) s.155-180, Konya.

AKGÜL, Mehmet, (2000), Türk Modernleşmesi ve Din, Çizgi Kitabevi: Konya.

AKTAŞ, Cihan (1984), Sömürü Odağında Kadın, Bir Yayıncılık: İstanbul.

AKTAŞ, Cihan (1988), Sistem İçinde Kadın, Beyan Yayınları: İstanbul.

AKTAŞ, Cihan (1991), “Kadınların Toplumsallasması ve Fitne”, İslami Araştırmalar, c. 5, s. 4. Ankara.

AKTAŞ, Cihan (1992), Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği, Beyan Yayınları: İstanbul.

AKTAŞ, Cihan (1995), Mahremiyetin Tükenişi, Nehir Yayınları: İstanbul.

AKTAŞ, Cihan (2001), Bacıdan Bayana, Pınar Yayınları: İstanbul.

ALBAYRAK Sadık (2002), Meşrutiyet İstanbul’unda Kadın ve Sosyal Değişim, Yeditepe Yayınevi: İstanbul.

ALTINDAL, Aytunç (2004), Türkiye’de Kadın, Alfa Yayınları: İstanbul.

AMULİ, Cevad (2005), Celal ve Cemal Aynasında Kadın, (Çev. Ejder Okumuş), İnsan Yayınları: İstanbul.

ARAT, Necla (1992), Türkiye’de Kadın Olgusu, Say Yayınları: İstanbul.

ARSEL, İlhan (2006), Şeriat ve Kadın, Kaynak Yayınları: İstanbul.

ATASÜ, Erendiz (1989), “Bedenimiz Bizimdir!”, Bilim ve Sanat Dergisi, s. 98, Ankara.

ATEŞ, Ali Osman (2006), Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, Beyan Yayınevi: İstanbul.

AZİZ, Ahmet Halil (2009) Kuranda Cinsiyet Kalıpları, Dinbilimleri Dergisi, s.10, İstanbul.

BACHOFEN, Johann Jacob (1997) Söylence, Din ve Anaerki, (Çev. Nilgün Şarman), Payel Yayınları: İstanbul.

BADİNTER, Elisabeth (1992). Biri Ötekidir: Kadınla Erkek Arasındaki Yeni İlişkiler ya da Androjen Devrim, (Çev. Şirin Tekeli), Afa Yayınları: İstanbul.

BAIRD, Vanessa (2004), Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler Politikalar ve İhlaller (Çev. Hayrullah Doğan), Metis Yayınları: İstanbul.

BALOĞLU, Adnan Bülent (2003), Feminist Teoloji: Dini Söylemde Erkek Egemenliğine Başkaldırı, Anadolu Yayınları: İzmir.

BARBAROSOĞLU, Fatma (1993), Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet, Timaş Yayınları: İstanbul.

BARBAROSOĞLU, Fatma (1994), İmaj ve Takva, Timaş Yayınları: İstanbul.

BATUK, Cengiz (2006), Mitoloji ve Tarihsellik: Hıristiyanlığın Asli Günah Mitinin Tarihsel Dönüşümü, İz Yayıncılık: İstanbul.

BEAUVOİR, Simon de (1993), Kadın “İkinci Cins”,(Çev. B.Onaran) Payel Yayınları: İstanbul.

BENGÜL, Filiz (2006), Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Üzerine Kuramsal Bir Çalışma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi: Mersin.

BERKTAY, Fatmagül (2003), Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları: İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül (2009), Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yayınları: İstanbul.

BHASİN, Kamla (1999), Ataerkil Sistem-Feminizm Üzerine-Toplumsal Cinsiyet (Çev. Ayşe Coşkun), Kadav Yayınları: İstanbul.

BIRIFFAULT, Robert (2001). Analar, (Çev. Şemsa Yeğin), Payel Yayınları: İstanbul.

BİLGİN, Beyza (2005), İslam’da Kadının Rolü, Türkiye’de Kadın, Sinemis Yayınları: Ankara.

BLANK, Hanne (2008), Bekâretin El Değmemiş Tarihi (Çev. Emek Ergün), İletişim Yayınları: İstanbul.

BORA, Aksu (2010), Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları: İstanbul.

BORA, Aksu-GÜNAL, Asena (2009), 90’larda Türkiye’de Feminizm, İletişim Yayınları: İstanbul.

BOYNE, Roy (2000), Feminizm ve Ayrım (Çev. Ayşe B. Karadağ), Sel Yayıncılık: İstanbul.

BUTLER, Judith (2008), Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma (Çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı: İstanbul.

BUTLER, Judith (2009), Cinsiyet Belası (Çev. Başak Ertür), Metis Yayınları:

İstanbul.

CAMPBELL, Joseph (1995), Batı Mitolojisi: Tanrının Maskeleri, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi: Ankara.

CAPRA, Fritjof (1998), Batı Düşüncesinde Büyük Dönüşüm, (Çev: Mustafa Armağan), İnsan Yayınları: İstanbul.

CİBİROĞLU, Yıldız (2004) Kadın Saçı-Büyü ve Türban, Payel Yayınları: İstanbul.

CİBİROĞLU, Yıldız (1999) “Kadının Kültürel ve Entelektüel Alanın Dışında Bırakılması, Evrensel Kültür, s. 91. Ankara.

CONNELL, R. W. (1998), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

ÇABUKLU, Yaşar (2004), Toplumsalın Sınırında Beden, Kanat Kitap: İstanbul.

ÇAĞLAYAN, Handan (1995), Analar, Yoldaşlar Tanrıçalar, İletişim Yayınları: İstanbul.

ÇAHA, Ömer (1996), Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, (Çev. Ertan Özense), Vadi Yayınları: Ankara.

ÇAKIR, Ruşen. (1997), Direniş ve İtaat: İki İktidar Arasında İslamcı Kadın, Metis Yayınları: İstanbul.

ÇAKIR, Serpil (1996), Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları: İstanbul.

ÇAKIR, Serpil-AKGÖKÇE, Necla (2000), Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık: İstanbul.

ÇEKEN, Gülbana (2007), İki İslamcı Kadın Dergisinde Kadın İmgesi: Kadın ve Aile İle Bizim Aile Dergileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

ÇELİK, Özlem (2008), Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi: Ankara.

ÇİĞ, Muazzez İ. (1996), Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökenleri, Kaynak Yayınları: İstanbul.

ÇİLİNGİR, Ayşen Esin (2006), İran ve Suudi Arabistan'da Kadın (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul.

ÇULHA, Filiz (1989), Hangi Feminizm, Bilim ve Sanat, s. 98. Ankara.

DAVİDOFF, Leonore (2002), Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet, (Çev. Selga Somuncuoğlu- Zerrin Ateşer), İletişim Yayınları: İstanbul.

DAVUDOĞLU, Ahmed (1977), Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, Sönmez Neşriyat: İstanbul.

DELANEY, Caraol (2009) Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji (Çev. Aksu Bora- Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınları: İstanbul.

DEMİR, Hülya (2001), İslamcı Kadının Aynadaki Sureti, Sel Yayıncılık: İstanbul.

DEMİR, Zekiye (1997), Modern ve Postmodern Feminizm, İz Yayınları: İstanbul.

DEMİRCAN, Ali Rıza (2008), İslama Göre Cinsel Hayat, Beyan Yayınları: İstanbul.

DONAVAN, Josephine (2007), Feminist Teori, (Çev: A. Bora, M. Gevrek, F. Sayılan), İletişim Yayınları: İstanbul.

DÖKMEN, Zehra Y. (2004), Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar, Sistem Yayınları: İstanbul.

DUMLU, Ömer (1999), Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış, Anadolu Yayınları:

İzmir.

DURAKBAŞA, Ayşe (1993), Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim Yayınları: İstanbul.

EKREM, Selma (2000), Peçeye İsyan: Namık Kemal'in Torununun Anıları, (Çev. Gül Çağalı), Anahtar Kitaplar: İstanbul.

ELİADE, Mircea (1991), Kutsal ve Dindışı, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınevi: Ankara.

ENGELS, F. (1990), Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Eriş Yayınları: İstanbul.

ENİS, Münevver Ahmet (2000), Cinsel Ahlak ve Biyolojik Tehlike (Çev. Kenan Dönmez), İz Yayıncılık: İstanbul.

ERDEM, Mustafa (1994), Hazreti Âdem (İlk İnsan), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.

FARHAD, Kazemi(2004), Toplumsal Cinsiyet, İslam ve Politika, Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi, c.53, s.1, Ankara.

FAZLU'R-RAHMAN (1999), Ana Konularıyla Kur'an, (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları: Ankara.

FIRESTONE, Shulamith. (1996), Cinselliğin Diyalektiği, (Çev. Yurdanur Salman), Payel Yayınları: İstanbul.

FİCHTER, Joseph (1996), Sosyoloji, (Çev. Nilgün Çelebi), Atilla Kitabevi: Ankara.

FİDAN, Hafsa (2006), Kur'an'da Kadın İmgesi, Vadi Yayınları: Ankara.

FOUCAULT, Michel (2003), Cinselliğin Tarihi, (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

FREUD, Sigmund (2004), Cinsiyet Üzerine, (Çev. A. Avni Öneş), Say Yayınları: İstanbul.

FROMM, Erich (2004), Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları (Çev. Acar Doğangün), Arıtan Yayınları: İstanbul.

GARAUDY, Roger (1990), İslam ve İnsanlığın Geleceği, (çev. Cemal Aydın), Pınar Yayınları: İstanbul.

Gatens, Maria (2001), Güç, Bedenler ve Farklılık, (Çev. Nemciye Uçansoy), Bulut Yayınları: İstanbul.

GERMAN, Lindsey (2006), Cinsiyet Sınıf ve Sosyalizm (Çev. Yıldız Önen), Babil Yayınları: İstanbul.

GIDDENS, Anthony. (1993), Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm, (Çev. İdris Şahin), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

GODENZİ; Alberto (1998), Cinsel Şiddet (Çev. Sultan Kurucan), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

GÖKHAN, İrem (2010), Türkiye'deki Feminist Akımların Modernite ve Postmodernite İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

GÖLE, Nilüfer (2001), Melez Desenler, Metis Yayınları: İstanbul.

GÖLE, Nilüfer (2004), Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme, Metis Yayınları: İstanbul.

GÖLE, Nilüfer. (1997), İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri, Metis Yayınları: İstanbul.

GRABER, Gustav H. (2000), Kadın Psikolojisi, (Çev. Kamuran Şipal), Cem Yayınevi: İstanbul.

GÜÇ, Ayşe (2007), Feminist Söylemin İslamcı Kadın Yazarlar Üzerindeki Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi, Bursa.

GÜÇ, Ayşe. (2008), “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları.” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:17. Bursa.

GÜÇBİLMEZ, Büke (2005), İktidar ve Kadın: İktidar Kavramının Kadın Araştırmaları Çerçevesinde Yeniden Çözümlemesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

GÜLNAZ, Mualla (2008), Kadının Tarihi Dönüşümü, Pınar Yayınları: İstanbul.

GÜRHAN, Nazife (2010), Toplumsal Cinsiyet ve Din, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- Sayı: IV, Kasım 2010, İstanbul.

GÜRHAN, Nazife (2011), Kadın Bakış açısıyla Kur'anı Yeniden Okuma Denemesi: Âmine Vedud –Kur'an ve Kadın Kitabı Üzerine, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com-Sayı: VI, Kasım 2011, İstanbul.

GÜRHAN, Nazife. (2010), “Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem”, Bilim Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Sempozyumu Bildirileri, OMÜ, Samsun.

HABLEMİTOĞLU, Şengül (2004), Toplumsal Cinsiyet Yazıları, Toplumsal Dönüşüm Yayınları: İstanbul.

HAMİT, Halil (2001), İslam'da Feminizm, Okumuş Adam Yayıncılık: İstanbul.

HANAY, Nehir (2008), İslami Feminizm Örneği Olan Turuncu Dergisi'nde Toplumsal Cinsiyetin Kuruluşu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi: Ankara.

HARTMAN, Heidi (2006), Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği (Çev. Gülşat Aygen), Agora Kitaplığı: İstanbul.

HEIDI, Wedel (2004), Siyaset ve Cinsiyet (Çev. Can Kurultay), Metis Yayınları: İstanbul.

HOOKS, Bell (2000), Feminizm Herkes İçindir (Çev. Ece Aydın), Çitlembik Yayınları: İstanbul.

HORNEY, Karen. (2006), Kadın Psikolojisi, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınevi: İstanbul.

ILLICH, Ivan. (1991), Gender, (Çev. A. Fethi), Ayraç Yayınları: İstanbul.

IŞIK, Emre (1998), Beden ve Toplum Kuramı, Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

IŞIKLI, Şevki (2005), Kadın ve Felsefe, Emre Yayınları: İstanbul.

İLKKARACAN, Pınar. (2003), Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, İletişim Yayınları: İstanbul.

İLYASOĞLU, Ayşenur. (1988), Örtülü Kimlik, İstanbul, Metis Yayınları: İstanbul.

İMANÇER, Dilek (2002), “Feminizm ve Yeni Yönelimler”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, s.12. İstanbul.

İNGÜN, Özlem. (2005), Feminizm ve İslam İlişkisi: İslami Feminizm (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.

KAÇAR, Özge (2007), Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocatepe Üniversitesi: Afyon.

KADIOĞLU, Ayşe (1999), Türkiye’de Kadının İkincil Konumu: Asıl Suçlu İslam mı?, (Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi kitabı içinde), Metis Yayınları: İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz (1997), Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal

Dönüşümler, (Çev. Aksu Bora, vd.), Metis Yayınları: İstanbul.

KAYA, Ayça (2009), Kamusal Mekân, Ayırışma ve Kadın (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi: Ankara.

KAYHAN, Fatma (1999), Feminizm, BDS Yayınları: İstanbul.

KELLER, Evelyn Fox (2007), Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler, (Çev. Ferit Burak Aydar), Metis Yayınları: İstanbul.

KEYMAN, F.-YEĞENOĞLU, M. (Editörler), (1991), Oryantalizm, Hegomanya ve Kültürel Fark, İletişim Yayınları: İstanbul.

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri (1991), Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler, İslami Araştırmalar Dergisi, 5 (4), s. 276. Ankara.

KIRCA, Süheyla (2007), Popüler Feminizm, Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

KIZILKAYA, Hüseyin (2005), Anasoyluluktan Günümüze Kadın, İlya Yayınevi: İzmir.

KOÇER, M. Arif (2010), İslam Hukukunda Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Yasağı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncüyıl Üniversitesi: Van.

KÖKSAL, Fatma (2000), Müctehidlerin Kadın Aleyhine Tarafı Tutumlarının Sebebi, İslamiyat, 3 (2), ss. 71-79, Ankara.

KUNDAKÇI, Seda (2007), İktidar, Ataerkillik ve Erkeklik (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

KUR'ÂN-I KERÎM, Açıklamalı Meâli (2006), (Haz. Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıncı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut), TDV Yayınları: Ankara.

KURTOĞLU, Ayşenur (1992), Tanzimat Dönemi İlk Kadın Yayınında Dinin Yer

Alış Biçimi, “Osmanlıdan Cumhuriyete Kadının Tarihi Dönüşümü” içinde (Editör: Yıldız Ramazanoğlu), Pınar Yayınları: İstanbul.

LİNDİSFARNE, Nancy (2002), Elhamdülillah Laikiz: Cinsiyet, İslam ve Türk Cumhuriyetçiliği (Çev. Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınları: İstanbul.

LLOYD, Genevieve (1996), Erkek Akıl: Batı Felsefesinde ‘Erkek’ ve ‘Kadın’, (Çev. Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

LOOMBA, Ania (2000), Kolonyalizm ve Postkolonyalizm, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

MALİNOVSKİ; Bronislaw (1992), Vahşilerin Cinsel Yaşamı, Kabalcı Yayınları: İstanbul

MARCOS, Sylvia (2006), Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet (Çev. Sibel Özbudun), Ütopya Yayınevi: Ankara.

MARSHALL, Gordon (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay), Bilim Sanat yayınları: İstanbul.

MERNİSSİ, Fatıma (1995), Peçenin Ötesi, (Çev. Mine Küpçü), Yayınevi Yayıncılık: İstanbul.

MERNİSSİ, Fatıma (2003), Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza, (Çev. Aytül Kantarcı), Epos Yayınları: İstanbul.

MESUDİ, Halide (1996), Cezayirde Kadın Olmak, (Çev: Şirin Tekeli), Metis Yayınları: İstanbul.

MEYDANERİ, Yasemin (2006), Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi: Kayseri.

MICHEL, Andree (1999), Feminizm, (Çev: Şirin Tekeli), Kadın Çevresi Yayınları: İstanbul.

MIES, Maria (2008) Son Sömürge: Kadınlar (Çev. Yıldız Temürtürkan), İletişim Yayınları: İstanbul.

MITCHELL, Juliet (1985), Kadınlık Durumu, (Çev. Günseli İnal-Gülnur Savran), Kadın Çevresi Yayınları: İstanbul.

MİLLET, Kate (1987), Cinsel Politika, (Çev. Seçkin Selvi), Payel Yayınevi: İstanbul.

MOHANTY, Chandra Tolpade (2009), Sınır Tanımayan Feminizm: Teoriyi Sömürgeleşmekten Kurtarmak (Çev. H. Pınar Şenoğuz), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

MUTLUER, Nil (2008), Cinsiyet Halleri, Varlık Yayınları: İstanbul.

OKIÇ, M. Tayyip (1979), İslamiyette Kadın Öğretimi, DİB Yayınları: Ankara.

ORUK, Sema (2007), Toplumsal Cinsiyetin Oluşumunda Psiko-Sosyal ve Dinsel Faktörlerin Rolü ve Önemi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ: İzmir.

ÖZALPAT; Didem (2008), İslam Devletlerinde Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk: İran ve Mısır Örnekleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi: Ankara.

ÖZBUDUN, Sibel (1984), Çıkmaz Yol: Feminizm, Milliyet Sanat Dergisi, s. 110: Ankara.

ÖZDALGA, Elisabeth. (1997), Modern Türkiye’de Örtünme Sorunu: Resmi Laiklik ve Popüler İslam, (Çev: Yavuz Algan), Sarmal Yayınları: İstanbul.

ÖZDEŞ, Talip (2005), Kur’an ve Cinsiyet Ayrımcılığı, Fecr Yayıncılık: Ankara.

ÖZKAYA, Günseli (1970), Tutsaklıktan Özgürlüğe Kadınların Savaşı, Garanti Matbaası: İstanbul.

ÖZSOYELLER, Gürgün (2000), Türkiye’de İki Kadın Dinamiği: Şeriatçı-Çağdaş

Kadın, Ortam Yayıncılık: İstanbul.

PARLA, Jale- IRZİK, Sibel (2005), Kadınlar Dile Düşünce, İletişim Yayınları: İstanbul.

PARRINDER, Geoffrey (2003), Dünya Dinlerinde Cinsel Ahlak, (Çev. Niran Elçi), Say Yayıncılık: İstanbul.

PHILIPS, Anne (1998), Demokrasinin Cinsiyeti, (Çev: Alev TÜRKER), Metis Yayınları: İstanbul.

POOLE, Ross. (1995), Ahlak ve Modernlik, (Çev: Mehmet KÜÇÜK), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

PULUMWOOD, Val (2004), Feminizm ve Doğaya Hükmetmek (Çev. Başak Ertür), Metis Yayınları: İstanbul.

RAMAZANOĞLU, Caroline (1998), Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri (Çev. Mefkûre Bayatlı), Pencere Yayınları: İstanbul.

RAMAZANOĞLU, Yıldız (2008), Kadının Tarihi Dönüşümü, Pınar Yayıncılık: İstanbul.

REED, Evelyn (1993), Kadının Evrimi I-II: Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye, (Çev. Şemsa Yeğın), Payel Yayınları: İstanbul.

REED, Evelyn (2003), Bilim ve Cinsiyet Ayrımı, (Çev. Şemsa Yeğın), Payel Yayınları: İstanbul.

REICH, Wilhelm (1990), Cinsel Devrim (Çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları: İstanbul.

REYNOLDS, Simon- PRESS, Joy (2003), Seks İsyancıları: Toplumsal Cinsiyet Başkaldırı ve Rock'n' Roll (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

ROWBOTHAM, Sheila (1998), Kadın Bilinci Erkek Dünyası, (Çev. Şükrü Alpagut), Payel Yayınları: İstanbul.

SAADAVİ, Nevval (1991), Havva'nın Örtülü Yüzü, (Çev. Sibel Özbudun), Anahtar Kitaplar: İstanbul.

SABBAH, Fetna Ayt (1995), İslam'ın Bilinçaltında Kadın, (Çev. Ayşegül Sönmezay), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

SARAÇGİL, Ayşe (2005), Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde Ataerkil Yapılar, İletişim Yayınları: İstanbul.

SAUTET, Marc (1998), Kadınların Özgürleşmesi Üzerine, (Çev. Selcan Serdaroğlu), Telos Yayıncılık: İstanbul.

SAVAŞ, Rıza (1991), Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın, Ravza Yayınevi: Bursa.

SAVRAN, Gülnur Acar.(2009), Beden-Emek Tarihi, Kanat Kitap: İstanbul.

SCHICK, İrvin C. (2001), Batının Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık, (Çev. Savaş Kılıç-Gamze Sarı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

SCOTT, Joan (2007), Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi (Çev. Aykut Tunç Kılıç), Agora Kitaplığı: İstanbul

SEGAL, Lynne (1994), Gelecek Kadın mı? (Çev. Suğra Öncü), Afa yayınları: İstanbul.

SENNET Richard (2006), Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları: İstanbul.

SEVİM, Ayşe (2005), Feminizm, İnsan Yayınları: İstanbul.

SOMBART, Werner (1993), Aşk, Lüks ve Kapitalizm, (Çev: Necati Aça), Bilim ve

Sanat Yayınları: İstanbul.

STONE, Merlın (2000), Tanrılar Kadinken, (Çev. Nilgün Şarman), Payel Yayınevi: İstanbul.

SÜRÜCÜ, Güsel (2008), Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadının Dünyası (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.

ŞEYBAN, Lütfi (2004), İslamda Kadının Dönüşümü: Abbasi Örneği, Feriât Yayınları: İstanbul.

ŞİŞMAN, Nazife (1996), Global Konferanslarda Kadın Politikaları, İz Yayıncılık: İstanbul.

ŞİŞMAN, Nazife (2003), “Emanet”ten “Mülk”e Kadın Bedeninin Yeniden İnşası, İz Yayıncılık: İstanbul.

ŞİŞMAN, Nazife (2005), Küreselleşmenin Peçesi İslam’ın Peçesi, Küre Yayınları: İstanbul.

TEKELİ, Şirin (1990), Kadın Bakışaısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın, İletişim Yayınları: İstanbul.

TEKİN, Serkan (2008), İslam Adına Yapılan Cinsel Sömürü, Ara Kitap: İstanbul.

TILLION, Germaine (2006) Harem ve Kuzenler (Çev. Nükhet Sirman, Şirin Tekeli), Metis Yayınları: İstanbul.

TOHİDİ, Nayereh. (2004), “İslami Feminizm” Tehlikeler ve Ümit Vaad Eden Unsurları, (Çev. İhsan Toker), Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 45. Ankara.

TOKER, İhsan (2008), Dindar Kadınların Güçlenme İmkânları, Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2008, s.1-15, Sakarya.

TUKSAL, Hidayet Ş. (2001), Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri, Kitabiyat Yayınları: Ankara.

TULUNAY, Zeynep (2006), İran ve Mısırda Kadın Hareketleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi: İstanbul.

TURCKE, Christopher (1998), Cinsiyet ve Akıl (Çev. Mustafa Tüzel), Kabalcı Yayınları: İstanbul.

TÜRKÖNE, Mualla. (1998), Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü, Ark Yayınları: İstanbul.

VEDÛD, Amine-Muhsin (2000), Kur'ân ve Kadın, (Çev. Nazife Şişman), İz Yayınları: İstanbul.

WALTERS, Margaret (2009), Feminizm (Çev. Hakan Gür), Dost Kitabevi: Ankara.

WEBER, Max. (1987), Sosyoloji Yazıları (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları: İstanbul.

YALOM, Marlyn (2002), Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi, (Çev. Zeynep Yelçe), Çitlembik yayınları: İstanbul.

YAMANOĞLU, Asiye (2008) Toplumsal Cinsiyet Analizi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi: Tokat.

YASDIMAN, Ş. (2005), Kadının İslam Geleneğindeki Yeri ve Konumuna Yahudi-Hıristiyan Kültürünün Etkilerinden Bazı Örnekler, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(14), 59-94. Isparta.

YEĞENOĞLU, Meyda (2003), Sömürgeci Fanteziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark, Metis Yayınları: İstanbul.

YUVAL- Davis, Nira (1997), Cinsiyet ve Millet, (Çev. Ayşin Bektaş), İletişim Yayınları: İstanbul.

YÜKSEL, Ş. (1992), Cinsellik İdeolojisi: Dün ve Bugün, Say Yayınları: İstanbul.

ZEDLIN, Thodere. (2001), İnsanlığın Mahrem Tarihi (Çev. Elif Özsayer), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

ZILFİ, Madeline C. (2000), Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.